

Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Trimestrieel

Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse

DE CONJUNCTUURBAROMETER VAN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

Nr 12 – April 2009

IRIS

UITGAVEN

DE CONJUNCTUURBAROMETER VAN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

Nr 12 • April 2009

Deze publicatie werd gerealiseerd door Xavier Dehaibe, Aynah Gangji, Benoît Laine en Astrid Romain, onder de wetenschappelijke begeleiding van Dr. Valentijn Bilsen en Prof. Eric Buyst. Het hoofdstuk 2.5 “Milieu” werd geschreven door Véronique Verbeke, Juliette De Villers en Marie-Astrid Deuxant.

Alle rechten voorbehouden

Het reproduceren is niet toegelaten, noch geheel, noch gedeeltelijk, noch in de oorspronkelijke, noch in de bewerkte vorm, tenzij met schriftelijke machtiging vanwege het Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse – cel Analyse.

Het gebruik van uittreksels van deze publicatie als toelichting of bewijsvoering in een artikel, een boekbespreking of een boek, of een bestand is toegestaan, mits de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

Deze uitgave van de barometer is evenals de vorige beschikbaar op de website van het Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, bij de publicaties van het BISA op volgend adres : www.brustat.irisnet.be

Voor meer informatie in verband met deze publicatie, neem contact op met:
Mevrouw Aynah Gangji
Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse (BISA) – cel Analyse
Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
Tel. 02/800 38 82 – Fax 02/800 38 17
Email anabru@mrbc.irisnet.be

© 2009 Brussels Hoofdstedelijk Gewest – Alle rechten voorbehouden

V.U.: F. Résimont, Secretaris-generaal
Brussels Hoofdstedelijk Gewest,
Kruidtuinlaan 20 – 1035 Brussel

IRIS Uitgaven – D/2009/6374/185

9 789078 580010

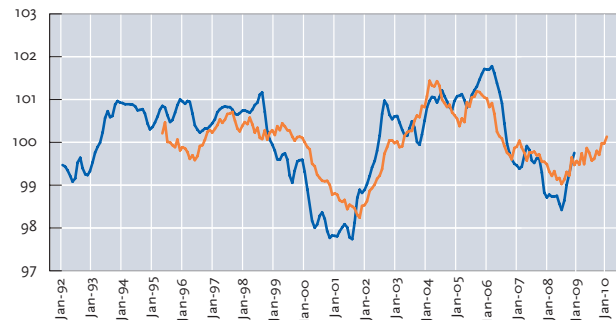
ISBN 9078580011

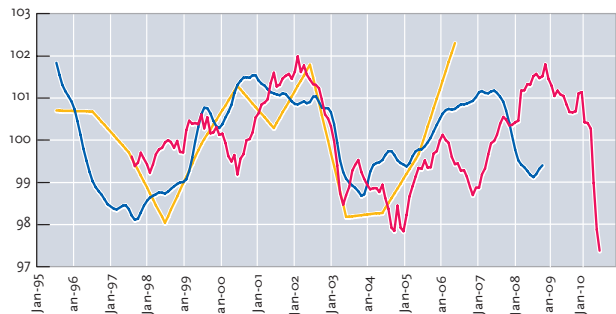
Inhoudsopgave

SAMENVATTING	4
1. 20 JAAR SOCIO-ECONOMISCHE EVOLUTIE IN BRUSSEL	5
1.1. Demografische evolutie	5
1.2. Levensstandaard	9
1.3. Economische activiteit	12
1.4. Evolutie van de arbeidsmarkt	18
1.5. Conclusie	22
2. CONJUNCTUURINDICATOREN IN BRUSSEL	23
2.1. Evolutie van de gelijklopende en vooruitlopende indicatoren van de economische activiteit	23
2.2. Evolutie van de vooruitlopende arbeidsmarktindicator	25
3. BOORDTABEL	27
3.1. Internationale context	27
3.2. Nationale en regionale macro-economische ontwikkelingen	32
3.3. De Brusselse economie	35
3.4. Arbeidsmarkt	38
3.5. Milieu	42
4. KENMERKEN VAN BRUSSEL	47
BIJLAGEN	59
BRONNEN	60
LIJST VAN DE TABELLEN	62
LIJST VAN DE GRAFIEKEN	63

Conjunctuurcyclus werkloosheid

Conjunctuurcyclus van het gewestelijke BBP

Vooruitzichten op korte termijn

Conjunctuurcomponent van de werkloosheid	
Werkloosheid: NWWZ	
Conjunctuurcomponent van de economische activiteit	

De grafieken, tabellen en commentaren werden opgemaakt op basis van de informatie die beschikbaar was op 10 maart 2009, tenzij anders vermeld.

Samenvatting

- 2009 is een bijzonder jaar, want het Brussels Gewest blaast dit jaar 20 kaarsjes uit. Als hoofdstedelijk gewest met een klein grondgebied en een uitgesproken internationaal karakter heeft het Brussels Gewest in de 20 jaar sinds zijn oprichting voor heel wat uitdagingen gestaan. Deze barometer lijkt ons de ideale gelegenheid om een grondig overzicht te geven van de belangrijkste socio-economische evoluties sinds 1989 (hoofdstuk 1).
- Deze verjaardag wordt enigszins overschaduwd door het feit dat de wereldeconomie sinds eind 2008 kampt met een zware conjuncturele achteruitgang, wat zich voornamelijk uit in een massaal verlies van arbeidsplaatsen en de ineenstorting van de industriële productie. Heel wat landen, waaronder de Verenigde Staten, Duitsland en Japan, kenden een sterke daling van hun Bruto Binnenlands Product (BBP) in het laatste kwartaal van 2008. Ondanks de drastische maatregelen van de centrale banken en de overheden functioneren de financiële markten nog steeds niet zoals normaal. De verschillende nationale vertrouwensindicatoren doen vermoeden dat de mondiale recessie zich nog minstens tot midden 2009 zal doorzetten, en in 2009 zal de groei nauwelijks 0,5 % bedragen. De wereldeconomie zou zich in 2010 langzamerhand moeten herstellen en een groei van 3 % moeten bereiken volgens de laatste ramingen van het Internationaal Monetair Fonds (IMF).
- De eurozone is bijzonder zwaar getroffen. Eind 2008 daalde het BBP van de eurozone namelijk voor het derde opeenvolgende kwartaal (-1,5 %). De Europese industrie, en met name de automobielsector, gaat diep gebukt onder de crisis en moet massaal banen schrappen. Het werkloosheidscijfer in de eurozone is bijgevolg gestegen tot 8,2 % in januari 2009. Gezien de beroerde economische vooruitzichten en de zware desinflatie van de laatste maanden zet de Europese Centrale Bank (ECB) haar versoepelde monetaire beleid door, en heeft ze begin maart haar richtrente opnieuw verlaagd naar een nooit eerder geziene 1,5 %.
- De voorbije maanden daalde de inflatie ook in België, als gevolg van de daling van de voedsel- en olieprijsen. In 2009 zou de inflatie een jaargemiddelde van 0,5 % moeten bereiken. Het Federaal Planbureau raamt de economische groei in België op -1,9 % in 2009 tegenover 1,1 % in 2008.
- In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) de groei van de economische activiteit voor 2006 volgens de definitieve methode bekendgemaakt. Zoals verwacht is deze correctie grotendeels gunstig voor het Brussels Gewest. De groei van het BBP in volume in 2006 is immers beduidend groter in Brussel dan in geheel België. In 2007 steeg de “gelijklopende” indicator van de economische activiteit tot de tweede helft van het jaar. Eind 2007 heeft zich echter een ommekeer van de conjunctuurcyclus voorgedaan. De vooruitlopende indicator verwacht dat deze conjunctuurdaling in Brussel zal aanhouden tot 2010.
- In 2008 daalde het aantal niet-werkende werkzoekenden (NWWZ) op de Brusselse arbeidsmarkt met 1,7 % ten opzichte van vorig jaar. Dit resultaat is te verklaren door een sterke daling van het aantal werklozen in de eerste helft van het jaar. Die daling is in het derde en vierde kwartaal van 2008 echter bruusk omgeslagen in een stijging van respectievelijk 2,4 % en 1,7 %. De stijging die in het vierde kwartaal werd waargenomen is des te indrukwekkender omdat door de seizoenseffecten dit kwartaal doorgaans gekenmerkt wordt door een daling van het aantal NWWZ. Helaas zal deze tendens de komende maanden waarschijnlijk aanhouden. In februari telde het Brussels Gewest 96.089 werkzoekenden, een stijging van 5 % ten opzichte van februari 2008. De vooruitlopende indicator van de arbeidsmarkt doet niet vermoeden dat deze situatie zich voor het einde van 2009 zal stabiliseren.

I. 20 jaar socio-economische evolutie in Brussel

Op 12 januari 1989 heeft de speciale wet met betrekking tot de Brusselse instellingen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest opgericht, dat hetzelfde staatkundig niveau krijgt als het Waalse en het Vlaamse Gewest. Door die erkenning heeft het Gewest zijn eigen beleid kunnen ontwikkelen op het gebied van werkgelegenheid, economische ontwikkeling, milieu, mobiliteit, stadsplanning en huisvesting, om zo beter te kunnen inspelen op de behoeften van zijn bevolking. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest onderscheidt zich in het bijzonder van Vlaanderen en Wallonië door een klein

grondgebied, beperkt tot 19 gemeenten, door zijn stedelijke karakter en door zijn rol als hoofdstad, zowel gewestelijk als nationaal en Europees. Daardoor krijgt het gewest te maken met veel uitdagingen die het moet zien op te lossen. Twintig jaar zijn verstreken sinds de oprichting, en in die twintig jaar heeft het Gewest zowel positieve als negatieve veranderingen meegemaakt. Het twintigjarig bestaan van het Gewest lijkt ons dus de ideale gelegenheid om een beknopt overzicht op te maken van de belangrijkste socio-economische evoluties sinds 1989.

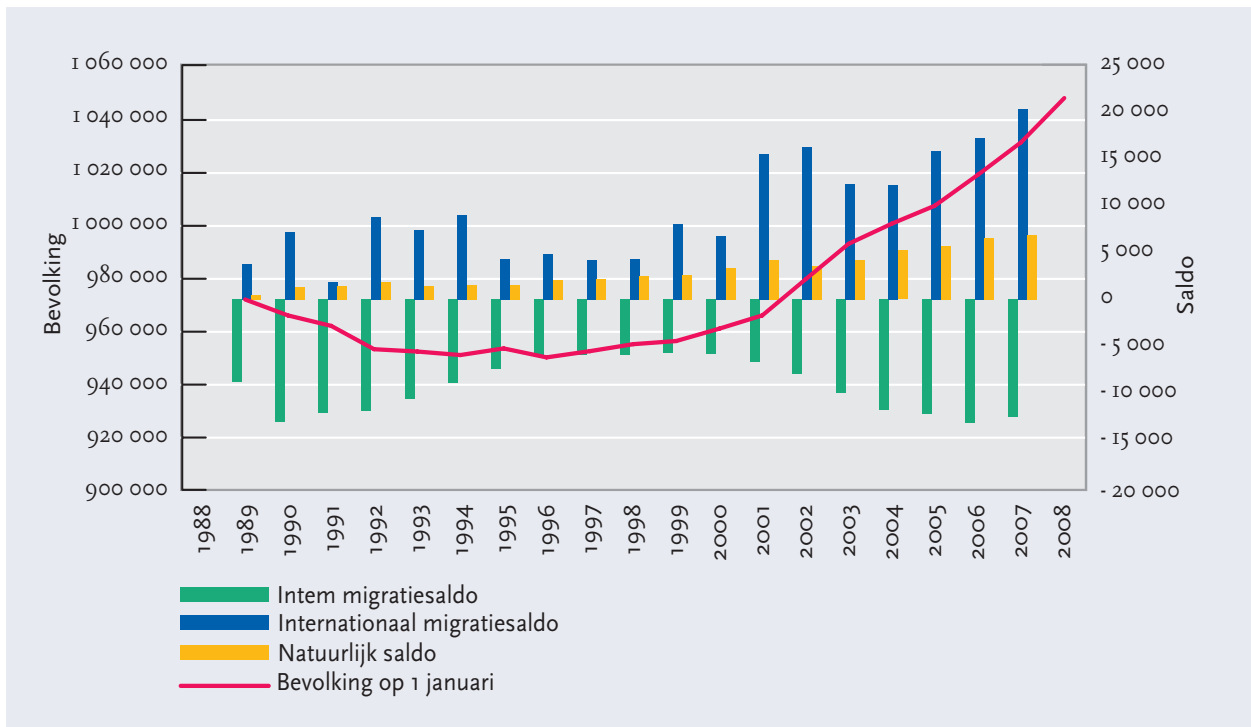
I.1. Demografische evolutie

Twee markante feiten hebben de voorbije twintig jaar de Brusselse demografische evolutie gekenmerkt:

- In 1996 was de Brusselse bevolking het kleinst, met 950.000 inwoners;
- Sindsdien is de tendens omgekeerd en is de bevolking tussen 1996 en 2008 behoorlijk gegroeid, met meer dan 10 %. Tijdens dezelfde periode is de bevolking van de twee andere gewesten met iets meer dan 4 % toegenomen. In het totaal telden het Vlaamse en het Waalse Gewest in 2008 respectievelijk 6 161 600 en 3 456 775 inwoners op hun grondgebied. In dat zelfde jaar telde men 1 048 491 Brusselaars.

Over het algemeen hangt de evolutie van de bevolking zelf af van de evolutie van het geboortecijfer, het sterftcijfer en de interne en externe migratie. In Brussel wordt de demografische ontwikkeling het meest beïnvloed door de migratiebewegingen, die op hun beurt beïnvloed worden door de relatieve kostprijs van het vastgoed, het immigratiebeleid of nog de toenemende komst van internationaal kaderpersoneel (Brussels Observatorium van de Arbeidsmarkt en de Kwalificaties, 2001).

GRAFIEK 1: Demografische evolutie en migratiebewegingen

Bron : FOD Economie-ADSEI.

Uit grafiek 1 kunnen we vaststellen dat het Gewest sinds 1989 elk jaar een deel van zijn inwoners verliest door interne migraties. Dit valt onder meer te verklaren door de stadsvlucht die in de jaren '60 is begonnen. Een deel van de Brusselaars verlaten de stad om in de rand te gaan wonen, waar ze kunnen genieten van ruimere huizen en specifieke voordelen. Het zijn de gezinnen die bestaan uit volwassenen van 28 tot 35 jaar die het meest de neiging hebben om verder te gaan wonen van hun werkplaats. Het gaat om de leeftijdsgroep die het best geschikt is om een gezin te vestigen (Brussels Observatorium van de Arbeidsmarkt en de Kwalificaties, 2001). Deze stadsvlucht blijft nochtans niet over de hele periode constant. Tot het begin van de jaren '90 was de stadsvlucht bijzonder sterk, maar tot aan het eind van dat decennium vertraagde de beweging. Sindsdien is de neiging versneld om de hoofdstad te verlaten voor de arrondissementen in de rand. De vlucht betreft nog altijd gebieden dichtbij, zoals Vlaams- en Waals-Brabant. Maar Brusselaars verhuizen ook naar steeds verdere zones, waardoor de afstand tussen woonplaats en werkplaats groter wordt.

Ondanks deze stadsvlucht is de Brusselse bevolking sinds 1997 opnieuw beginnen groeien, in

het bijzonder door de toename van het natuurlijke saldo. De groei valt nochtans hoofdzakelijk te verklaren door het sterk positieve immigratiesaldo, onder meer door de komst van Europese ambtenaren en mensen die betrokken zijn bij activiteiten die daarmee samenhangen. Sinds het begin van het nieuwe millennium ligt de gewestelijke demografische groei hoger dan die in Vlaanderen en Wallonië, en in 2004 overschreed de Brusselse bevolking het miljoen inwoners. Op 1 januari 2008 telde Brussel 1 048 491 inwoners, wat overeenkomt met 9,6 % van de totale Belgische bevolking. Volgens de bevolkingsvoorzichten 2007-2060, die het Federaal Planbureau en de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie van de Federale Overheidsdienst (FOD) Economie samen hebben opgesteld, zou de Brusselse bevolking de komende jaren blijven groeien, nog altijd dankzij de internationale migratie.

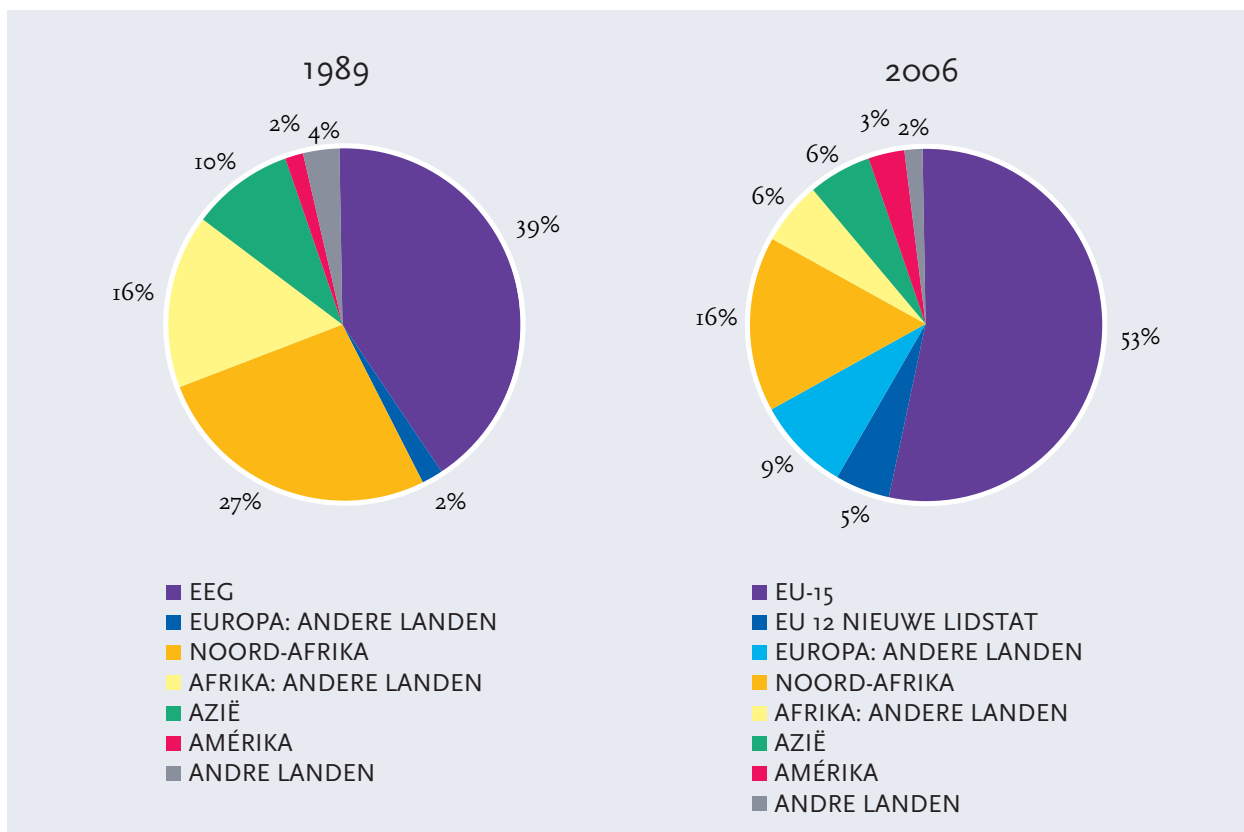
De migratiebewegingen beïnvloeden niet alleen de evolutie maar ook de samenstelling van de bevolking. Het aandeel buitenlanders, dat hoger ligt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest dan in de rest van België, is de laatste twintig jaar niet

fundamenteel veranderd, maar de verdeling per land van oorsprong is wel op een niet te verwaar-

lozen manier geëvolueerd, zoals blijkt uit grafiek 2 hieronder.

GRAFIEK 2: Buitenlandse bevolking per nationaliteitsgroepering

Bron : FOD Economie-ADSEI

Op 1 januari 2008 vertegenwoordigde de buitenlandse bevolking 28 % van de Brusselse bevolking, tegen een aandeel van 9 % in het hele land, wat stabiel is ten opzichte van 1989. Toch verwelkomt Brussel meer mensen uit een lidstaat van de Europese Unie dan vroeger. Bijna 170.000 personen met een buitenlandse nationaliteit die wonen op het Brusselse grondgebied komen uit een lidstaat van de Europese Unie, dat is meer dan één buitenlander op de twee (58 %). In 1989 bedroeg hun aandeel 39 %. Deze groei zou simpelweg een statistisch artefact kunnen zijn dat te verklaren valt door de openvolgende uitbreidingen van de Europese Unie in de jaren '90 en in het begin van het nieuwe millennium. Als we kijken naar grafiek 2 lijkt dit evenwel niet het geval te zijn. Het aandeel van de Europese staatsburgers, of ze nu uit de

Europese Unie afkomstig zijn of niet, is de voorbije twintig jaar toegenomen, van 41 % naar 67 %.

Deze evolutie is uiteindelijk niet echt verrassend. De periode van 1989 tot 2009 werd gekenmerkt door vele toetredingen tot de Europese Unie, die van twaalf naar 27 leden uitgroeide, en ook door de versteviging van het statuut van Brussel als Europese hoofdstad (cf. de top van Edinburgh in 1992). In Brussel zijn momenteel veel Europese instellingen gevestigd (de Europese Commissie, de Raad van de Europese Unie, het Europese parlement, dat gedeeld wordt met Straatsburg), net als het Comité van de Regio's en het Economisch en Sociaal Comité. Ook andere internationale instellingen (de NAVO, de Raad van Europa) zijn in Brussel gevestigd, net als verschillende Europese agentschappen, bureaus

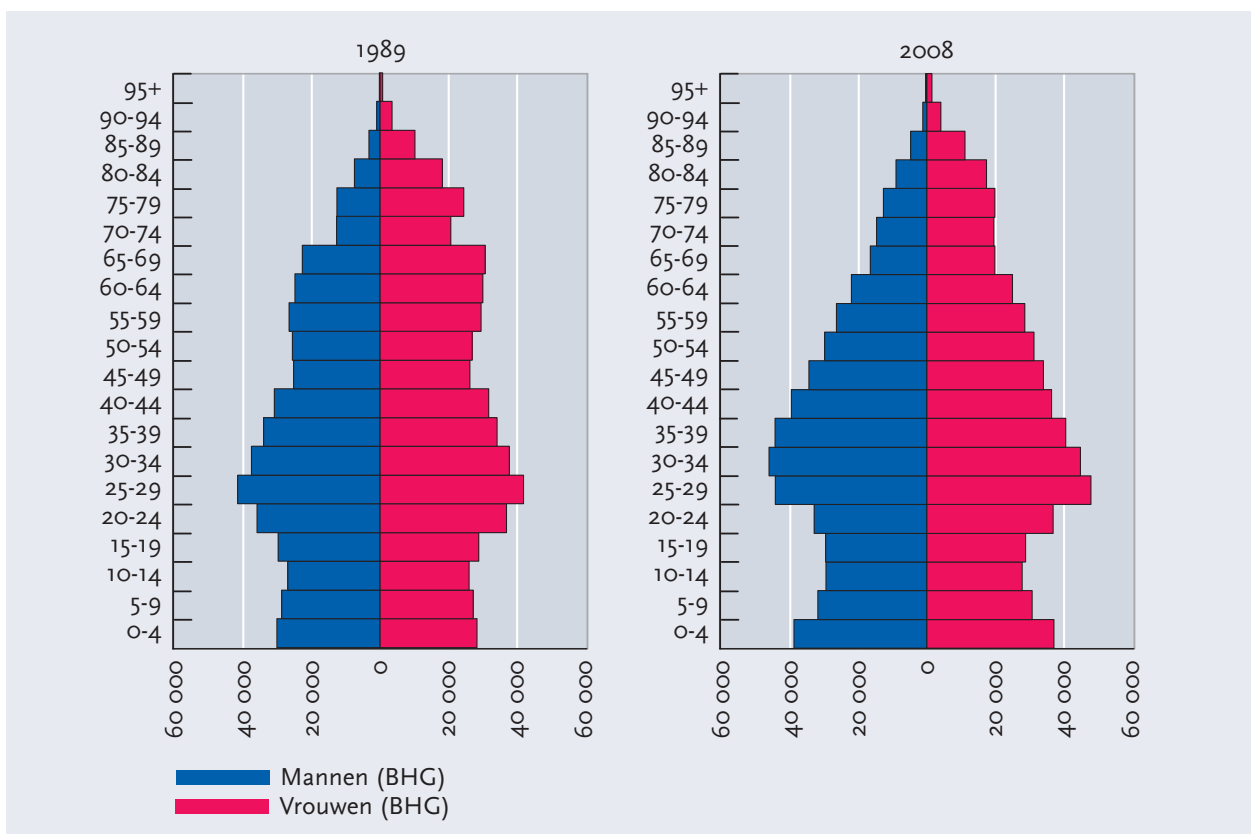
voor regionale vertegenwoordiging, belangengroepen, geaccrediteerde journalisten, enz. Bij al die activiteiten komt enorm veel personeel kijken. Volgens een studie van Vandermorten C. (2007) werkten er in 2004 32.000 mensen voor een internationale instelling, 12 000 waren in dienst bij bijhorende organisaties (officiële vertegenwoordigingen, lobby's, journalisten, Europese scholen) en 20.000 anderen waren tewerkgesteld bij activiteiten die rechtstreeks afhingen van die instellingen (verenigingen, dienstverlening aan ondernemingen). In het totaal zouden de internationale instellingen zorgen voor 12 % van de werkgelegenheid in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Een andere factor die ook een invloed kon hebben op de gewijzigde onderverdeling per land van oor-

sprong is dat er in twintig jaar een niet te verwaarlozen aantal naturalisaties heeft plaatsgevonden, wat over het algemeen personen betreft uit landen die niet tot de Europese Unie behoren.

De aanzienlijke immigratie vanuit het buitenland heeft ook de leeftijdsstructuur van de bevolking beïnvloed. In België konden we sinds 1989 een algemene veroudering van de bevolking vaststellen. Maar dat geldt niet voor Brussel, waar de bevolking daarentegen verjongt. Zo is de gemiddelde leeftijd van de Belgen tussen 1989 en 2008 gestegen van 38,3 jaar tot 40,1 jaar, terwijl die van de Brusselaars tijdens dezelfde periode is gedaald van 39,4 tot 37,7. De verjonging van de bevolking in die twintig jaar is ook goed te zien op de leeftijdspiramides van grafiek 3.

GRAFIEK 3: Leeftijdspiramide van de totale bevolking van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 1989 en 2008

Bron : FOD Economie-ADSEI.

Om precies te zijn, blijkt uit tabel 1 dat het groeicijfer van de bevolking positief is en erg aanzienlijk in de middelste leeftijdsgroepen en bij de allerjongsten in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Het is

daarentegen negatief bij de 64-plussers. Een volledig omgekeerd profiel zien we bij het Vlaamse en het Waalse Gewest.

TABEL 1: Groeicijfer van de bevolking per leeftijdsgroep (in %), 1989-2008

	<25 jaar	25-34 jaar	35-44 jaar	45-64 jaar	>64 jaar
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	8,20	-15,07	22,76	7,51	-9,64
Vlaams Gewest	-8,37	-16,84	13,96	25,57	37,52
Waals Gewest	-2,21	-14,18	7,98	26,98	17,67

Bron : FOD Economie-ADSEI

De aanzienlijke migratie vanuit het buitenland van mensen die de leeftijd hebben om te werken verklaart ongetwijfeld de verjonging van de Brusselse bevolking, maar we moeten ook de aan-

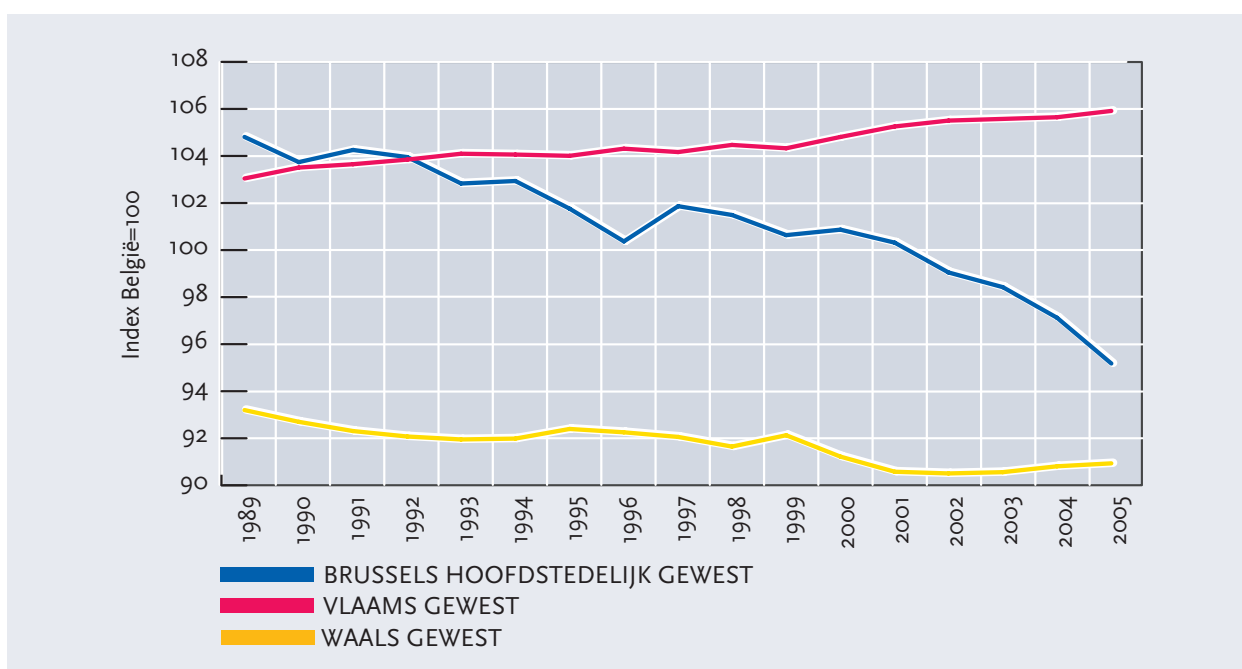
trekkingskracht benadrukken die de hoofdstad uitoefent op Belgische jongeren die er komen wonen om er te studeren of omdat ze er werk hebben gevonden.

1.2. Levensstandaard

De levensstandaard in Brussel evolueert niet even vlug als de bevolking. Grafiek 4 geeft weer hoe het beschikbare inkomen per inwoner geëvolueerd is in het Gewest. De grafiek is ter beschikking gesteld door het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) voor de periode 1995-2005 en historisch teruggerekend door het Hermreg-team voor de peri-

ode 1980-1994. Het beschikbare inkomen bestaat uit verschillende bestanddelen, in het bijzonder de bezoldiging van werknemers, de inkomsten uit eigendommen en de overdrachten die door de staat worden gestort en ontvangen. Het bedrag dat daaruit voortvloeit, is het bedrag dat de gezinnen sparen of uitgeven.

GRAFIEK 4: Gewestelijke evoluties van het beschikbare inkomen per inwoner

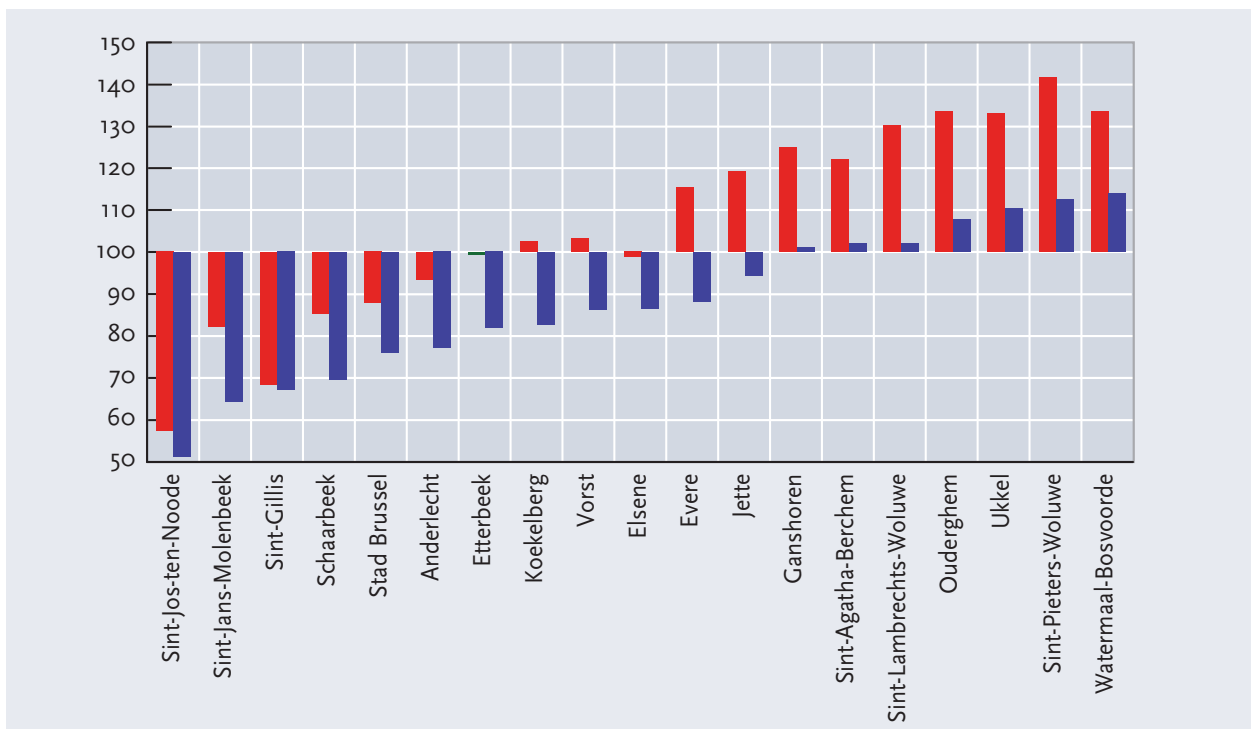

Bron: Hermreg

In 1989 lag het beschikbare inkomen van de Brusselaars nog hoger dan het Belgische gemiddelde (105 %) en Brussel stond aan de top van de rangschikking van de Gewesten. Sindsdien is het inkomen sterk gedaald. Momenteel ligt het beschikbare inkomen van de Brusselaars onder het Belgische gemiddelde (95 %, een daling met 10 %), hoewel het BBP per inwoner van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest twee keer hoger ligt dan dat van de rest van het land. Het blijft wel hoger dan

het Waalse beschikbare inkomen. Het beschikbare inkomen per inwoner van het Waalse Gewest is tijdens dezelfde periode immers minder gedaald ten opzichte van het Belgische gemiddelde (3 %), maar het vertrok vanuit een lagere waarde en is onder het beschikbare inkomen per inwoner van Brussel gebleven. Enkel Vlaanderen heeft dus de voorbije twintig jaar een betere positie ingenomen. Het beschikbare inkomen in dit gewest ligt momenteel hoger dan het Belgische gemiddelde (106 %).

GRAFIEK 5: **Inkomen per inwoner van de Brusselse gemeenten in 1989 (rood - basis België = 100) en in 2005 (blauw - basis België = 100)**

Bron : FOD Economie-ADSEI

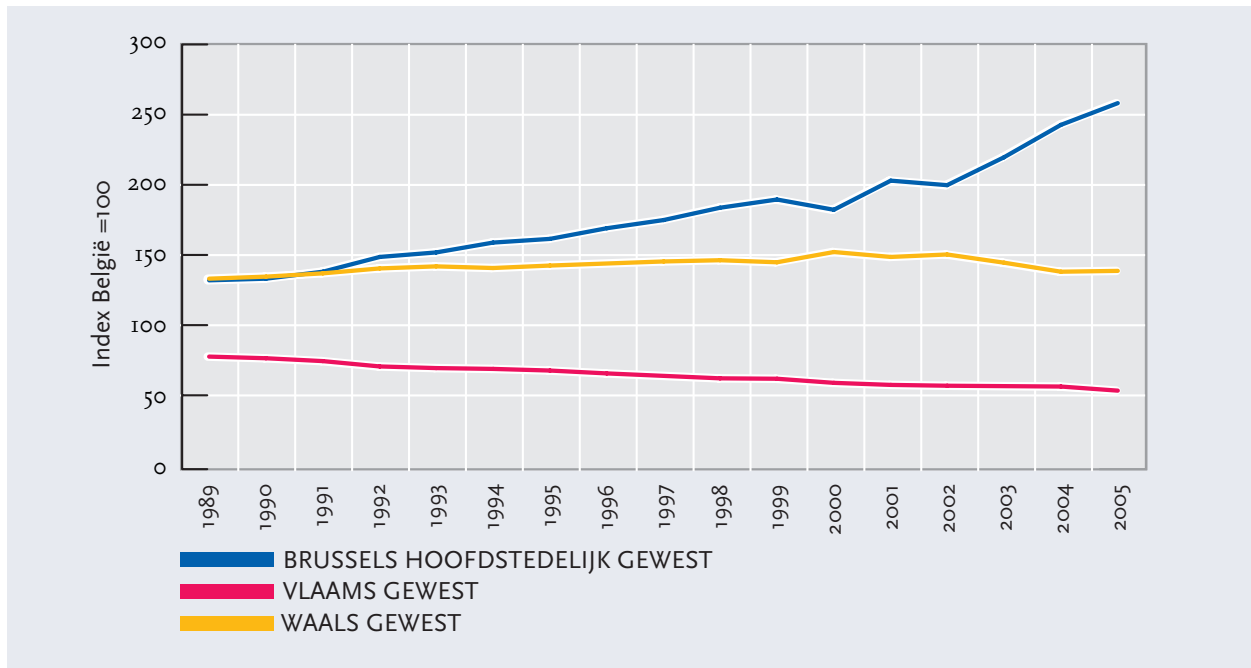
Grafiek 5 vergelijkt de inkomens¹ per inwoner van de 19 Brusselse gemeenten ten opzichte van het Belgische gemiddelde (=100) in 1989 en in 2005. Het valt op dat de inkomens binnen het Gewest zelf sterk verschillen, maar dat de kloof tussen de rijkste en de armste gemeenten tijdens de periode in kwestie kleiner is geworden. Het gemiddelde inkomen per inwoner mag dan wel in alle Brusselse gemeenten, zonder uitzondering, gedaald zijn ten opzichte van het gemiddelde inkomen in België, maar de daling was aanzienlijker in de rijkste gemeenten. Toch blijven de gemeenten Sint-Gillis en Sint-Joost-ten-Node behoren tot de armste gemeenten van het Gewest, waar nu ook Sint-Jans-

Molenbeek toe behoort, nu het inkomen van zijn inwoners sterk gedaald is.

De verslechtering van de levensstandaard van de Brusselaars ten opzichte van het nationale gemiddelde wordt bevestigd door andere statistieken, onder meer de statistieken met betrekking tot de bedragen die worden toegewezen aan het leefloon (vroeger bestaansminimum). De volgende grafiek verduidelijkt de regionale evoluties van het verband tussen het totale bedrag dat wordt toegewezen aan het leefloon en de bevolking. We meten hier dus in welke mate de bevolking van het Gewest afhankelijk is van het leefloon.

¹ Het gaat om het netto belastbare inkomen dat bepaald wordt op basis van de belastingaangiften (personenbelasting)

GRAFIEK 6: Gewestelijke evoluties van de afhankelijkheid van het leefloon

Bron: Hermreg

Uit grafiek 6 kunnen we opmaken dat de afhankelijkheid van de Brusselse bevolking van het leefloon in het begin van de periode gelijkloopt met die van de Waalse bevolking, maar dat die continu gestegen is ten opzichte van het Belgische gemiddelde, met een bijzonder aanzienlijke groei sinds 2000. De evolutie in Wallonië blijft daarentegen vrij stabiel over de hele periode. In tegenstelling tot Brussel startte de afhankelijkheid van de Vlaamse bevolking op een lager niveau, en is ze continu gedaald tijdens de beschouwde periode. Daardoor ligt de Brusselse index momenteel ver boven het Belgische gemiddelde. Toch moeten we opmerken dat de wijziging van de wetgeving in 2002 waarschijnlijk een statistische breuk heeft veroorzaakt.

De daling van de levensstandaard van de Brusselaars ten opzichte van België valt op verschillende manieren te verklaren. We kunnen onder meer de stadsvlucht benadrukken, die in de jaren '70 is begonnen en een zekere financiële welvaart impliceert (groter huisvestingsbudget, duurdere dagelijkse mobiliteit). Het zijn dus de armere gezinnen die in de stad blijven. Bovendien heeft Brussel, zoals Actiris, het voormalige BGDA (2001) opmerkte, een bijzondere positie als stadsgewest. En steden worden algemeen beschouwd als aantrekkelijk en als plaatsen waar veel werk te vinden is. Dus komen er over het algemeen meer mensen met een laag inkomen naartoe, of ze nu uit ons land komen of van elders. Tot slot vermelden we dat de inkomens van bepaalde Europese ambtenaren of leden van een diplomatiek korps niet in de beschikbare gegevens verschijnen.

1.3. Economische activiteit

• Trends en Cycli

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft economische en sociale eigenschappen die het onderscheiden van de rest van België (zie in het bijzonder hoofdstuk 4 van deze barometer). We hebben dus alle reden om ons vragen te stellen bij het mogelijke specifieke karakter van de grote economische trends van het Gewest met betrekking tot een structurele kloof met de rest van België. Dezelfde vragen kunnen we stellen bij de conjuncturele cycli die verschoven kunnen lijken door de overdrachtsmechanismen van de (economische) schokken die eigen zijn aan het Gewest.

Een snelle analyse van de periode 1989-2007 toont aan dat het BBP in het Gewest met gemiddeld 2,05 % is gestegen, waar het BBP van België gemiddeld met 2,3 % is gestegen. Deze gemiddeld mindere prestaties lijken toe te schrijven te kunnen worden aan de ergere structurele gevolgen van de crisis in het begin van de jaren '90 en in het begin van het nieuwe millennium. De negatieve invloeden lijken immers langer aan te houden in Brussel, wat gevolgen heeft voor de potentiële groei.

Op conjunctureel vlak brengt de bijzondere structuur van het Gewest, dat we in het volgende onderdeel meer gedetailleerd bespreken, geen echte ontkoppeling met zich mee ten opzichte van België, wat tenslotte verrassend zou zijn geweest (cf. grafiek 7). Toch valt op dat het Gewest een duidelijke conjuncturele dip heeft gekend naar aanleiding van de financiële crisis van 1998 (Aziatische crisis), die België in zijn geheel niet zodanig beïnvloed heeft. De crisis in het begin van de jaren 2000 (de dot.com crisis, de aanslagen van 11 september en de daaropvolgende recessie) bereikte bovendien in 2003 zijn maximum in Brussel, dat wil zeggen een

jaar na het dieptepunt in de cyclus in België. In beide gevallen valt dit voor een groot deel te verklaren doordat Brussel veel te erg blootgesteld is aan de financiële sector.

Die twee constatering krijgen ten volle betekenis in de huidige context van economische crisis, die gestart is door de financiële sector. Het is immers erg waarschijnlijk dat Brussel nog eens gevoeliger blijkt voor de conjuncturele ommekeer die we momenteel doormaken, en dat de structurele gevolgen van de crisis voor de Brusselse economische groei aanzienlijker zullen zijn dan voor de andere gewesten. De ongeziene verliezen van de financiële bedrijven, die hoofdzakelijk in Brussel gevestigd zijn, zullen immers allereerst conjuncturele gevolgen hebben die sterk op de Brusselse economie geconcentreerd zullen zijn. De reacties op de crisis zullen overigens naar alle waarschijnlijkheid leiden tot radicale veranderingen in de financiële sector, die structurele gevolgen op lange termijn zullen hebben voor de Brusselse economie². Naast de onmiddellijke gevolgen zullen de gevolgen op lange termijn voor Brussel ook afhangen van de capaciteit van het Gewest om zijn economisch potentieel te heroriënteren naar andere activiteitssectoren. We zien verder in dit onderdeel dat het Gewest de voorbije twintig jaar jammer genoeg niet uitblonk in de diversificatie van de activiteiten.

Als we kijken naar de bruto investering, en daarbij de financiële sector en de investering in huisvesting buiten beschouwing laten³, verschilt het totaalbeeld lichtjes. Zoals we zien in grafiek 8 blijven de conjuncturele cycli van Brussel en van België congruent. Het Gewest loopt wel gemiddeld een jaar achter, en is volatieler⁴. Die vertraging zou deels te

² Voor nog meer uitleg over de economische crisis en beschouwingen over de impact ervan in Brussel kan de lezer de vorige uitgave van de Conjuncturele Barometer (nr. 11) raadplegen.

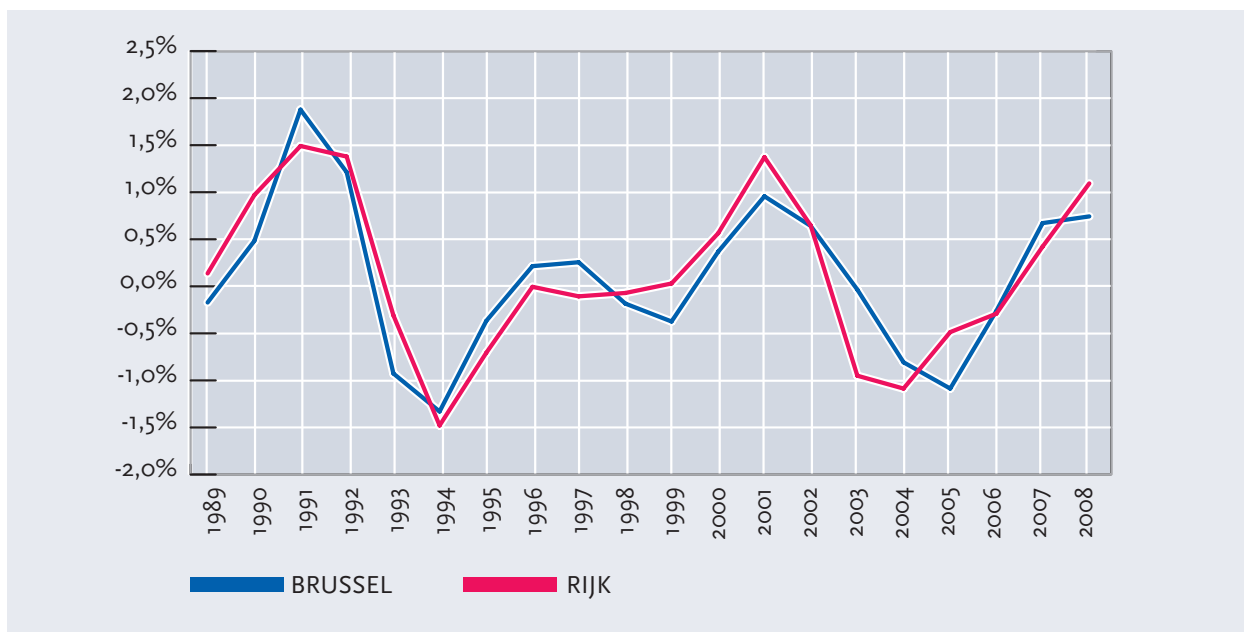
³ De financiële sector is uitgesloten, want die vertoont een extreem gedrag en beïnvloedt daardoor volledig de Brusselse conjuncturele cyclus en in ruime mate de conjuncturele cyclus van België. De investering in huisvesting wordt niet opgenomen, want die betreft een ander aspect: het gaat daarbij niet om een productieve investering.

⁴ Deze sterkere wisselvalligheid kan onder andere toegeschreven worden aan de kleinere omvang van de Brusselse economie. Elke beslissing van een grote onderneming of elke onverwachte gebeurtenis die de economie kan beïnvloeden zal waarschijnlijk een grotere impact hebben dan wanneer datzelfde in de rest van het land zou gebeuren.

wijten te kunnen zijn aan het belang van de energiesector in Brussel (gemiddeld 10 % van de bruto investeringen door de privésector in die periode, tegenover 3,5 % voor de rest van België), aangezien

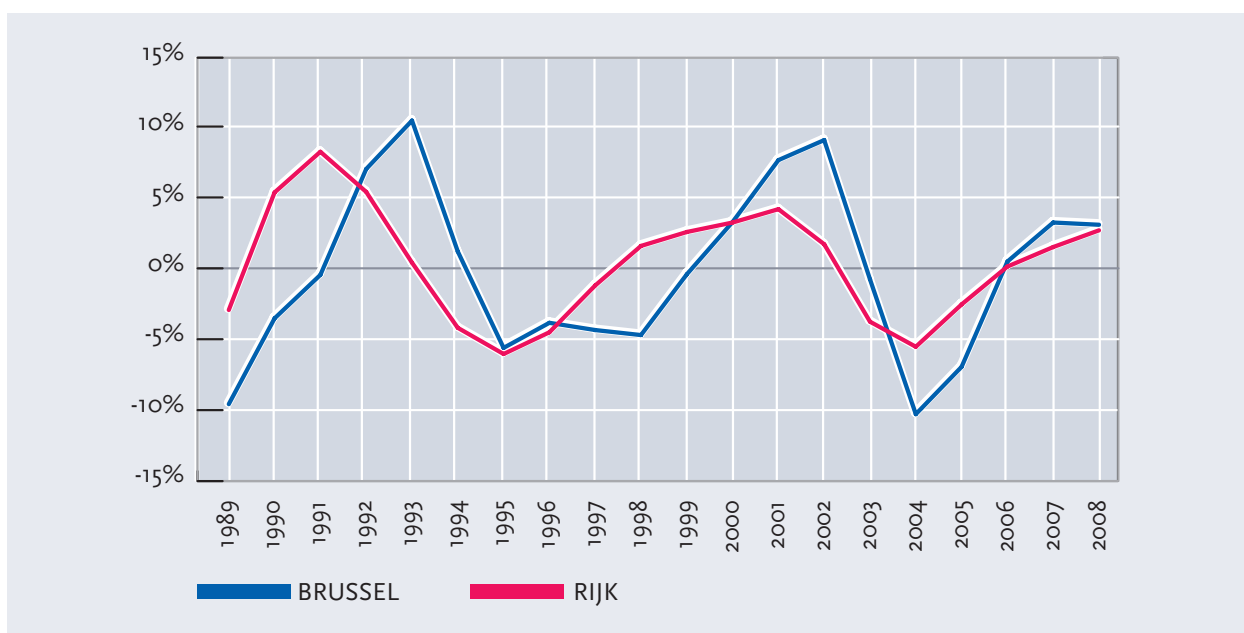
die sector historisch gezien sterk afwijkt in zijn conjuncturele cyclus wat investeringen betreft. Het Gewest is volatieler door de sterkere sectorale concentratie (zie verder).

GRAFIEK 7: Conjuncturele cyclus van het BBP in volume (relatieve afwijking van de trend)

Bron : HERMREG, eigen berekeningen

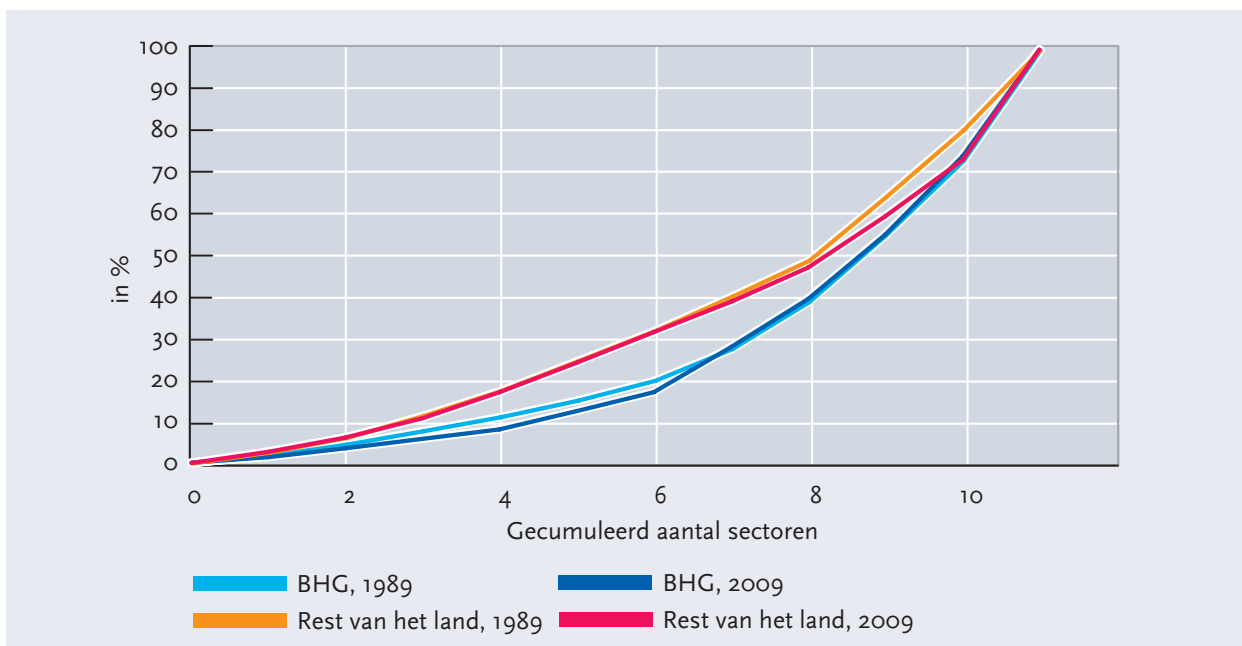
GRAFIEK 8: Conjuncturele cyclus van de bruto vorming van vast kapitaal (relatieve afwijking tegenover de trend)

Bron : HERMREG, eigen berekeningen

• Structuur en concentratie

GRAFIEK 9: Sectorale concentratie : Lorenzcurve

Bron : HERMREG, eigen berekeningen

Brussel is een stadsgewest, waardoor het onvermijdelijk een sectorale structuur heeft die verschilt van de structuur in de rest van België, enkel en alleen al om fysieke redenen (vrijwel geen landbouwgrond, weinig vrije ruimte voor industrie, concentratie van bepaalde diensten die verband houden met de positie van Brussel als gewestelijke, federale en Europese hoofdstad). Deze vaststellingen waren in 1989 even relevant als vandaag. Toch stellen we vast dat het Gewest zich tijdens de periode in kwestie nog meer is gaan specialiseren. Grafiek 9 toont de Lorenzcurves⁵ voor het Gewest en voor België van 1989 tot 2009. We stellen vast dat de concentratie veel groter is voor Brussel, maar ook dat die concentratie tussen 1989 en 2009 nog is

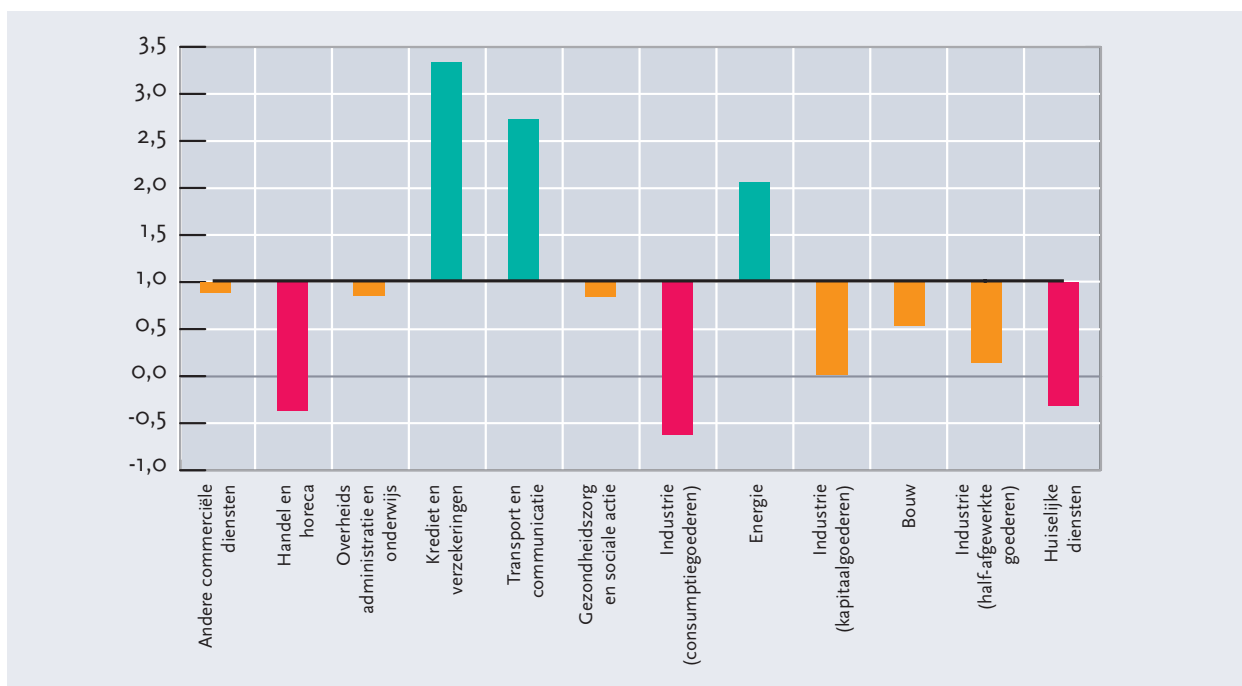
toegenomen, doordat het aandeel van de activiteitstakken die weinig bijdroegen aan de toegevoegde waarde de laatste twintig jaar nog is afgenomen.

In grafieken 10 en 11 zien we die evolutie per grote activiteitstak, voor het Gewest en de rest van België. We stellen vast dat de evoluties veel contrastrijker zijn in het Gewest, dat zich sterk heeft gespecialiseerd in de activiteitstakken “krediet en verzekeringen”, “transport en communicatie” en “energie”, terwijl de industrietakken, “huiselijke diensten” en “handel en horeca” er duidelijk op achteruit zijn gegaan in relatieve termen (en zelfs absoluut voor drie ervan).

⁵ De Lorenzcurve geeft grafisch het concentratieniveau weer per activiteitstak. In de hypothese dat alle activiteitstakken hetzelfde gewicht zouden hebben, zou de curve de eerste bissectrice zijn van de graaf (stijgende diagonaal die vertrekt vanuit de oorsprong). In de omgekeerde hypothese, waarbij één enkele sector alle activiteit in zich verenigt, zou de curve een omgekeerde L-vorm hebben en samenvallen met de as van de x-assen tot het laatste punt, waar de curve verticaal zou stijgen om de waarde 1 in te nemen. De oppervlakte tussen de eerste bissectrice en de Lorenzcurve meet de concentratiegraad cijfergewijs.

GRAFIEK 10: Relatieve groei van de verschillende activiteitstakken, Brussels Hoofdstedelijk Gewest (in %)*

Bron : HERMREG, eigen berekeningen

GRAFIEK 11: Relatieve groei van de verschillende activiteitstakken, rest van België (in %)*

Bron : HERMREG, eigen berekeningen

*verband voor elke tak tussen het aandeel in de groei van de totale toegevoegde waarde en het aandeel in de toegevoegde waarde in 1989.

De waarden hoger dan 1 (in het groen) kenmerken de sectoren waarvan het relatieve aandeel groter wordt, de waarden tussen 0 en 1 (in het oranje) de sectoren waarvan het relatieve aandeel kleiner wordt maar waarvan de absolute toegevoegde waarde toeneemt, de waarden lager dan 0 (in het rood) kenmerken de sectoren waarvan de absolute toegevoegde waarde afneemt (negatieve groei).

De activiteitstakken zijn aflopend gerangschikt naar het belang dat ze hadden in 1989.

In de rest van België zijn de evoluties meer gematigd, met in het bijzonder een relatief kleinere achteruitgang van de industrietakken, en een meer gematigde groei van de tak “krediet en verzekeringen”. Nog een markant verschil: de tak “andere commerciële diensten”, die het grootste deel van de toegevoegde waarde vertegenwoordigt voor het Gewest en voor de rest van België, lijkt in de rest van het land de motor van de groei te zijn, terwijl de activiteitstak stagneert in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

• Werkgelegenheid en productiviteit

Het probleem van de werkgelegenheid staat centraal in de socio-economische uitdagingen waarmee het Gewest geconfronteerd werd in de voorbije twintig jaar, zoals overigens blijkt uit het onderdeel “arbeidsmarkt” van dit dossier. Dit onderdeel focust op de vraag naar arbeid, dat wil zeggen alle werk-aanbiedingen vanwege de economische spelers van het Gewest.⁶

Het concurrentievermogen staat centraal in het paradigma van het scheppen van banen in onze westerse maatschappijen, waarbij de relaties tussen de productiviteit en de werkgelegenheid een uiterst belangrijke rol spelen, maar in het algemeen moeilijk te vatten zijn. Als we ons beperken tot de belangrijkste gevolgen, moet een stijging van de productiviteit – als voor het overige alles gelijk blijft – een daling van de werkgelegenheid tot gevolg hebben. Als de productiviteit stijgt, dan stijgt nochtans ook de potentiële globale rijkdom van het Gewest. Dat kan dus onrechtstreeks positieve gevolgen hebben voor de werkgelegenheid.

Groei zonder banen ?

In hun geheel beschouwd (grafiek 12) zijn de zichtbare productiviteit van het werk en van de totale interne werkgelegenheid in twintig jaar positief geëvalueerd, zowel in Brussel als in de rest van België.

We stellen dus in de voorbije 20 jaar een overspecialisatie van het Gewest vast, die niet enkel het tertiaire aspect van de economie van het Gewest versterkt, maar ook het overwicht van bepaalde dienstenactiviteiten binnen de tertiaire sector. Deze evolutie is niet zonder gevolgen gebleven voor de capaciteit van het Gewest om werkgelegenheid te creëren, zoals we uitvoerig bespreken in het volgende onderdeel.

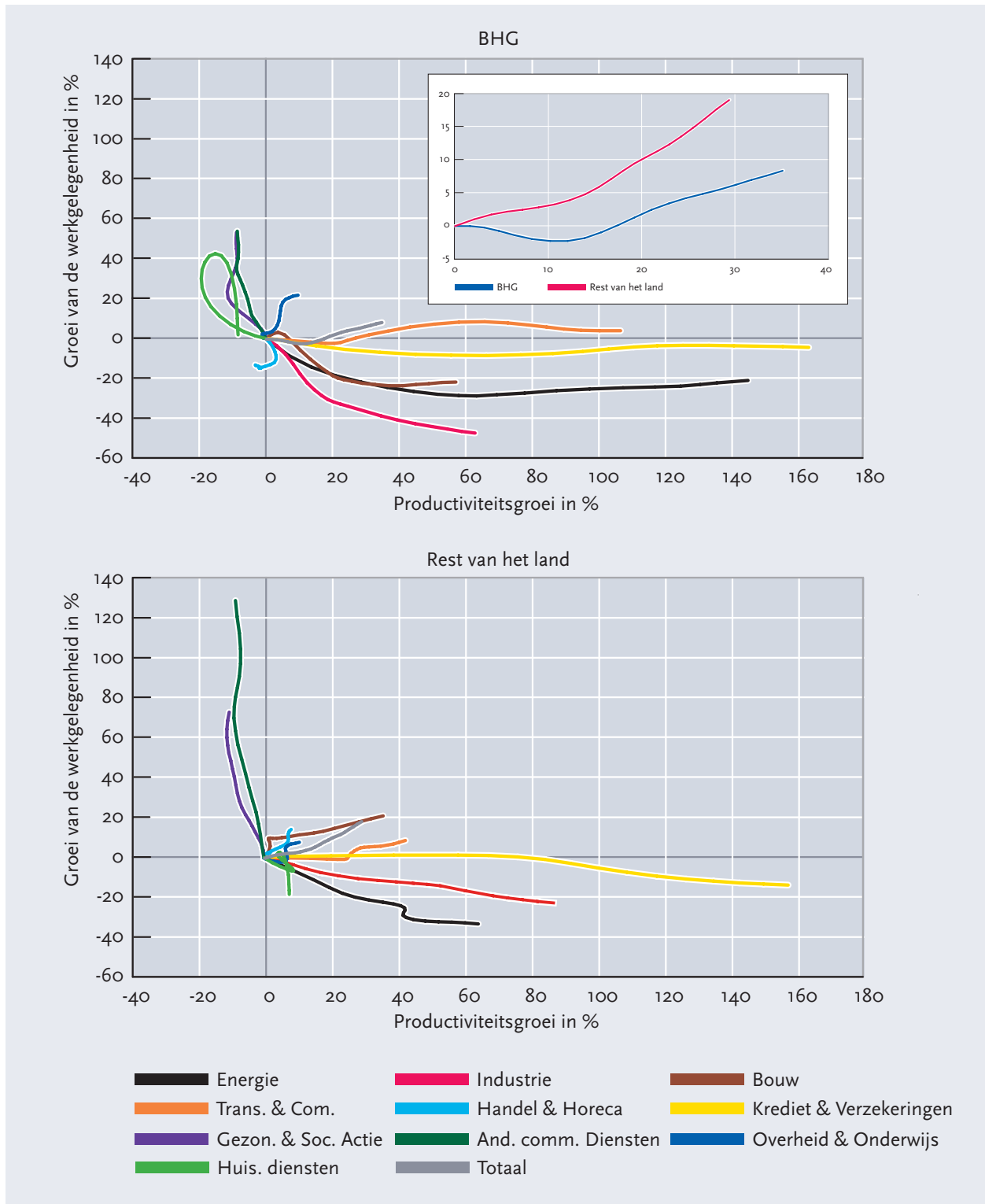
Maar de productiviteit is meer gestegen in Brussel, terwijl de totale werkgelegenheid elders sneller is toegenomen. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft zelfs banen afgeschafte in het begin van de jaren '90. De dynamiek productiviteit /werkgelegenheid lijkt dus anders gespeeld te hebben in de verschillende gewesten.

Grafiek 12 toont die evoluties per tak, voor Brussel en voor de rest van België. In beide gevallen stellen we onmiddellijk vast dat er twee grote types van evolutie bestaan. Voor een groep activiteitstakken groeit de productiviteit sterk tijdens deze periode, terwijl de totale werkgelegenheid daalt (of in het beste geval stagneert). In de andere groep wordt de productiviteit aangetast tijdens deze periode, terwijl de werkgelegenheid er fors groeit. Tot hiertoe wordt de logica van de belangrijkste gevolgen gerespecteerd. België telt buiten Brussel duidelijk een klein aantal “verdienstelijke” activiteitstakken waar de productiviteit en de werkgelegenheid samen toenemen: “bouw”, “handel en horeca”, “overheidsadministratie en onderwijs”, en in mindere mate “transport en communicatie”. In Brussel vertoont nochtans enkel de activiteitstak “overheidsadministratie en onderwijs” deze eigenschappen⁷, terwijl de activiteitstak “handel en horeca” daarentegen zowel inboet aan productiviteit als aan werkgelegenheid.

⁶ De gebruikte gegevens komen uit de Hermreg-gegevensbank, die op zijn beurt gebaseerd is op de statistieken van het INR. Er valt op te merken dat het INR de gegevens met betrekking tot de internationale instellingen niet opneemt in zijn gegevens over de werkgelegenheid.

⁷ We merken op dat de toegevoegde waarde bij de overheidsadministratie en het onderwijs hoofdzakelijk bestaat uit de weddes, waardoor de stijging van de productiviteit eigenlijk alleen een salarisverhoging inhoudt. De stijging mag dus niet op dezelfde manier geïnterpreteerd worden als bij de andere activiteitstakken.

GRAFIEK 12: Kenmerkend dynamisch effect op het groeipercentage (in volume)

Bron : HERMREG

De globale constatering vinden we grosso modo terug in de analyse per tak: in Brussel neemt de productiviteit aanzienlijk toe in bepaalde activiteitstakken in vergelijking met de rest van België,

terwijl de activiteitstakken die in de rest van België veel banen scheppen, dat veel minder doen in de hoofdstad.

Als we die gegevens kruisen met de eerder vermelde resultaten van de structurele analyse stellen we vast dat de activiteitstakken die de Brusselse economische groei verantwoorden (“krediet en verzekeringen”, “energie”, “transport en communicatie”) takken zijn waar de productiviteit buitengewoon gestegen is, terwijl de werkgelegenheid er is gedaald of gestagneerd. In de rest van België daarentegen is het de tak “andere commerciële diensten” die het meest bijdraagt tot de economische groei, een tak die massaal heeft bijgedragen tot het scheppen van banen tijdens deze periode.

Ter conclusie van deze beschouwingen kunnen we vaststellen dat de groei in Brussel weinig banen heeft opgeleverd tijdens de eerste twintig jaar sinds het Gewest bestaat, doordat het Gewest overgespecialiseerd is in activiteitstakken met een heel hoge productiviteit, terwijl bepaalde activiteitstakken die veel nieuwe banen scheppen hun volledige potentieel niet lijken te bereiken, of zelfs banen hebben geschraapt waar ze in de rest van België banen hebben gecreëerd.

1.4. Evolutie van de arbeidsmarkt

• Activiteitsgraad en werkgelegenheidsgraad

De activiteitsgraad geeft een aanwijzing met betrekking tot de wil om deel te nemen aan het economische leven, en neemt zowel de mensen die werken op als de mensen die op zoek zijn naar werk. De activiteitsgraad wordt omschreven als het verband tussen de actieve bevolking (mensen die werken en werkzoekenden) en de bevolking die de leeftijd heeft om te werken (15 tot 64 jaar).

Sinds 1989 heeft de activiteitsgraad van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een stijgende tendens vertoond die vergelijkbaar is met die van België. Van 1995 tot 2000 is de activiteitsgraad heel

sterk gegroeid, wat te verklaren valt door de sterke toename van de Brusselse actieve bevolking, onder meer door de verjonging van de bevolking en door de migratiestromen (Thys S., 2009). Het gaat ook over een langdurige groeiperiode, die een grotere vraag naar arbeid tot gevolg heeft. Dit fenomeen heeft meer mensen ertoe kunnen aanzetten zich op de arbeidsmarkt te begeven. Tijdens deze periode steeg de Brusselse actieve bevolking meer dan de actieve bevolking in Vlaanderen en in Wallonië. Sinds 2000 stagneert de activiteitsgraad nochtans, of daalt ze zelfs lichtjes, zowel in Brussel als op nationaal niveau.

TABEL 2: Vergelijking van de activiteitsgraden en de werkgelegenheidsgraden, 1989-2007

Evolutie van de activiteitsgraad, 1989-2007						
	1989	1995	2000	2005	2006	2007
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	64,2	65,3	70,7	71,0	71,4	70,8
België	65,0	68,1	72,2	72,5	72,5	71,9
EU-15	n.d.	67,2	69,2	71,3	71,8	72,1
Evolutie van de werkgelegenheidsgraad, 1989-2007						
	1989	1995	2000	2005	2006	2007
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	55,5	52,1	54,0	55,1	55,4	55,7
België	57,9	58,4	61,6	62,2	62,4	62,9
EU-15	n.d.	60,1	63,4	65,4	66,2	67,0

Bron: Hermreg

De werkgelegenheidsgraad houdt dan weer rekening met de effectieve tewerkstelling van de bevolking. Deze graad wordt omschreven als de verhouding tussen de werkende bevolking en de bevolking die de leeftijd heeft om te werken.

Brussel wordt gekenmerkt door uitermate zwakke werkgelegenheidscijfers en de situatie verbetert niet tijdens de onderzochte periode, aangezien de werkende actieve bevolking en de bevolking die de leeftijd heeft om te werken in dezelfde mate geëvolueerd zijn. Van de Brusselaars die de leeftijd hebben om te werken, werkt in het algemeen iets meer dan de helft effectief. In heel België zien we tijdens dezelfde periode een veel aanzienlijkere vooruit-

gang. Toch blijft de Belgische werkgelegenheidsgraad in 2007 ver onder het Europese gemiddelde (de EU-15) (62,9 % tegenover 67 %). We zijn dus nog ver af van de Lissabon-doelstellingen, zowel op nationaal als op gewestelijk niveau.

We moeten wel opmerken dat de groei van de werkende actieve bevolking de laatste jaren groter is dan de evolutie van de interne werkgelegenheid in Brussel. Van de 34.100 banen die gecreëerd zijn in het Gewest van 1989 tot 2006, zijn er 26.800 rechtstreeks naar Brusselaars gegaan. Het scheppen van banen heeft dus meer voordeel opgeleverd voor de Brusselaars dan voor de actieve personen die in de andere twee gewesten wonen.

• Werkloosheid

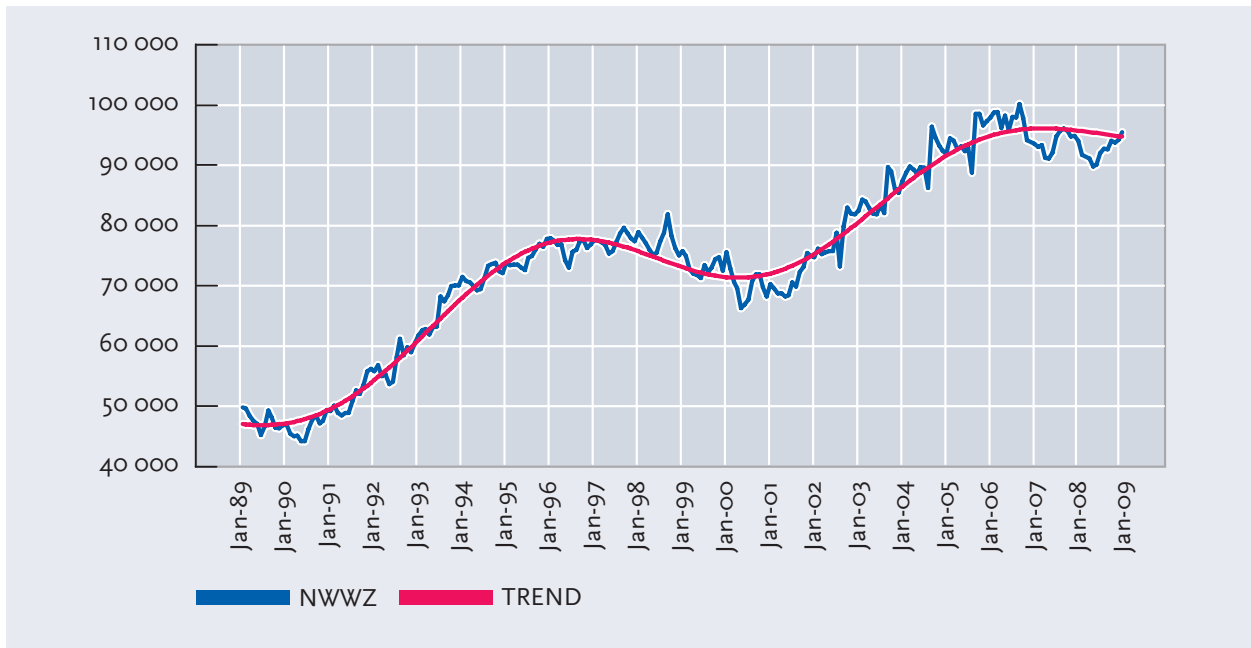
De stijging van de interne werkgelegenheid die we de tien laatste jaren hebben meegemaakt, zoals verduidelijkt in hoofdstuk 3 van deze barometer, ging jammer genoeg niet gepaard met een daling van het aantal werklozen. Integendeel, het aantal niet-werkende werkzoekenden is in twintig jaar tijd zowat verdubbeld, van iets minder dan 50.000 personen in 1989 naar meer dan 90.000 in 2008. In grafiek 13 zien we dat de stijging bijna nooit is onderbroken tijdens de periode in kwestie, met uitzondering van twee lichte dalingen tijdens de periodes 1998-2001 en 2006-2008, die overeenkomen met fases van economische groei. In het algemeen reageert het aantal niet-werkende werkzoekenden in Brussel veel volatieler op de verschillende cycli van de economie dan de rest van België. Bovendien compenseren de dalingen van het aantal niet-werkende werkzoekenden in de groeiperiodes allerminst de stijgingen tijdens de recessieperiodes.

De Brusselse werkloosheid heeft haar eigen sociologische eigenschappen. De omvang en de aspecten van de werkloosheid zijn nauw verbonden met het specifieke economische karakter van Brussel, of het nu gaat om het pendelfenomeen, het aanzienlijke verschil in scholingsgraad of de sectorale evolutie van de productieve activiteiten. In vergelijking met de rest van het land registreert het Brussels Hoofdstedelijk Gewest meer jonge,

laaggeschoolde werkzoekenden die lang inactief zijn en/of een buitenlandse nationaliteit hebben. Brussel heeft dus, sinds de overdracht van de werkgelegenheidsbevoegdheid in 1989, een aantal maatregelen en diensten ontwikkeld en verfijnd die vaak in het bijzonder gericht zijn op de zogenaamde risicogroepen die we hierboven hebben omschreven. Voor die acties is altijd samengewerkt met alle spelers die werken op het gebied van socio-professionele integratie. Bovendien heeft de Europese strategie voor de werkgelegenheid het Brusselse beleid altijd sterk beïnvloed, of dat nu in de vorm van een gewestelijk plan voor de werkgelegenheid was of van het territoriale pact. Toch blijft het een feit dat de gedane inspanningen nog altijd geen halt hebben toegeroepen aan de problemen die deze risicogroepen ondervinden om vaste voet te vinden op de arbeidsmarkt.

De scholingsgraad van de niet-werkende werkzoekenden mag dan wel constant verbeterd zijn tussen 1989 en 2007, maar dat volstond niet, aangezien de scholingsgraad van de hele Brusselse bevolking nog meer is gestegen (cf. grafiek 14). Hoewel het aandeel van laaggeschoolden afgenomen is op het totale aantal niet-werkende werkzoekenden, is de kloof met de Brusselse bevolking van dezelfde scholingsgraad relatief dieper geworden tussen 1989 en 2007.

GRAFIEK 13: Evolutie van het aantal niet-werkende werkzoekenden, 1989-2008

Bron: Actiris en eigen berekeningen

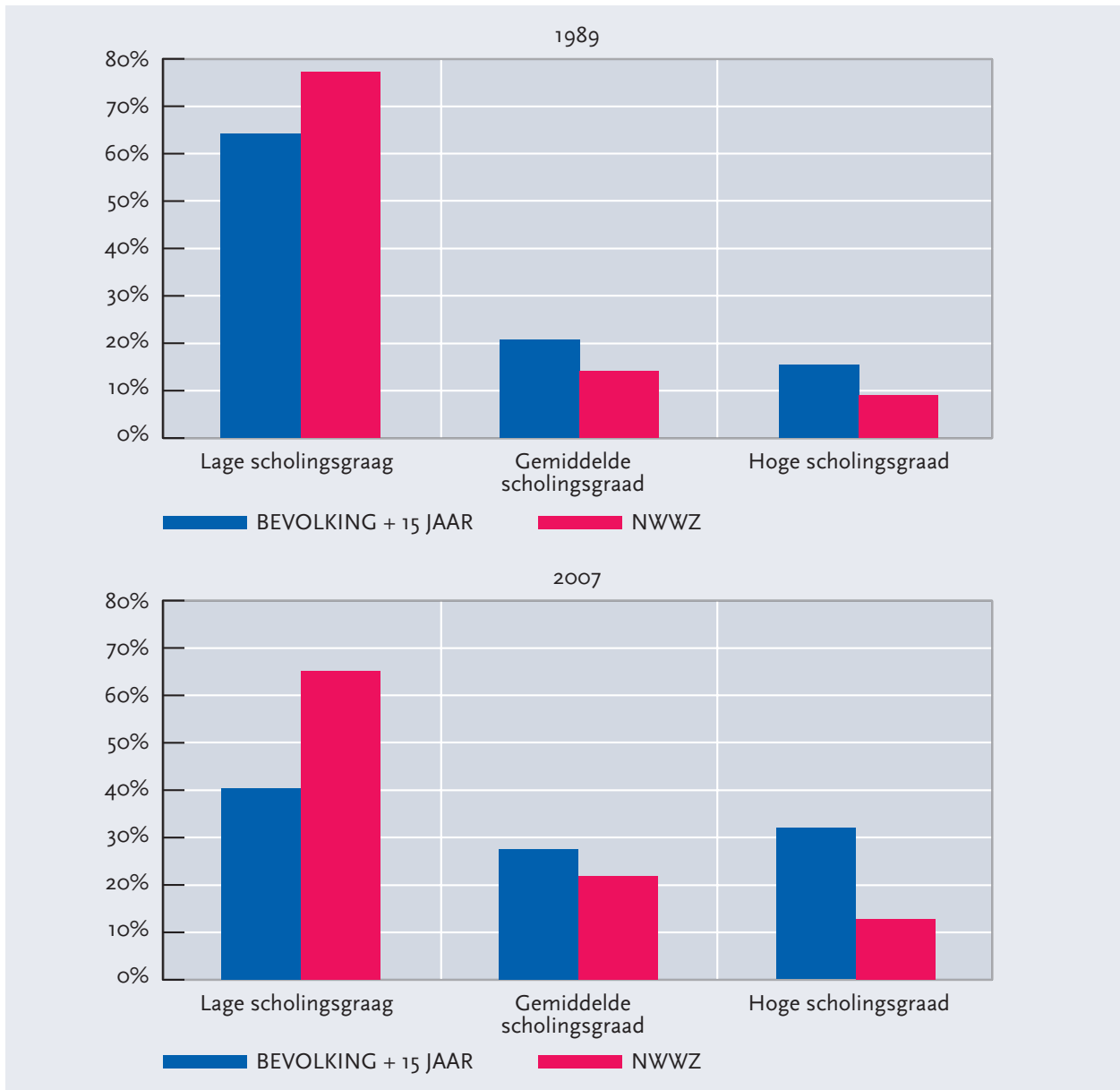
Meerdere factoren verklaren het aanzienlijke aandeel van laaggeschoolde werkzoekenden in Brussel, onder meer de vraag vanwege de Brusselse ondernemingen naar hooggeschoolde arbeidskrachten, naar aanleiding van de ontwikkeling van de tertiaire sector in de laatste decennia, de concurrentie van de pendelaars of nog het effect waarbij de laagst geschoolde werknemers verdrongen worden door hoger gekwalificeerde werknemers.

Het valt ook op dat het aandeel langdurige werkzoekenden (meer dan een jaar) toegenomen is, van 57 % tot 63 %. Dat valt zowel te verklaren door het fenomeen van dekwalficatie en door de terughoudendheid van de werkgevers als door de vele handicaps die de werkzoekenden hebben opgelopen. De kans dat ze opnieuw werk vinden, hangt af van hun scholingsgraad, hun ervaring, hun motivatie en hun sociale situatie.

Bovendien zijn buitenlanders oververtegenwoordigd in de categorie van de werkzoekenden. In Brussel is het aandeel buitenlanders in de bevolking groter dan in de twee andere gewesten, wat dus voor meer discriminatie zorgt bij de aanwerving.

Het lijkt er dus op dat de Brusselse arbeidsmarkt gekenmerkt wordt door een zeer slechte afstemming van de eigenschappen van de werkzoekenden op de wervingscriteria die de ondernemingen eisen. Bovendien kan het aantal niet-werkende werkzoekenden heel hoog lijken te liggen in Brussel, vooral in vergelijking met Vlaanderen en Wallonië. Echter, we mogen niet vergeten dat Brussel een grootstad is en eerder zou moeten vergeleken worden met de andere Belgische grootsteden, die ook met een hogere werkloosheidsgraad kampen dan de gewestelijke gemiddelden.

GRAFIEK 14: Vergelijking van de scholingsgraad van de niet-werkende werkzoekenden en van de inwoners van 15 jaar en ouder, 1989-2008

Bron : FOD Economie-ADSEI, Actiris

1.5. Conclusie

Sinds het Brussels Hoofdstedelijk Gewest twintig jaar geleden is opgericht, is er op economisch en sociaal vlak veel veranderd. Zowel positieve als negatieve evoluties, die ze in de toekomst zal moeten combineren.

De verjonging en de diversifiëring van zijn bevolking, het economische dynamisme waar de internationale instellingen voor zorgen of nog de productiviteit van de groeisectoren, dat zijn allemaal elementen die het Gewest kan aanwenden om de uitdagingen van vandaag en van morgen aan te gaan, waaronder:

- de levensstandaard verbeteren van zijn bevolking en tezelfdertijd de sociale tweedeling doen afnemen;
- aanzetten tot de diversifiëring naar bepaalde branches die veel nieuwe banen creëren;

- de eigenschappen van de werkzoekenden beter proberen af te stemmen op de wervingscriteria van de bedrijven;
- de toegang van de Brusselse niet-werkende werkzoekenden tot jobs in de andere gewesten van het land of zelfs de rest van Europa verbeteren (talenkennis, transportmiddelen, ...).

Toch moeten we niet vergeten dat Brussel zowel een stad als een gewest is, en dat zijn zienwijze dus noodzakelijkerwijs zal verschillen van die van de andere gewesten. Bij de zoektocht naar oplossingen kunnen we inspiratie halen bij de praktijken van vergelijkbare grootsteden.

2. Conjunctuurindicatoren in Brussel⁸

2.1. Evolutie van de gelijklopende en vooruitlopende indicatoren van de economische activiteit

• Gelijklopende indicator van de economische activiteit

De gelijklopende indicator van de economische activiteit, die gebaseerd is op maandelijkse gegevens, geeft de huidige evolutie van de activiteit in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest aan. De conjunctuurcyclus van het gewestelijke Bruto Binnenlands Product (BBP) is slechts jaarlijks en met twee jaar vertraging beschikbaar. Dankzij de samengestelde indicator, die beschikbaar is voor een recentere periode, kan deze conjunctuurcyclus verlengd worden tot november 2008.

Om deze indicator te berekenen, gebruiken we de conjunctuurcomponenten van de sectoren waarvan de cyclische evolutie het dichtst aansluit bij die van het gewestelijke BBP. De productie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is sterk gespeciali-

seerd in de diensten en deze “gelijklopende” indicator werd zodanig samengesteld dat hij deze tertiaire structuur van het Gewest weerspiegelt. De indicator combineert meer specifiek de conjunctuure evoluties van de omzet die afkomstig is van vijf tertiaire activiteiten, namelijk: groothandel, stadsvervoer en wegtransport, post en telecommunicatie, informatica en ten slotte dienstverlening aan ondernemingen.

De zo berekende samengestelde indicator stemt overeen met de conjunctuurcyclus van het gewestelijke BBP. Hij kan dan ook als referentiereeks dienen voor de volgende stap, die tot doel heeft de vooruitlopende indicator van de economische activiteit op te stellen.

• Vooruitlopende indicator van de economische activiteit

De vooruitlopende indicator van de economische activiteit loopt ongeveer 18 maanden vooruit op de referentiereeks van de economische activiteit, namelijk de “gelijklopende” indicator. Deze indicator wordt samengesteld op basis van de conjunctuurcyclus van twee reeksen die vooruitlopen op de referentiereeks. Het gaat in de eerste plaats om de prognose van de ondernemers uit de sector zakelijke dienstverlening over de algemene vraag, volgens de conjunctuurenquête van de Nationale Bank van België (NBB). De tweede reeks omvat de index van de inkomende nieuwe orders in de industrie volgens de FOD Economie. Er werd voor deze reeksen gekozen, omdat ze economisch relevant zijn, maandelijks en bijgevolg snel beschikbaar zijn en

een uitgesproken vooruitlopend karakter hebben voor de evolutie van het BBP.

De 18 maanden die deze indicator vooruitloopt op de referentiereeks lijkt relatief lang, maar deze tijdsperiode weerspiegelt vrij goed de tijd die verstrijkt voordat een prognose van de vraag concreet wordt, of voordat nieuwe bestellingen zich uiteindelijk vertalen in verkopen die in de BTW-aangiften ingeschreven worden. In theorie kan de cyclus van de economische activiteit dus het voorwerp uitmaken van een prognose voor meer dan een jaar. Zoals bij elke vooruitlopende indicator is het de (stijgende of dalende) tendens die van belang is voor de lezer, veeleer dan een exact cijfer op een bepaald tijdstip.

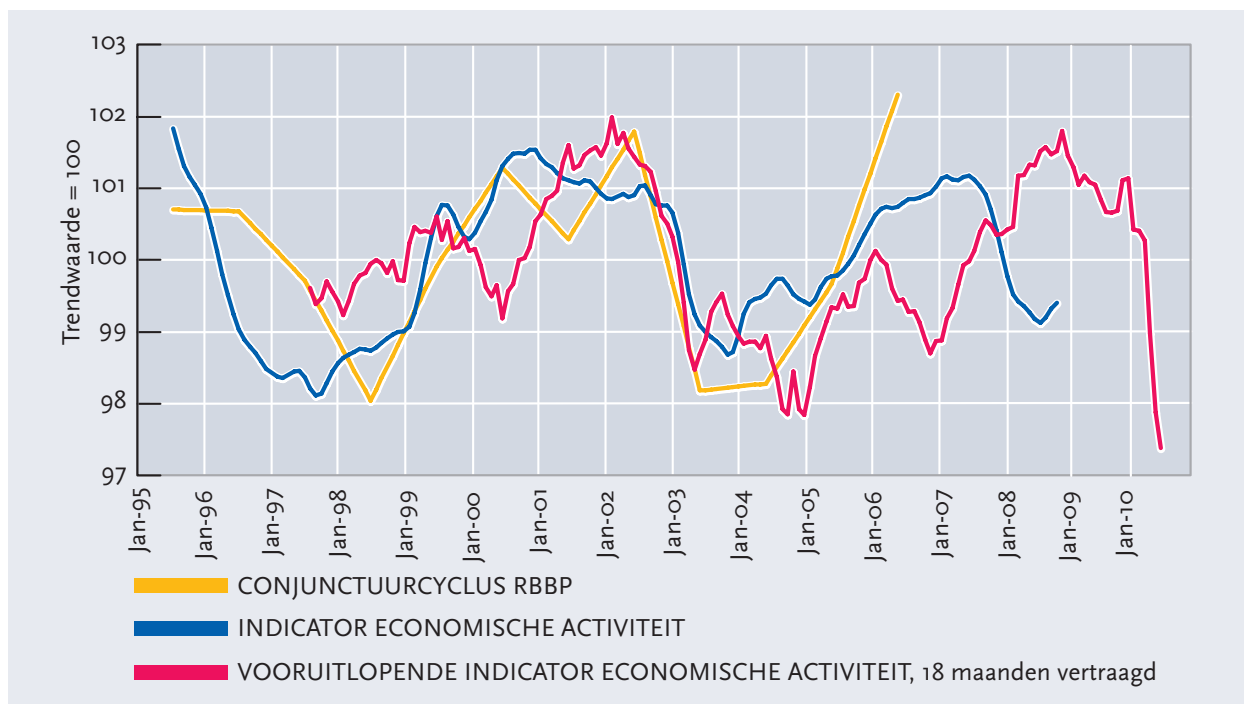
⁸ Voor meer informatie over de methodologie die gebruikt wordt om de indicatoren te bepalen, verwijzen we naar de methodologische nota die in september 2008 verschenen is.

• Evolutie van de indicatoren

Grafiek 15 geeft naast de conjuncturele cyclus van het gewestelijke BBP ook de “gelijklopende” indicator van de economische activiteit weer, evenals de

vooruitlopende indicator (vertraagd met 18 maanden) die erop anticipeert.

GRAFIEK 15: Vergelijking van de vooruitlopende samengestelde indicator van de economische activiteit met de evolutie van de conjunctuur volgens de indicator van de economische activiteit en het BBP van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Bron : INR, FOD Economie-ADSEI, NBB en eigen berekeningen.

De conjunctuurcyclus van het gewestelijke BBP (RBBP) werd na de laatste publicatie op twee manieren aangepast:

- ten eerste hebben we de berekeningsmethode bijgesteld. De omzetting van het RBBP tegen lopende prijzen naar RBBP in volume gebeurde nu op basis van een ontleding van de economische activiteiten in 60 sectoren. Bovendien werd de onderliggende tendens van het RBBP dit keer berekend over een periode van 25 jaar aan de hand van de HERMREG-gegevens.

- Ten tweede, zoals we suggereerden in de vorige uitgave van de barometer, heeft het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) afgelopen januari zijn raming van het Brusselse BBP van 2006 volgens de definitieve methode⁹ naar omhoog bijgesteld.

De resultaten van de “gelijklopende” indicator (grafiek 15) stegen tussen 2004 en midden 2007. Deze evolutie is nu omgekeerd, wat zich vertaalt in een ommekeer van de conjunctuurcyclus. Deze neerwaartse tendens houdt aan gedurende de volledige

⁹ Traditioneel geeft het INR in de publicatie van maart van het jaar t een voorlopige raming van de gewestelijke toegevoegde waarde van het jaar $t-2$. Deze gewestelijke raming is gebaseerd op de nationale rekeningen die op hun beurt gebaseerd zijn op onvolledige gegevens en op een aantal gewestelijke verdeelsleutels (RSZ) die eveneens worden berekend op basis van gedeeltelijke gegevens. De definitieve methode kan pas het volgende jaar (in januari) worden toegepast, nadat de basisgegevens volledig beschikbaar zijn.

onderzochte periode. De reeks van de “gelijklopende” indicator doet een lichte stijging vermoeden over de 3 laatst onderzochte maanden (september tot november 2008). Deze stijging kan echter verklaard worden door het voorlopige karakter van de recentere gegevens, en we mogen aannemen dat die mettertijd zullen moeten worden aangepast.

De neerwaartse tendens van de “gelijklopende” indicator ligt in de lijn van de grote macro-economische gebeurtenissen in dezelfde periode. Op langere termijn, van begin 2009 tot 2010, verwacht de vooruitlopende indicator een voortzetting van de conjunctuurdaling in Brussel.

2.2. Evolutie van de vooruitlopende arbeidsmarktindicator

De vooruitlopende indicator van de arbeidsmarkt voorspelt de evolutie op korte termijn van het onevenwicht tussen vraag en aanbod op de Brusselse arbeidsmarkt, dat min of meer overeenstemt met de conjunctuurcomponent van het aantal werkzoekenden in Brussel. De vooruitlopende indicator was oorspronkelijk gebaseerd op de Federgon-index, die een beeld geeft van de evolutie van de uitzendarbeid in België, en het aantal vacante betrekkingen die Actiris ontvangt en beheert. In de laatste publicaties van de barometer stemden de analyses op basis van de vooruitlopende indicator van de arbeidsmarkt echter niet meer volledig overeen met de analyses op basis van de conjunctuurcyclus van het aantal NWWZ, met name aan het einde van de periode. De vele wijzigingen die na 2006 in de nationale en regionale werkloosheidssystemen werden doorgevoerd (afschaffing van de stempel-plicht, sancties, intensere begeleiding van werkzoekenden, enz.) waren namelijk niet opgenomen in het oorspronkelijke model.

Het model is in de afgelopen maanden dus aangepast. Hoewel er op het vlak van de methodologie geen fundamentele wijzigingen werden aangebracht, hebben we wel de variabelen waarmee rekening wordt gehouden herzien. De conjunctuurcyclus van het aantal NWWZ wordt nu bepaald door:

- een dummy variabele die de beleidsaanpassingen tussen midden 2006 en midden 2007 weergeeft,
- de synthetische curve van de economische activiteit in Brussel, berekend door de Nationale Bank van België (NBB),
- de arbeidsvooruitzichten van de werkgevers in de bouwsector – burgerlijk ingenieurswezen en wegenwerken in België;

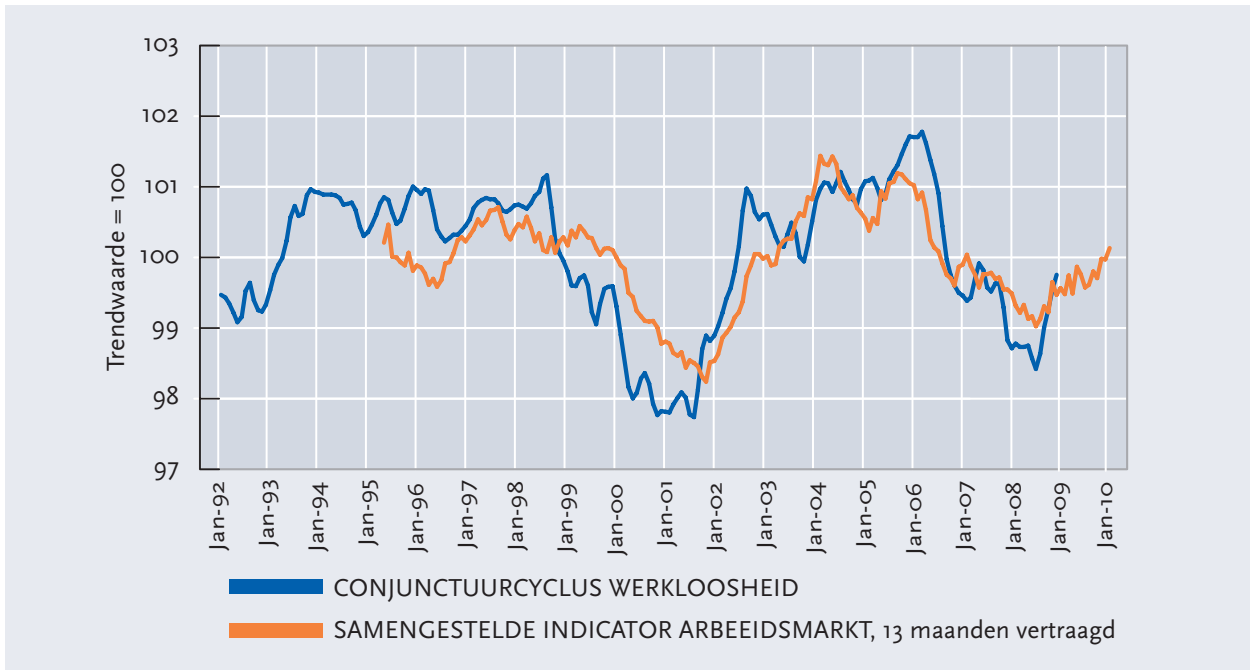
- het verschil tussen het aantal ontvangen werkaanbiedingen en het aantal ingevulde vacatures op de Brusselse arbeidsmarkt, dat de aanpassingsgraad of spanningen op de arbeidsmarkt aangeeft.

De aanpassing van het model is een verbetering gebleken. Het optimale voorspellende karakter ervan wordt op 13 maanden geraamd.

Grafiek 16 vergelijkt de evolutie van de vooruitlopende indicator van de arbeidsmarkt (vertraagd met 13 maanden) en de conjuncturele component van het aantal niet-werkende werkzoekenden in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

In september 2008 kwam een einde aan de dalende tendens van het aantal NWWZ die sinds midden 2006 aan de gang was. De gevolgen van de economische wereldcrisis zijn voelbaar op de Brusselse arbeidsmarkt. In grafiek 16 kan men zelfs een bruske stijging van de conjunctuurcyclus van het aantal Brusselse werklozen waarnemen aan het einde van de periode, wat overeenstemt met de voorspellingen door de vooruitlopende indicator van de arbeidsmarkt in de laatste barometer. Heel waarschijnlijk zal deze toename aanhouden tijdens het hele jaar 2009 en zelfs tot 2010. De vooruitlopende indicator van de arbeidsmarkt geeft namelijk een onophoudelijke stijging aan, en doet niet vermoeden dat deze situatie de komende maanden zal omkeren. Dit stemt overeen met de dagelijkse berichten over ontslagen, maar ook met de sombere economische vooruitzichten in België en het Brussels Gewest.

GRAFIEK 16: Vergelijking van de vooruitlopende arbeidsmarktindicator met de conjunctuurcomponent van het aantal niet-werkende werkzoekenden in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Bron : Actiris, Federgon en eigen berekeningen.

3. Boordtabel

3.1. Internationale context

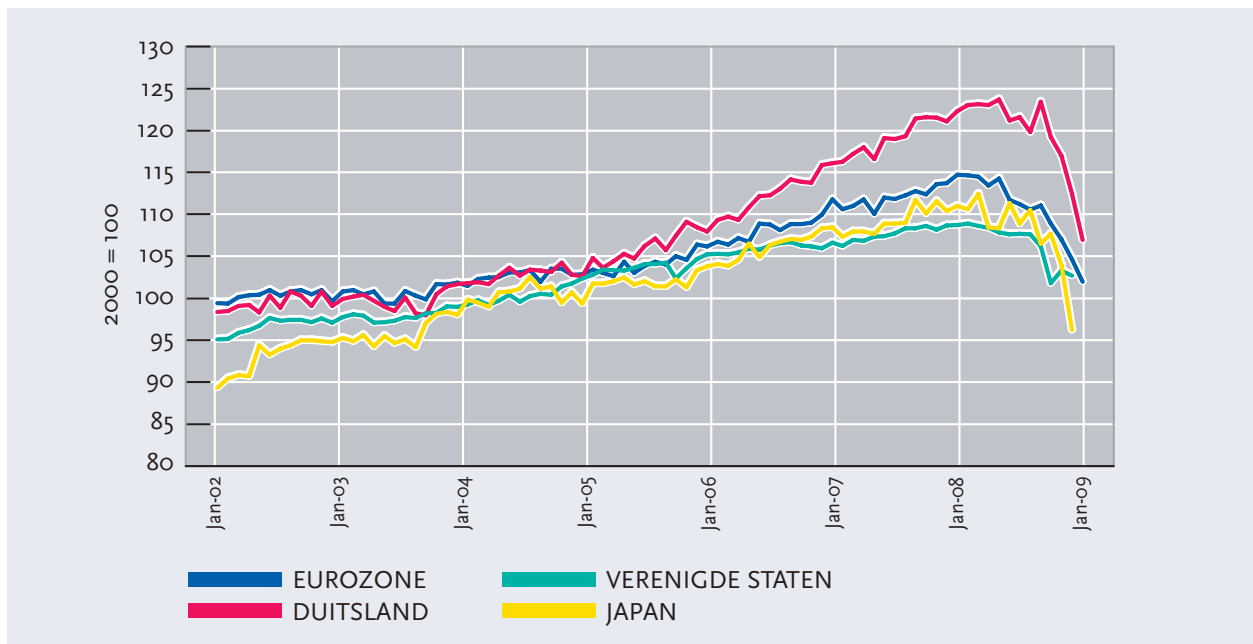
• De wereldeconomie in vrije val

2008 werd gekenmerkt door toenemende inflatie, extreme vluchtigheid van de grondstofprijzen, ontredde van het financiële bestel en reddingsplannen van de overheden, en een vertrouwenscrisis in de banksector. Het jaar werd afgesloten met een ingrijpende en razendsnelle vertraging van de wereldconjunctuur. Sommige landen, zoals de Verenigde Staten, Duitsland en Japan, hebben reeds te kampen met een diepe recessie.

Enkele zichtbare gevolgen van de economische terugval zijn de ineenstorting van de mondiale industriële productie (grafiek 17), het massale banen-

verlies en de duizelingwekkende achteruitgang van de wereldhandel. Om aan deze situatie het hoofd te bieden, zoeken de verschillende overheden steeds meer een toevlucht in herstelplannen en sectorale hulpmaatregelen. Tegelijk hebben sommige overheden maatregelen genomen die te protectionistisch worden geacht, terwijl andere waarschijnlijk met toenemende overheidstekorten zullen moeten rekenen. Ondanks de drastische maatregelen van de centrale banken en de overheden functioneren de financiële markten bovendien nog steeds niet zoals normaal (cf. de inkrimping van het kredietaanbod, vastgesteld door de Europese Centrale Bank).

GRAFIEK 17: Vergelijking van de productie-index, 2002-2008

Bron: Eurostat

De verschillende nationale vertrouwensindicatoren doen vermoeden dat de mondiale recessie zich nog minstens tot midden 2009 zal doorzetten. Volgens de laatste ramingen van het Internationaal Monetair Fonds (IMF) zal de groei van de wereld-economie in 2009 nauwelijks 0,5 % bedragen (1,7 % minder dan de voorspellingen van november 2008). De recessie zal bijzonder ernstig zijn in de ontwikkelde economieën, die een terugval van het BBP met 2,0 % zullen kennen. De wereldeconomie zou zich tegen het einde van het jaar moeten herstellen en in 2010 een groei van 3 % moeten bereiken volgens de laatste ramingen van het IMF.

In de **Verenigde Staten**, het epicentrum van deze crisis, worden er nog steeds trieste records opgetekend. Het Amerikaanse BBP is op jaarbasis gedaald met 6,2 % in het vierde kwartaal van 2008, een nooit geziene daling sinds 1982. Het gaat bovendien om de tweede opeenvolgende kwartaal-daling, wat niet meer is voorgevallen sinds de vorige recessie van 1990. Het Amerikaanse BBP vertoont in 2008 in totaal een groei van nauwelijks 1,1 % (tegenover 2,0 % in 2007), het laagste cijfer sinds 2001. Toch ligt dit cijfer aanzienlijk hoger dan de ramingen van het IMF voor 2009 (-1,6 %). We moeten evenwel wachten tot 2010 voordat er sprake is van een opleving met een verwachte stijging van het BBP met 1,6 %.

De dalende vraag, zowel op gebied van de consumptie van de gezinnen (-4,3 % tegenover het vorige kwartaal) als de bedrijfsinvesteringen (-20,8%), leidt tot massale ontslagen. In totaal gingen in 2008 2,6 miljoen banen verloren en 1.244.000 sinds het begin van 2009. Het werkloosheidscijfer bedraagt bijgevolg 7,6 % in januari. Voor een hoger werkloosheidscijfer moeten we teruggaan naar september 1992. De situatie wordt nog verslechterd door de crisis in de vastgoedsector en de stilvallende buitenlandse handel: de Amerikaanse export is namelijk sterk gedaald (-23,6%).

Japan behoort tot de landen die het zwaarst getroffen zijn door de crisis. In grafiek 18 zien we dat het Japanse BBP in het vierde kwartaal van 2008 met 3,3 % is gedaald ten opzichte van het vorige kwartaal. Dit is 12,7 % op jaarbasis. Het gaat om de

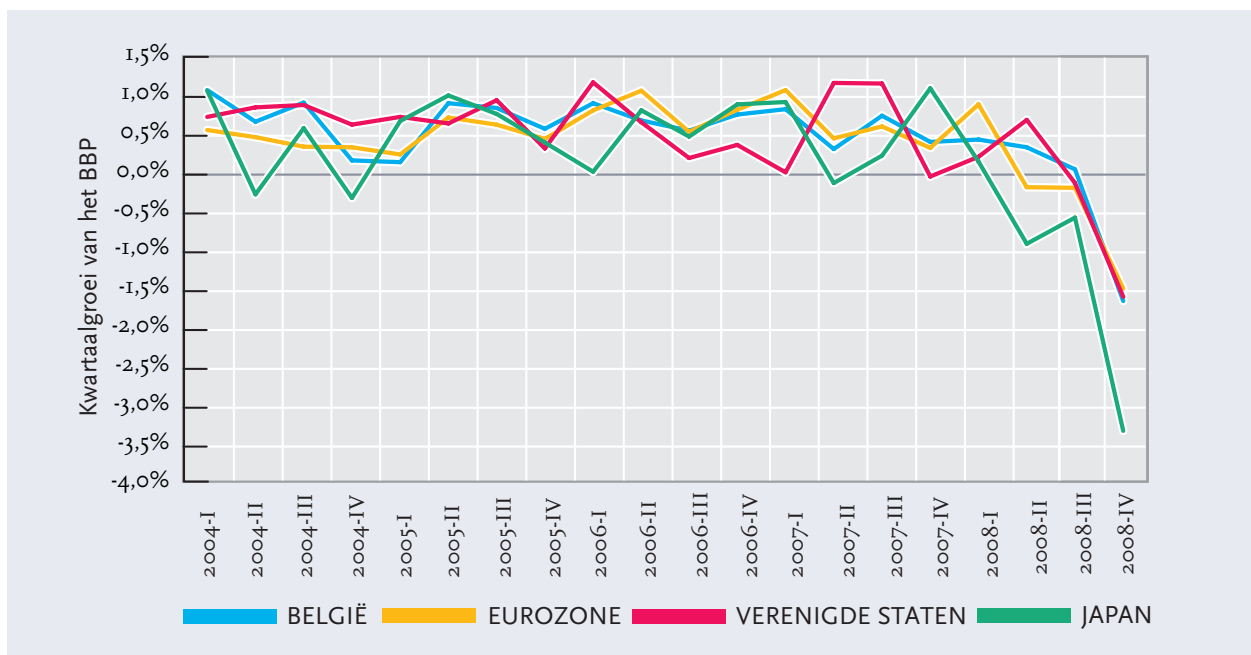
sterkste daling in Japan sinds de oliecrisis in 1974. Deze achteruitgang is voornamelijk te verklaren door de recorddaling van de export (-13,9 %), met name van de producten met hoge toegevoegde waarde. De koersstijging van de yen en de daling van de buitenlandse vraag vanwege de Verenigde Staten spelen niet in het voordeel van Japan. Er was eveneens een terugval van de investeringen (-5,3 %) als gevolg van de toenemende voorraden en de dalende winsten. De consumptie van de gezinnen is gedaald met 0,4 % ten opzichte van het derde kwartaal van 2008. Voor het hele jaar 2008 vertoont het Japanse BBP een achteruitgang met 0,7 %, het slechtste resultaat sinds 1998 (-2,0 %) en de eerste daling sinds 1999 (-0,1 %). Volgens de vooruitzichten van het IMF zal de Japanse economie zich de komende maanden niet herstellen, integendeel. In 2009 zou het Japanse BBP zelfs met 2,6 % dalen.

Ook **de eurozone** lijdt onder de recessie. De opeenvolging van slechte berichten overschaduwde in januari de toetreding van Slovenië tot de eurozone, die nu 16 leden telt. De eurozone kende voor het derde opeenvolgende kwartaal een daling van het Bruto Binnenlands Product met 1,5 % in het vierde kwartaal van 2008 ten opzichte van het vorige kwartaal (grafiek 18). Dit is de sterkste daling van het BBP in een kwartaal sinds de oprichting van de eurozone in 1999. Met name Duitsland en Italië kennen voor het derde opeenvolgende kwartaal een daling van hun BBP, namelijk respectievelijk met 2,1 % en 1,8 %. Ook Frankrijk en Spanje, die tot nu toe aan de recessie konden ontsnappen, hebben nu te kampen met een daling van respectievelijk 1,2 % en 1 %. Sommige landen, waaronder Griekenland, Tsjechië, Slovaakse en België, kennen daarentegen nog een lichte groei. Voor de eurozone bereikte de gemiddelde economische groei in 2008 0,8 %. Er is dus sprake van een duidelijke groeivertraging ten opzichte van 2007 (toen de groei 2,7 % bedroeg). De ineenstorting van het BBP is hoogstwaarschijnlijk te wijten aan de terugval van de consumptie van de gezinnen en van de investeringen en de export. De eurozone tekende in 2008 het zwaarste handelstekort sinds haar oprichting op, namelijk -32,1 miljard euro, waar in 2007 nog een overschot van ruim 15 miljard euro gerealiseerd werd.

De Europese industrie wordt zwaar getroffen door de crisis. Ze wordt geconfronteerd met zich opstapelende voorraden en uitblijvende orders, zowel wat betreft de binnenlandse markt als de export. De productie-index van de industrie in de eurozone kende een recorddaling in december 2008 met 2,6 % ten opzichte van de maand ervoor, en met

12 % ten opzichte van december 2007 (grafiek 17). Dit is de sterkste daling van de index sinds de statistieken voor de eurozone werden bijgehouden in 1991. De automobielsector is een van de zwaarst getroffen sectoren. De verkoop van nieuwe wagens viel in januari namelijk terug met 27%, het slechtste cijfer in 20 jaar.

GRAFIEK 18: Kwartaalverloop van het BBP in kettingeuro's*

* Kwartaal-op-kwartaalgroei in volumes, gecorrigeerd voor seizoensinvloeden en kalendereffecten, referentiejaar 2000.
Bron: Eurostat, NBB en eigen berekeningen..

Enkele van de gevolgen zijn dat er steeds meer massale ontslagen worden aangekondigd en dat de werkloosheid in de eurozone in januari 2009 tot 8,2 % is gestegen. In januari 2008 was dit nog 7,3 %. De werkloosheid bleef enkele maanden stabiel op 7,4 %, maar nam vanaf de zomer van 2008 gestaag toe. De meest opvallende stijging vond plaats in Spanje, waar de werkloosheid op een jaar tijd is gestegen van 9,0 % naar 14,8 %.

Bijgevolg vertoont alleen de component van de overheidsuitgaven enig dynamisme dankzij de vele herstelplannen die in verschillende landen van de eurozone worden opgesteld. Deze steunmaatregelen gelden voornamelijk voor de automobielsector die in moeilijkheden verkeert, met name in Italië,

Spanje, Duitsland en Frankrijk. Deze twee laatstgenoemde landen hebben eveneens besloten om in te grijpen in de bouwsector en het onderwijs. Toch zal het effect van deze herstelplannen niet voelbaar zijn voor de tweede helft van 2009, en waarschijnlijk pas in 2010. De financiering van de herkapitalisering van de banken en de verschillende herstelplannen in de eurozone slaan een gat in de Europese overheidstekorten, die in 2009 zullen oplopen tot 4,4 % van het BBP volgens de laatste ramingen van de Europese Commissie. Dit ligt dus ver boven de 3 % die in de Maastrichtnormen werd vastgelegd.

De indicator van het economische vertrouwen, een goede vooruitlopende indicator van de evolutie van het BBP, bereikte een dieptepunt van 65,4 punten

in februari 2009, een daling met 35 % ten opzichte van februari 2008. Als gevolg hiervan voorspellen zowel de Europese Commissie, de Europese Centrale Bank als het IMF een daling van het BBP in de eurozone in 2009 (respectievelijk met -1,8 %, -2 % en -2,7%). Het zou dan gaan om de eerste daling op jaarbasis sinds de eurozone 10 jaar geleden werd opgericht. Volgens de Europese Commissie zullen de zwaarst getroffen landen waarschijnlijk Ierland, Spanje en Italië zijn met dalingen van respectievelijk 5 %, 2 % en 2 %.

Hoewel de **opkomende landen en ontwikkelingslanden** nog niet in recessie verkeren, vertonen ook zij een forse groeivertraging als gevolg van de terugval van de buitenlandse vraag en de lage

grondstofprijzen. Sommige van deze landen hebben sinds het einde van 2008 te maken met een duidelijke afname van de directe buitenlandse investeringen, die waarschijnlijk zal versnellen in 2009. Met name in China zijn de directe buitenlandse investeringen op jaarbasis met 32,6 % teruggeslagen in januari 2009. De buitenlandse investeerders zijn terughoudender dan vroeger door de sombere economische vooruitzichten voor de komende maanden en de huidige financieringsproblemen. Voor de opkomende landen en de ontwikkelingslanden werden de groeivoorzichten voor 2009 van drie maanden geleden (5,1 %) bijgesteld naar 3,3 %. Dit ligt dus ver onder de verwachtingen van 2007 en 2008 (respectievelijk 8,3 % en 6,3 %).

• Richtrentes op een dieptepunt

Als gevolg van de aanzienlijke vermindering van de inflatiedruk en de uiterst slechte vooruitzichten voor de economische activiteit in de komende maanden, zijn de voornaamste centrale banken overgegaan tot een soepeler beleid om het voor de verschillende economische spelers gemakkelijker te maken om leningen aan te gaan. In december heeft de Federal Reserve (Fed) de richtrente, die sinds oktober 1 % bedroeg, verlaagd tot een vork van 0 tot 0,25 %, een nieuw historisch dieptepunt. Ook de Bank van Japan, die een tiental jaar geleden al een nultariefbeleid voerde, heeft haar richtrente sterk verlaagd tot 0,10 %. Sinds de publicatie van de vorige barometer heeft ten slotte ook de ECB de richtrente met een punt verlaagd tot 1,5 %, het laagste percentage sinds de oprichting van de eurozone. De ECB is vijfmaal overgegaan tot een verlaging van de herfinancieringsrente, die in totaal met 2,75 procentpunt is gedaald. Deze beslissing werd vergemakkelijkt door de sterke daling van de inflatie naar 1,2 % in februari 2009. Dit percentage ligt ruim onder de middellange termijn-doelstelling van de ECB, die iets minder dan 2 % bedraagt. Sinds de zomer daalde de inflatie in de

eurozone onophoudelijk als gevolg van de daling van de olieprijs. Voordien kende de inflatie een sterke opmars tot 4 % in juli en juni, een record sinds de oprichting van de eurozone in 1999.

Nu de manoeuvreerruimte door de verlaging van de richtrente drastisch is ingeperkt, zoeken een aantal centrale banken, waaronder de Fed, de Bank van Japan en de Bank van Engeland, naar minder conventionele methodes gebaseerd op geldcreatie en het gebruik van hun middelen (wat een kwantitatieve versoepeling inhoudt) om de monetaire situatie te verbeteren. De centrale banken zijn vooral uit op handelspapier dat door privéondernemingen wordt uitgegeven om ze te helpen bij het financieren van hun investeringen ondanks de geblokeerde kredietmarkt. Ze kopen ook effecten op lange termijn om de rentevoeten te doen dalen maar tegelijk ook om een zekere liquiditeit in het banksysteem te introduceren. Dit huidige beleid leidt tot twee risico's: een zwakkere balans (de balans van de Fed is opgelopen van 959 miljard dollar tot 1.800 miljard dollar in 2008) en een risico op inflatie bij een ommekeer van de conjunctuur.

• Afname van de spanningen op de wisselmarkten en de grondstoffenmarkten

TABEL 3: De evolutie van de wisselkoers van de US dollar tegenover de euro

US dollars per euro		
	Periode-gemiddelde	Einde periode
2008 - SEP	1,4369	1,4081
2008 - OKT	1,3322	1,2757
2008 - NOV	1,2732	1,2727
2008 - DEC	1,4369	1,4081
2009 - JAN	1,3322	1,2757
2009 - FEB	1,2732	1,2644

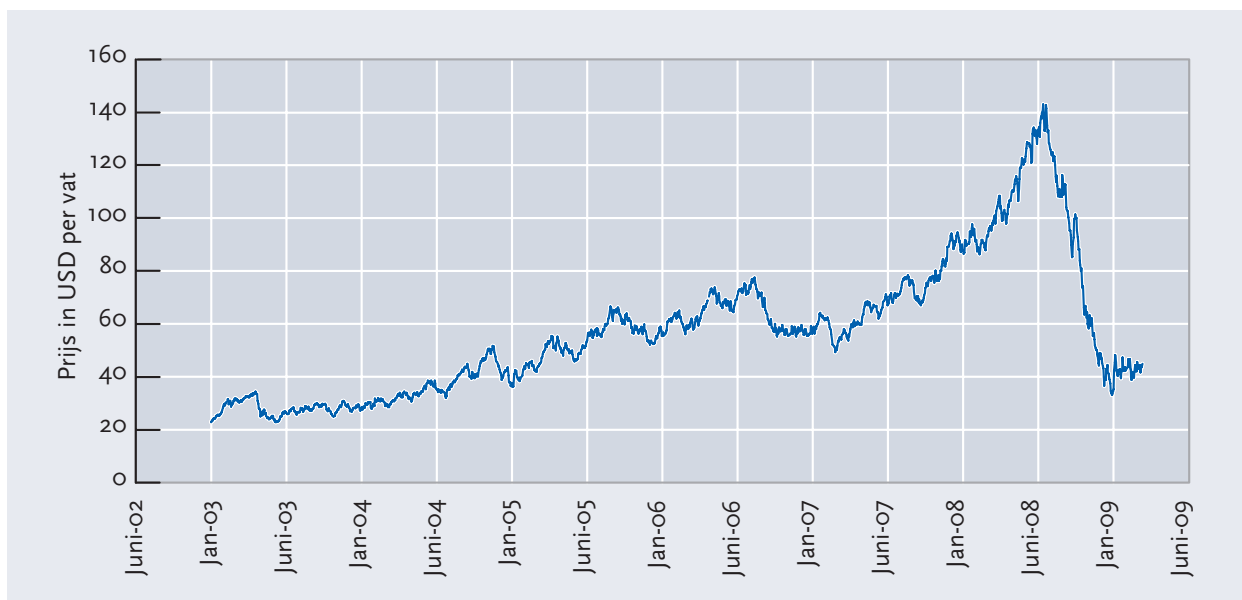
Bron : ECB.

Sinds het historische record van 1,599 USD midden juli vertoonde de euro een neerwaartse tendens ten opzichte van de dollar, ondanks een opstoot in december 2008. Het ziet er dus naar uit dat de dol-

lar zijn status als toevluchtsmunt opnieuw gevonden heeft, met name door de sombere groeivoorzichten in de eurozone ten opzichte van de Verenigde Staten voor 2009 en 2010, het minder interventionistische beleid van de ECB en het gebrek aan homogeniteit van het Europese herstelbeleid tegenover het energieke Amerikaanse beleid (ING Bank, 2009). Andere factoren waarmee rekening gehouden moet worden, zijn de twijfels bij sommige investeerders over de solvabiliteit van een aantal Europese landen, waardoor de risicopremies op staatsbons stijgen. Op dit moment ziet men namelijk dat de verschillen in de interestvoeten van de staatsschuld steeds groter worden tussen de sterkste landen en de landen die het zwaarst door de economische crisis getroffen worden.

Bij het afsluiten van deze barometer bedroeg de wisselkoers van de euro 1,35 dollar.¹⁰

GRAFIEK 19: Evolutie van de prijs van ruwe olie (Brent Noordzee)

Bron : U.S. Department of Energy, Energy Information Administration.

¹⁰ Op 24 maart 2008.

In grafiek 19 zien we een historische stijging van de olieprijs, die midden juli 2008 een piek bereikten van 143,95 dollar. Daarna kende de prijs van een vat Brent een al even historische, duizelingwekkende daling met meer dan 75 % in vijf maanden, tot onder de grens van 33,73 USD eind december. Dit is het laagste niveau sinds juni 2004. De bruuske terugval van de olie- en aardgasprijzen en van de grondstofprijzen in het algemeen wijst ongetwijfeld op een verslechtering van de huidige mondiale economische context (IRES, 2009).

Na deze vluchtige periode is de situatie gekalmeerd. De olieprijs schommelde tussen 35 dollar en 50 dollar en is dus teruggekeerd naar het niveau van 2004-2005. Door de verslechterde economische vooruitzichten nam de vraag af en kwam er een einde aan stijging van de olie- en aardgasprijzen ondanks de productieverlaging door de OPEC en de geopolitieke spanningen van de afgelopen maanden (de oorlog in Gaza en de spanningen tussen Rusland en Oekraïne over het aardgasconflict).

Volgens de voorlopige ramingen van het Internationaal Energie Agentschap (IEA) zou de vraag naar aardolie in 2008 met 0,3 % zijn afgenomen ten opzichte van 2007. Het IEA verwacht een tweede opeenvolgende daling in 2009 (-0,6 % ten opzichte van 2008) door de sombere economische vooruitzichten voor dit jaar. Het is de eerste keer sinds de oliecrisis van het begin van de jaren 80 dat de vraag naar aardolie twee opeenvolgende jaren daalde. Omdat we hierdoor geen plotse stijging van de olie- en aardgasprijzen in 2009 moeten verwachten, betekent dit een lichtpunt in de huidige context dat de gevolgen van de economische crisis enigszins kan milderen.

Een ander lichtpunt is dat de Baltic Dry Index (BDI)¹¹ tussen midden januari en midden maart meer dan verdubbeld is. Deze index is een goede indicator voor de toekomstige productie en het dynamisme van de wereldhandel. Deze stijging komt er na een ineensstorting tussen midden november 2008 en midden januari 2009, en wijst op een toename van de internationale handel. Dit geeft enige hoop op een economisch herstel.

3.2. Nationale en regionale macro-economische ontwikkelingen

• Groei van het BBP

De vertrouwenscrisis als gevolg van de achteruitgang van de mondiale economische activiteit is ook in België sterk voelbaar. Nationale en internationale voorspellers verwachten dat de terugval in 2009 nog sterker zal zijn dan in 2008.

Volgens de economische begroting van het FPB, gepubliceerd op 29 januari 2009 en aangepast op 13 februari 2009, zou de groei in 2009 -1,9 % bedragen tegenover 1,1 % in 2008 (tabel 4). Het gaat om een neerwaartse herziening van de ramingen in de economische begroting van september 2008, waarin de groei van het Belgische BBP nog

werd geschat op 1,6 % in 2008 en 1,2 % in 2009. Sinds de publicatie van deze cijfers is de situatie nog ernstig verslechterd.

In 2009 zullen zowel de netto-export als de totale nationale uitgaven een negatieve groei kennen, wat deze duidelijke vertraging van de economische activiteit verklaart. Alleen de consumptieve bestedingen van de overheden blijven toenemen, hoewel er een daling is ten opzichte van 2008. Deze economische vertraging en de overheidssteun, onder meer aan de banksector en in het kader van de loonakkoorden, zullen zwaar op de overheidsbegroting wegen.

¹¹ Referentie-index voor de kostprijs van het maritieme transport van de voornaamste grondstoffen (meer bepaald droge stoffen (mineralen, steenkool, metalen, graan, cement, ...)). Een toename van de index duidt op een toename van de vraag naar transport van grondstoffen, wat als een vooruitlopende indicator van de economische activiteit kan beschouwd worden.

Op kwartaalbasis nam de groei van het BBP in België af in alle vier kwartalen van 2008. De groei in de eerste drie kwartalen van dat jaar bleef positief, terwijl men in Japan en de eurozone reeds in het tweede kwartaal een negatieve

groei van het BBP kon waarnemen. Tijdens het vierde kwartaal van 2008 daalde het Belgische BBP met 1,7 % ten opzichte van het vorige kwartaal (grafiek 18), wat een einde maakte aan de groeiperiode.

TABEL 4: Jaarlijkse groeipercentages van het BBP in volumes: vergelijking tussen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, het Rijk en EU-15

	Brussels Hoofdstedelijk Gewest	België	EU-15
2000	3,6 (0,1)	3,7	3,9
2001	1,8 (-0,1)	0,8	1,9
2002	3,3 (-0,1)	1,5	1,2
2003	0,2 (-0,1)	1,0	1,2
2004	2,6 (0,2)	3,0	2,3
2005	3,5 (0,8)	1,8 (0,1)	1,8
2006	4,1 (1,8)	3,0 (0,2)	2,9
2007	n.d.	2,8	2,7
2008 (e)	n.d.	1,1 (-0,3)	0,7 (-0,4)
2009 (e)	n.d.	-1,9 (-1,6)	-0,1

(e) Schattingen.

n.b. = gegevens zijn niet beschikbaar.

Tussen haakjes: verschil met de vorige barometer.

Bron: Eurostat, INR, NBB, HERMREG en eigen berekeningen.

Op 19 december 2008 maakte het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) het BBP tegen lopende prijzen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest voor 2006 bekend volgens de definitieve methode. Deze correctie viel heel gunstig uit voor de financiële sector, waarvan de toegevoegde waarde reeds sterk opwaarts herzien werd voor het hele land. Gezien de sectorale specialisatie van Brussel - in tegenstelling met de twee andere gewesten speelt de financiële sector immers een doorslaggevende rol in de schommelingen van het Brusselse BBP - zijn het vooral de Brusselse cijfers die werden aangepast.

De groei van het BBP tegen lopende prijzen bleek in 2005 beter (4,7 %) dan gemiddeld in het land (4,3 %). In 2006 leek er daarentegen een omgekeerde relatie tussen gewest en land te zijn, aangezien de groei van het BBP tegen lopende prijzen (5,1 %) enigszins lager lag dan het Belgische gemiddelde (5,3 %).

De groei van het BBP in volume¹² was in die twee jaren echter beduidend groter in Brussel dan in geheel België (tabel 4). De groei van het Brusselse BBP in volume is te danken aan de hoofdzakelijk tertiaire sectorstructuur van de Brusselse economie en met name de prijsdalingen in de financiële sector¹³.

¹² Zoals in hoofdstuk 1 hebben we de berekeningsmethode bijgesteld: de omzetting van het RBBP tegen lopende prijzen naar RBBP in volume gebeurde nu op basis van een ontleding van de economische activiteiten in 60 sectoren. Dit verklaart gedeeltelijk de verschillen ten opzichte van de vorige publicatie.

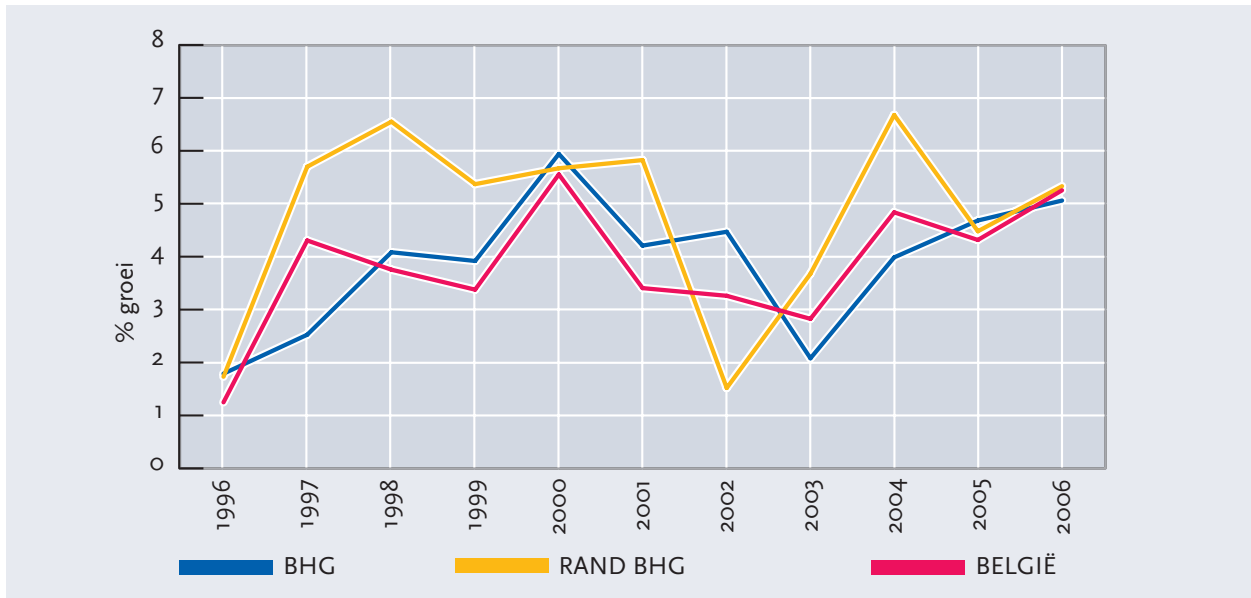
¹³ Omdat er geen gewestspecifieke prijsgegevens werden gebruikt in de gewestelijke rekening, zijn de verschillen tussen de gewesten wat betreft de toename van de totale deflator uitluitend het gevolg van de verschillende sectorale samenstelling van de gewesten. In dit geval zijn de prijzen van de toegevoegde waarde van de financiële diensten, waarin Brussel gespecialiseerd is, in die jaren gedaald.

• Evolutie van de toegevoegde waarde

Ook wat betreft de toegevoegde waarde (TW) kan men een verschil tussen Brussel en het land waarnemen, zoals aangegeven in grafiek 20. Net zoals

voor het BBP kan ook hier het verschil gedeeltelijk verklaard worden door de sectorale specialisatie van Brussel.

GRAFIEK 20: Jaarlijkse groei van de bruto toegevoegde waarde in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, in de arrondissementen van de rand* en in België

* De rand omvat Vlaams-Brabant en Waals-Brabant
Bron : INR.

De evoluties van de Brusselse TW lopen vaak samen met die van de financiële sector, waar de sterke terugval van de laatste cyclus zich in 2003 heeft voorgedaan, later dus dan in de andere sectoren. Terwijl in 2001 en 2002 de Brusselse TW nog een hoger groeiritme kende dan de rest van België, is deze in 2003 fors gedaald. In 2004 heeft de Brusselse toegevoegde waarde zich niet zo goed hersteld als in heel België. In 2005 was er een licht herstel op jaarbasis. Dit herstel zette zich door in 2006, maar aan een trager ritme dan in heel België.

In de laatste publicatie voorzag het INR een daling van de TW in Brussel in 2006, maar dit werd gecorrigeerd bij de bekendmaking van de gewestelijke toegevoegde waarden, berekend volgens de definitieve methode. Zoals we hierboven reeds hebben beklemtoond, speelde de Brusselse specialisatie in de tertiaire sector bij de herziening van de regionale rekeningen voor 2006 in haar voordeel. De komende jaren zal deze specialisatie echter waarschijnlijk omslaan in een nadeel. Brussel zal

immers zwaar worden getroffen door de directe gevolgen van de economische crisis gezien het belang van de financiële sector voor het Gewest. De komende maanden zullen we de evolutie van de financiële sector en van de economie in het algemeen dan ook van nabij moeten volgen. De vooruitlopende indicator van de economische activiteit in Brussel (hoofdstuk 2, grafiek 15) weerspiegelt deze sombere vooruitzichten.

Grafiek 20 geeft aan dat de economische groei in de grensarrondissementen van het Brussels Gewest, namelijk Leuven, Halle-Vilvoorde en Nijvel, groter blijft dan die van het land. We herinneren eraan dat de functie van economisch centrum die Brussel vervult het strikte gewestelijke territorium overschrijdt. De arrondissementen rond het Brussels Gewest beschikken namelijk over grotere ruimtes en kunnen dus plaats bieden aan een meer industriële productie alsook dienstenlocaties. Door deze bijzondere situatie hebben zij een meer uitgesproken groeiprofiel en kennen ze de laatste jaren een enorme uitbreiding.

• Inflatie

De gewestelijke gegevens over de prijzen worden doorgaans overgenomen van nationale statistieken, rekening houdend met de beperkte omvang van het Belgische grondgebied, de economische stromen die de diverse gewesten doorkruisen en de gemeenschappelijke indexeringsmechanismen.

Op basis van de maandelijkse voorspellingen van het Federaal Planbureau is de inflatie op jaarbasis in 2008 opgelopen tot 4,5 %, een ongewoon hoog percentage zoals alle economische actoren hebben kunnen ervaren. De ramingen van 3 maart 2009 voorspellen een jaargemiddelde van 0,5 % in 2009. Dit betekent een neerwaartse herziening voor dit jaar ten opzichte van de vorige raming. Dit is grotendeels te verklaren door de evolutie van de voedsel- en olieprijs. De ramingen voor dit jaar gaan uit van een gemiddelde olieprijs van 48 dollar per vat in 2009, terwijl de prijs in 2008 nog 97 dollar per vat bedroeg.

De index van de consumptieprijzen is in de laatste drie maanden van 2008 gedaald (tabel 5).

TABEL 5: Evolutie van het indexcijfer van de consumptieprijzen

	Index (2004 = 100)	Jaarlijkse groei (%)
JUL - 2008	112,9	5,9
AUG - 2008	112,2	5,4
SEP - 2008	112,4	5,5
OKT - 2008	112,2	4,7
NOV - 2008	111,5	3,1
DEC - 2008	111,3	2,6
JAN - 2009	111,4	2,3
FEB - 2009	111,7	1,9
MAR - 2009(e)	111,6	1,0
APR - 2009(e)	111,6	0,8
MEI - 2009(e)	111,9	0,3
JUN - 2009(e)	111,6	-0,6

(e) Schattingen.

Bron : Federaal Planbureau..

De spilindex werd in augustus van vorig jaar overschreden. Volgens de maandelijkse ramingen van de “gezondheidsindex” van het FPB zou de spilindex in 2009 niet worden overschreden.

3.3. De Brusselse economie

• De industriële productie

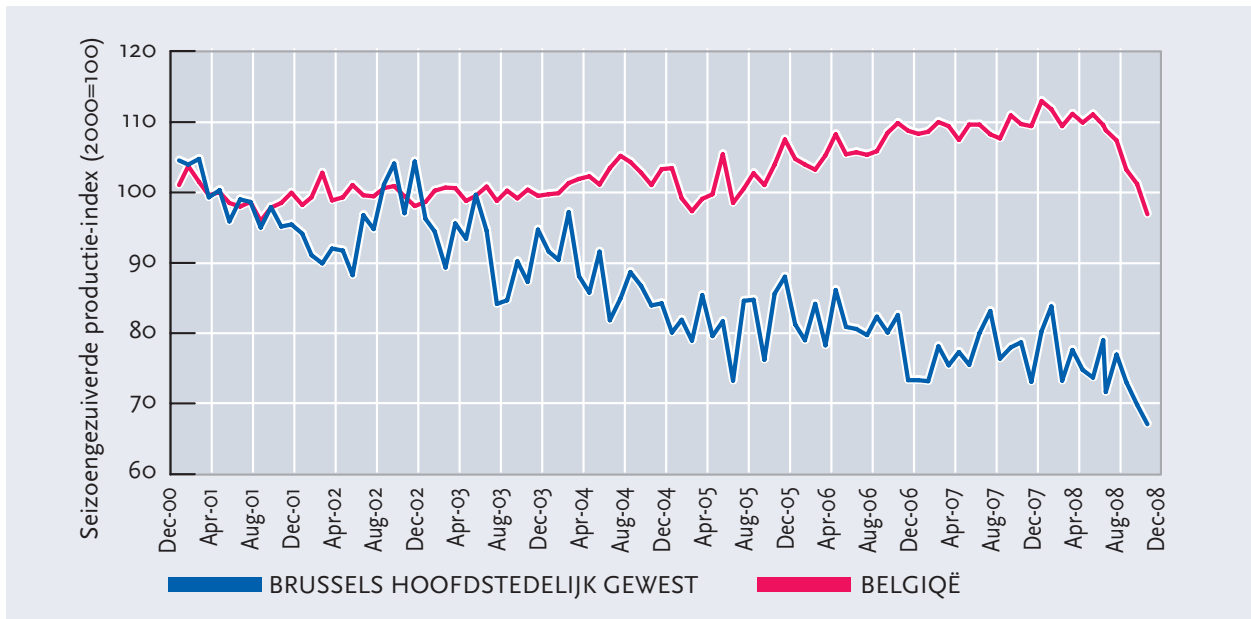
Om de industriële activiteit in Brussel te beoordelen, hebben we onder de verschillende beschikbare statistische bronnen geopteerd voor de productie-index van de industrie, die gepubliceerd wordt door de FOD Economie, en voor de resultaten van de conjunctuurenquêtes van de NBB. Beide statistieken bieden het voordeel dat ze heel snel beschikbaar zijn. De eerste weerspiegelt de recente evolutie van de industriële sector, terwijl de tweede bovendien de vooruitzichten op korte termijn van de ondernemers vertaalt.

De (op seizoensinvloeden gecorrigeerde) productie-index heeft tot doel om op basis van een maandelijkse enquête de toegevoegde waarde tegen factorkosten te benaderen van de volledige

industriële sector en van de bouwnijverheid. Een analyse van de evolutie van deze index sinds 2001 in grafiek 21 geeft aan dat het verschil tussen het Brussels Gewest en het land steeds groter wordt, meer bepaald vanaf 2003. Dit is te verklaren door de beperkte omvang van het Brusselse grondgebied, waardoor het minder geschikt is voor de ontwikkeling van industrie dan de andere gewesten. Bovendien zijn de industrietakken die de voorbije jaren op nationaal niveau snel gegroeid zijn (zoals de chemische sector) er minder vertegenwoordigd.

We zien verder dat de kloof dieper geworden is vanaf midden 2005. Deze periode stemt overeen met een opleving van de industriële activiteit in België. Op hetzelfde moment stabiliseerde de

GRAFIEK 21: Evolutie van de industriële productie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en in België

Bron : FOD Economie-ADSEI.

Brusselse productie, na een periode van daling, en leek er zelfs een opleving in het vooruitzicht. Dit was buiten de herstructurering van de activiteiten van de onderneming VW (nu Audi Brussels) eind 2006 in Vorst gerekend, die de sterke daling van de Brusselse index begin 2007 verklaart. Enkele maanden later kende de industriële activiteit een opleving, die helaas van korte duur was. Brussel is dus even zwaar getroffen door de economische crisis als de rest van de wereld. Sinds begin 2008 vertoont de Brusselse productie-index duidelijk een neerwaartse tendens, die in de laatste vier maanden van het jaar nog versnelde. Vandaag bevindt de Brusselse productie-index zich op het laagste niveau sinds de oprichting van het Brussels Gewest. De evolutie van de industriële activiteit is op nationaal niveau volledig omgeslagen sinds de piek van februari 2008. Ze is vanaf september 2008 zelfs teruggevallen, en de industriële productie-index vertoont een daling van ruim 10 % tussen september en december 2008.

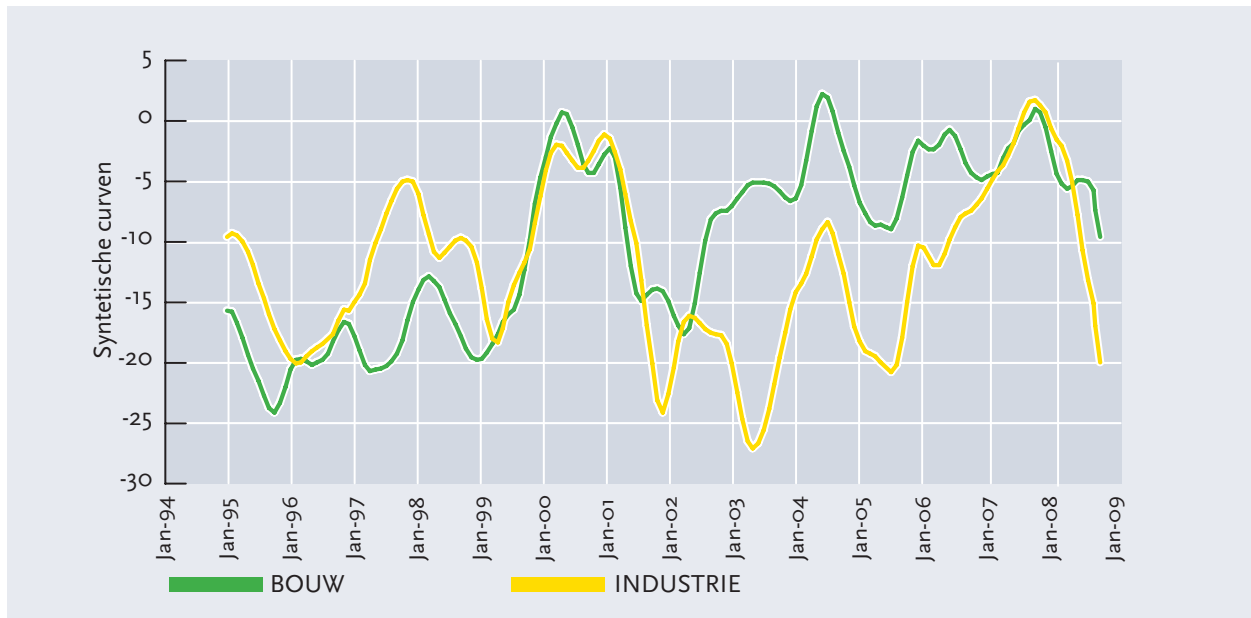
Deze conclusies worden bevestigd door de resultaten van de conjunctuurenquête van de NBB voor de industrie en de bouw, die zijn gecorrigeerd op seizoensinvloeden en vereenvoudigd. Deze resultaten geven eerder de verwachtingen van de Brusselse ondernemers voor de komende maanden weer¹⁴ In grafiek 22 kan men namelijk zien dat, na de sterke afname van het vertrouwen eind 2004, het moreel van de bedrijfsleiders zich sinds midden 2005 geleidelijk aan herstelde en midden 2007 naar een positieve waarde steeg. Deze vaststelling geldt zowel voor de industrie als voor de bouwsector. Vanaf het derde kwartaal 2007 hebben deze indicatoren echter zware klappen gekregen. Het vertrouwen van de ondernemers wordt ondermijnd naarmate er rampzalig nieuws verspreid wordt over de nationale en internationale economie. Deze conclusie geldt meer in het bijzonder voor de industriële sector, waar de daling spectaculair was. De cijferwaarde van de synthetische curve van de verwerkende nijverheid is voortdurend gedaald tot het

¹⁴ De NBB houdt maandelijks bij een panel bedrijfsleiders een kwalitatieve conjunctuurenquête naar hun appreciatie van de huidige en toekomstige economische toestand. Deze enquête omvat heel gevarieerde vragen zoals hun beoordeling van hun voorraden en orderboeken, de evolutie hiervan en hun vooruitzichten op het vlak van tewerkstelling en de evolutie van de vraag. De synthetische curve wordt hoofdzakelijk berekend op basis van de som van de saldi van de antwoorden (verschil tussen het percentage deelnemers dat een verhoging heeft vermeld en het percentage dat een daling heeft vermeld).

laagste niveau sinds midden 2005. De indicator van de bouwsector was daarentegen gestabiliseerd bij de publicatie van de vorige barometer. De ver-

wachtingen van de ondernemers in deze sector is echter opnieuw gezakt. Voor een dergelijk pessimisme moeten we teruggaan naar februari 2002.

GRAFIEK 22: Conjuncturenquête van de verwerkende nijverheid en van de bouw in het BHG

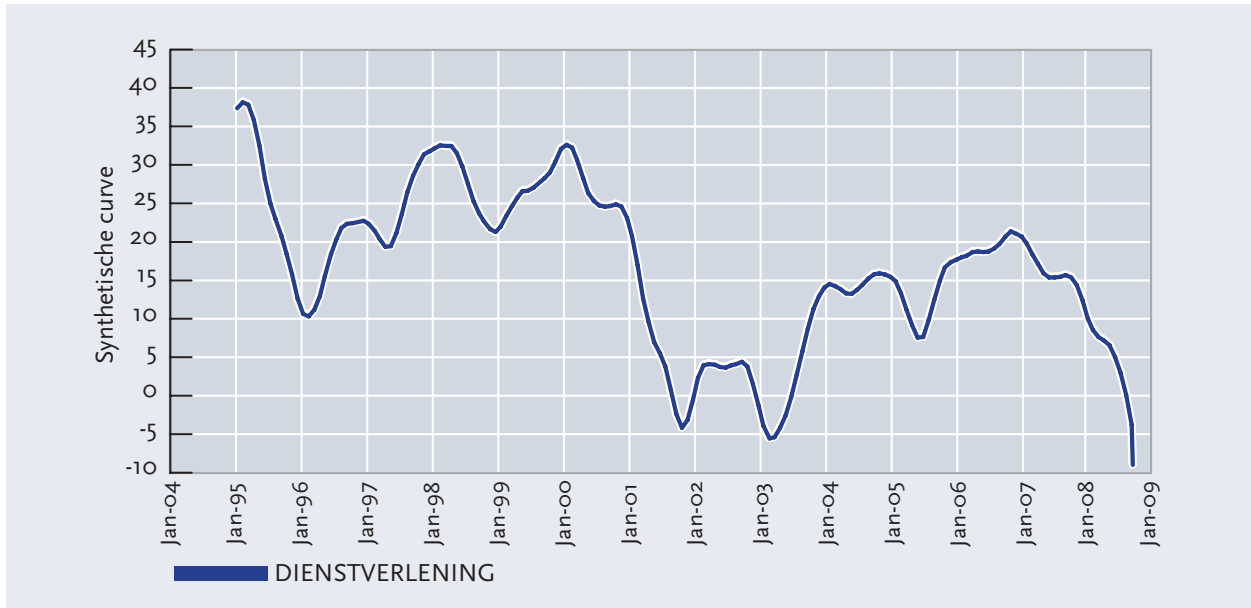
* Seizoensgezuiverde en afgevlakte reeks
Bron : NBB.

• De diensten: nieuwe gegevens over het vertrouwen van de ondernemingen

De conjuncturenquête van de NBB heeft niet alleen betrekking op de industrie en de bouwsector maar ook op de zakelijke dienstverlening. Zoals we zullen zien in hoofdstuk 4, vertegenwoordigt de zakelijke dienstverlening samen met de financiële bemiddelingsdiensten, het grootste aandeel van de toegevoegde waarde in de marktsector van Brussel. Daarom heeft het BISA aan de NBB gevraagd om het aantal ondervraagde personen in de hoofdstad te verhogen, opdat deze enquête een goed beeld zou geven van het vertrouwen van de dienstverlenende bedrijven van het Brussels Gewest. In het eerste semester 2007 werd er werk gemaakt van deze uitbreiding. De resultaten van de conjuncturenquêtes sinds 1995 zijn gecorrigeerd op seizoensinvloeden en afgevlakt. Ze zijn ter vergelijking weergegeven in grafiek 23.

Grafiek 23 geeft aan dat de evolutie van de vertrouwensindicator in de dienstensector grotendeels die van de industriese sector en de bouwsector, weergegeven in grafiek 22, volgt. De antwoorden van de ondernemers uit deze sector leveren een positieve samenvattende score op die beduidend hoger ligt dan in de industriese sector. De voorbije jaren, en ondanks een duidelijke stijging van het vertrouwen sinds midden 2005, bereikt de curve evenwel niet de hoge niveaus die ze op het einde van de jaren 1990 en in het begin van de jaren 2000 vertoonde. Bovendien lijkt het vertrouwen van de ondernemingen omgeslagen sinds eind 2006. Vooral in september en oktober 2008 was de daling van het vertrouwen opvallend: de indicator duikt in het rood en bereikt het laagste niveau sinds deze indicator wordt bijgehouden.

GRAFIEK 23: Conjunctuurenquête van de bedrijfstak dienstverlening aan bedrijven in het BHG

* Seizoensgezuiverde en afgevlakte reeks.

Bron : NBB.

3.4. Arbeidsmarkt

• Interne werkgelegenheid

TABEL 6: Totale binnenlandse werkgelegenheid (% jaarlijkse groei)

	België	Brussels Hoofdstedelijk Gewest
2004	4 139 174 (1,69)	653 808 (0,70)
2005	4 235 310 (2,32)	676 590 (3,48)
2006	4 262 883 (0,65)	667 495 (-1,34)
2007	4 380 213 (2,75)	679 889 (1,86)
2008*	4 442 930 (1,43)	690 308 (1,53)

*Schatting gebaseerd op het gemiddelde van het laatste kwartaal 2007 en de drie eerste kwartalen 2008.

Bron : FOD Economie-ADSEI (EAK).

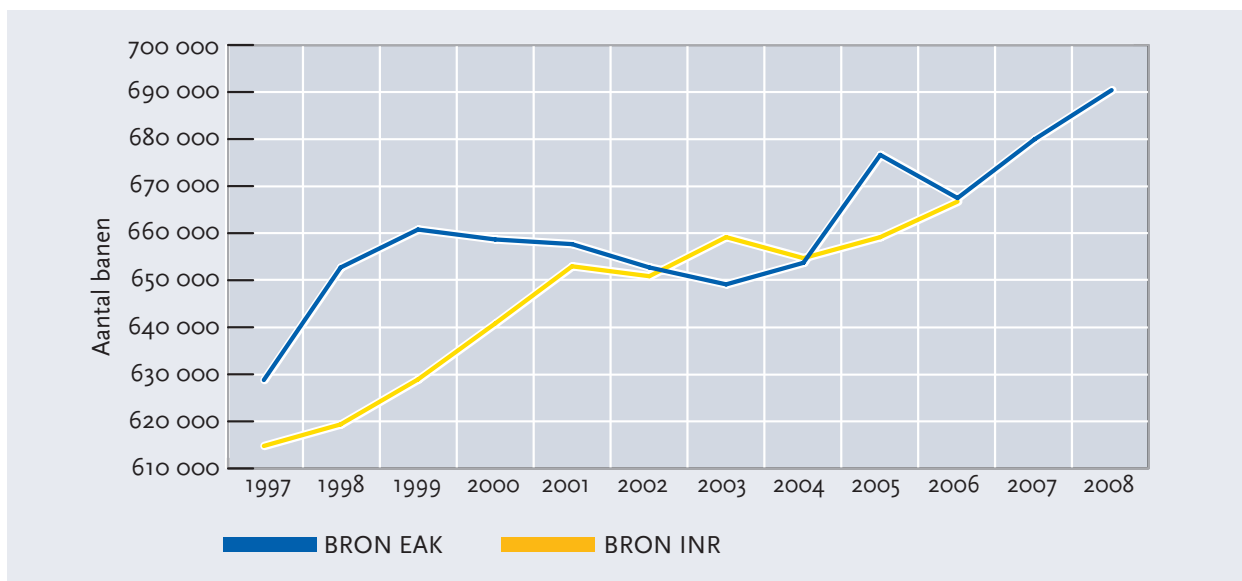
Tabel 6 en grafiek 24 geven de evolutie van de werkgelegenheid in het Brussels Gewest over de afgelopen jaren weer. Deze indicator weerspiegelt het aantal effectieve banen die gecreëerd zijn door de economische activiteit in het gewest, en die al dan niet door Brusselaars worden ingenomen. We beschikken over twee afzonderlijke bronnen om deze variabele te benaderen. Het gaat enerzijds over de arbeidskrachtenenquête (EAK) van de FOD Economie en anderzijds over gegevens afkomstig van het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR). De laatstgenoemde gegevens bieden het

voordeel dat ze exhaustief zijn, maar hebben een vertraging van anderhalf jaar. De EAK is dan weer gebaseerd op een enquête, maar is elk kwartaal beschikbaar.

Ondanks opmerkelijke verschillen tussen de verschillende bronnen zien we een sterke groei van de Brusselse tewerkstelling tijdens de tweede helft van de jaren 1990 en een lichte achteruitgang, en zelfs een daling, in het begin van de jaren 2000. Sinds 2004 geven zowel de resultaten van de arbeidskrachtenenquête als die van de INR een nieuwe

GRAFIEK 24: Evolutie van de binnenlandse werkgelegenheid in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Bron : INR, FOD Economie-ADSEI (EAK).

groeiperiode aan voor de interne werkgelegenheid in Brussel. Voor 2006 komen beide informatiebronnen tot gelijkaardige conclusies: het interne tewerkstellingsniveau van het Gewest stemde overeen met ongeveer 667.000 werknemers. Ten slotte kondigt 2007 zich volgens de FOD Economie aan als een succesvol jaar. Er zouden meer dan 12.000 nieuwe banen bijgekomen zijn in Brussel (+1,9 %), wat het aantal jobs op ongeveer 680.000 brengt, een record. Uit het vierde hoofdstuk van de barometer zal bovendien blijken dat het de Brusselaars zijn die in het bijzonder van deze groei geprofiteerd hebben. Dit neemt niet weg dat de groei op nationaal niveau hoger lag (2,8 % voor hetzelfde jaar).

We wachten echter op de eerste ramingen van het INR voor 2007 om deze conclusies te bevestigen.

In 2008 maakten de voorlopige ramingen, die gebaseerd waren op het gemiddelde van de resultaten van de EAK voor de eerste drie kwartalen van 2008 en het laatste kwartaal van 2007, gewag van een lichte tewerkstellingsgroei, zowel in België als in Brussel (respectievelijk 1,4 % en 1,5 %). We moeten evenwel de resultaten van het laatste kwartaal van 2008 afwachten om deze waarneming te bevestigen. Waarschijnlijk zal de Brusselse arbeidsmarkt eind 2008 immers de gevolgen beginnen te voelen van de internationale financiële crisis.

• Tewerkstellingsgraad

TABEL 7: Vergelijking van de werkgelegenheidsgraad in % van de bevolking tussen 15 en 64 jaar

	EU-15	België	Brussels Hoofdstedelijk Gewest
2003	64,4	59,3	53,2
2004	64,6	60,5	54,1
2005	65,4	61,1	54,8
2006	66,2	61,0	53,4
2007	67,0	62,0	54,8
2008*	67,4	62,5	55,7

*Schattting gebaseerd op het gemiddelde van het laatste kwartaal 2007 en de drie eerste kwartalen 2008.

Bron: Eurostat en FOD Economie-ADSEI.

In tabel 7 wordt de tewerkstellingsgraad in de vroegere EU van de 15 vergeleken met die van België en van het Brussels Gewest. Deze variabele wordt gedefinieerd als de verhouding van het aantal werkenden ten opzichte van de bevolking op actieve leeftijd (15-64 jaar). In het geval van Brussel wordt hier gemeten in welke mate de Brusselaars tewerkgesteld zijn, ongeacht waar ze werken.

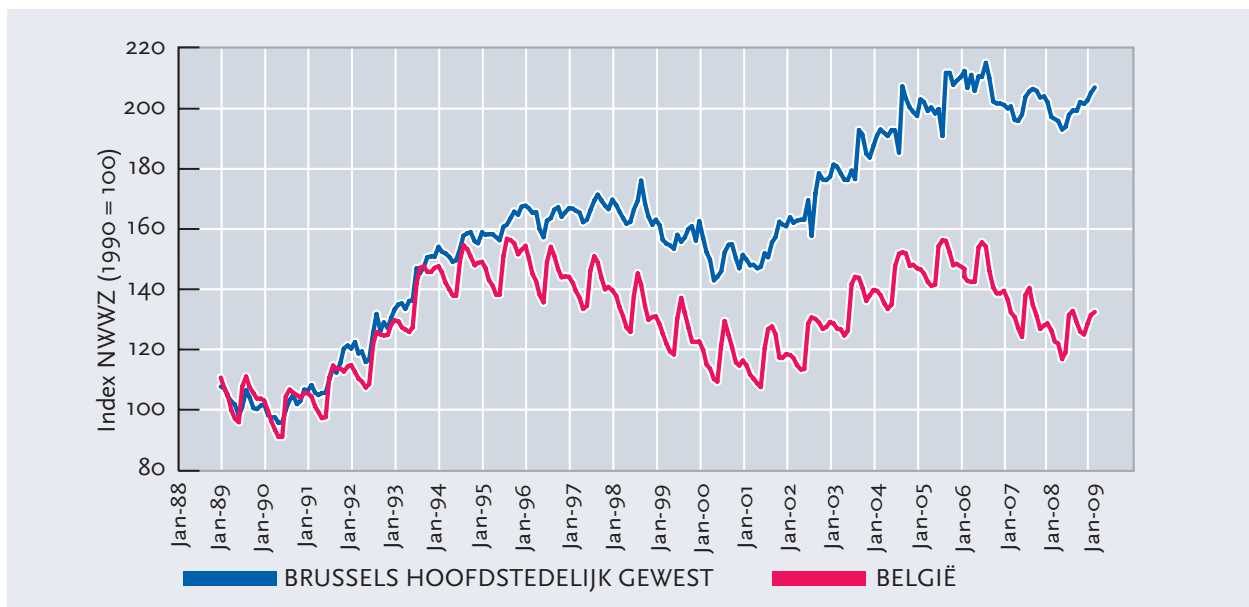
In 2000 werd op de Europese top in Lissabon een doelstelling vastgelegd voor de tewerkstellingsgraad tegen 2010, namelijk 70 % van de leeftijdsgroep van 15 tot 64 jaar. Tussen 2003 en 2007 is de tewerkstellingsgraad met 4 % gestegen in de vroegere Unie van de 15 en in België en met 3 % in Brussel. Deze groei volstaat echter helemaal niet voor België en of voor het Gewest. In 2007, drie jaar voor de streefdatum, bedraagt de tewerkstel-

lingsgraad in België 62,4 %. Ons land komt dus geleidelijk aan dichterbij de doelstelling die werd vastgelegd door de Europese Commissie, maar er moeten nog grote inspanningen geleverd worden. Brussel heeft een nog veel langere weg af te leggen. Hier bedroeg de tewerkstellingsgraad in 2007 immers 54,8 %.

Op basis van de voorlopige gegevens voor 2008 lijken de inspanningen om de tewerkstellingsgraad zowel in Brussel als in België op te trekken, evenwel vruchten af te werpen, aangezien het percentage nog altijd een stijgende tendens vertoont. Zoals eerder gezegd, wachten we de publicatie af van de resultaten van het laatste kwartaal van 2008 om deze positieve evolutie te bevestigen, vooral omdat de huidige bijzondere context heel wat onzekerheid met zich brengt.

• Werkloosheid

GRAFIEK 25: Index van het aantal niet-werkende werkzoekenden in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en in België

Bron : Actiris.

TABEL 8: Aantal niet-werkende werkzoekenden (administratieve gegevens)

	België	Brussels Hoofdstedelijk Gewest
2007-I	547 034	93 122
2007-II	511 873	91 313
2007-III	553 870	95 323
2007-IV	517 058	94 927
2008-I	505 702	92 197
2008-II	479 060	90 143
2008-III	526 638	92 264
2008-IV	508 060	93 852

Bron: Actiris.

Zoals aangekondigd in de vorige barometer, is het aantal niet-werkende werkzoekenden (NWWZ) tijdens het vierde kwartaal van 2008 verder gestegen. Gemiddeld telde men tijdens deze periode 93.852 NWWZ in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, wat een stijging van 1,7 % betekent ten opzichte van het vorige kwartaal. (tabel 8). De stijging van het aantal werklozen is des te indrukwekkender omdat deze variabele sterk wordt beïnvloed door de seizoenseffecten, waardoor het laatste kwartaal van elk jaar doorgaans gekenmerkt wordt door een daling van het aantal NWWZ ten opzichte van het vorige kwartaal.

Niettemin wordt 2008 gekenmerkt door een gemiddelde daling van het aantal niet-werkende werkzoekenden met 1,7 % ten opzichte van 2007, met name dankzij de uitstekende resultaten van het begin van het jaar. Het aantal NWWZ daalde in mei 2008 opnieuw onder de drempel van 90.000. Terwijl men in 2007 in totaal nog 93.671 NWWZ telde, is dit cijfer in 2008 gedaald tot 92.114. De daling was uitgesproken voelbaar bij de jongeren onder 25 jaar (-4,5 %) en de personen tussen 25-49 jaar (-2,9 %). Bij de 50-plussers steeg het aantal

TABEL 9: Werkloosheidsgraad* (op basis van enquêtes) (%)

	België	Brussels Hoofdstedelijk Gewest
2003	8,2	15,7
2004	8,3	15,8
2005	8,5	16,5
2006	8,3	17,7
2007	7,5	17,2
2008**	7,2	16,4

* Volgens de definitie van de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO).

** Schatting gebaseerd op het gemiddelde van het laatste kwartaal 2007 en de drie eerste kwartalen 2008.

Bron: FOD Economie-ADSEI (EAK).

NWWZ daarentegen met 7,9 %, met name na een wijziging van de wetgeving.

De administratieve werkloosheid¹⁵ in het Brussels Gewest bedroeg in 2008 19,3 %, een daling met 0,3 percentagepunt ten opzichte van 2007. Dit werkloosheidscijfer ligt hoger dan het cijfer in de gegevens van de arbeidskrachtenenquête (16,4 % in 2008 volgens voorlopige cijfers) (tabel 9). De definitie van werkloosheid die de arbeidskrachtenenquête hanteert is gebaseerd op de begrippen die gebruikt worden door de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO). Voor deze organisatie is een werkloze iedere persoon van 15 jaar of ouder die tijdens de referentieperiode geen werk had, beschikbaar was om te werken en op zoek was naar een baan.

Gezien de sombere vooruitzichten voor de BBP-groei in België en het Brussels Gewest en de dagelijkse berichten over ontslagen is het zeer waarschijnlijk dat de stijging van het aantal niet-werkende werkzoekenden in Brussel, die eind 2008 een aanvang nam, zal aanhouden en in de loop van 2009 zelfs versneld zal toenemen.

¹⁵ De administratieve werkloosheidsgraad wordt hier gedefinieerd als de verhouding van het aantal niet-werkende werkzoekenden ten opzichte van de actieve bevolking zoals berekend door Actiris.

3.5. Milieu ¹⁶

• De energiebalans van het Brussels Gewest in 2006

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest beschikt over energiebalansen sinds 1990. De gewestelijke energiebalans beschrijft de hoeveelheden energie die in de loop van een gegeven jaar worden geïmporteerd, geproduceerd, omgezet en verbruikt in het Brussels Gewest. Deze jaarlijkse gegevens zijn ondergebracht in een kruistabel met in de kolommen de verbruikte hoeveelheden per energiedrager (stookolie, aardgas, elektriciteit, steenkool, butaan- of propaangas, hout...) en in de rijen de verbruikerscategorieën (industrie, residentieel, tertiair, transport).

De energiebalans wordt samengesteld op basis van de verbruiksinventarissen die door de energieleveranciers en de beroepsfederaties in de gas- en elektriciteitssector ter beschikking worden gesteld, en op basis van enquêtes bij de eindgebruikers, zoals bijvoorbeeld de grote Brusselse ondernemingen.

Aan de hand van deze balansen kunnen we de evolutie van het energieverbruik in de verschillende activiteitensectoren volgen. Deze informatie kan worden gebruikt om de prioriteiten van het gewestelijke energiebeleid te bepalen.

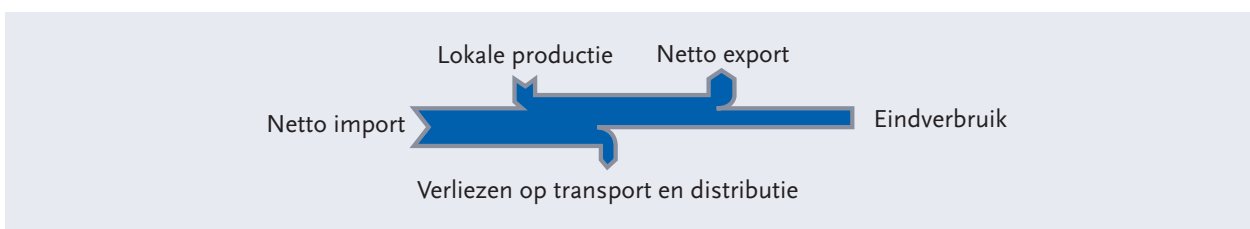
De gewestelijke energiebalans bevat de nodige basisgegevens voor de kwantificering van de emissies van luchtverontreinigende stoffen (NO_x, SO₂,

enz.) en broeikasgassen (CO₂, CH₄, enz.) met betrekking tot het energieverbruik in de verschillende sectoren. Deze emissie-inventarissen vormen een onmisbaar instrument voor het uitwerken van een beleid voor de luchtkwaliteit. Ze maken het eveneens mogelijk om te controleren dat de emissiedrempels voor verontreinigende stoffen niet worden overschreden (gassen die verzuring, eutrofiëring, of de vorming van ozon in de troposfeer veroorzaken), en om het emissieniveau van broeikasgassen te controleren in het kader van Europese of internationale akkoorden.

Aan de hand van de energiestromen, hieronder weergegeven, kan de energiesituatie van een entiteit (bijvoorbeeld een gewest of land) schematisch voorgesteld worden. Dit type diagram bestaat uit 3 delen:

- links: de externe energiebevoorrading (afkomstig van andere gewesten of andere landen), waaraan de lokale productie wordt toegevoegd;
- in het midden: de transformatie van energie in de onderzochte geografische entiteit, het verlies gerelateerd aan de omzetting en verdeling, en de eventuele export naar andere gewesten of landen;
- rechts: het finale verbruik.

GRAFIEK 26: Schematische voorstelling van de bronnen en het gebruik voor een willekeurige energiedrager

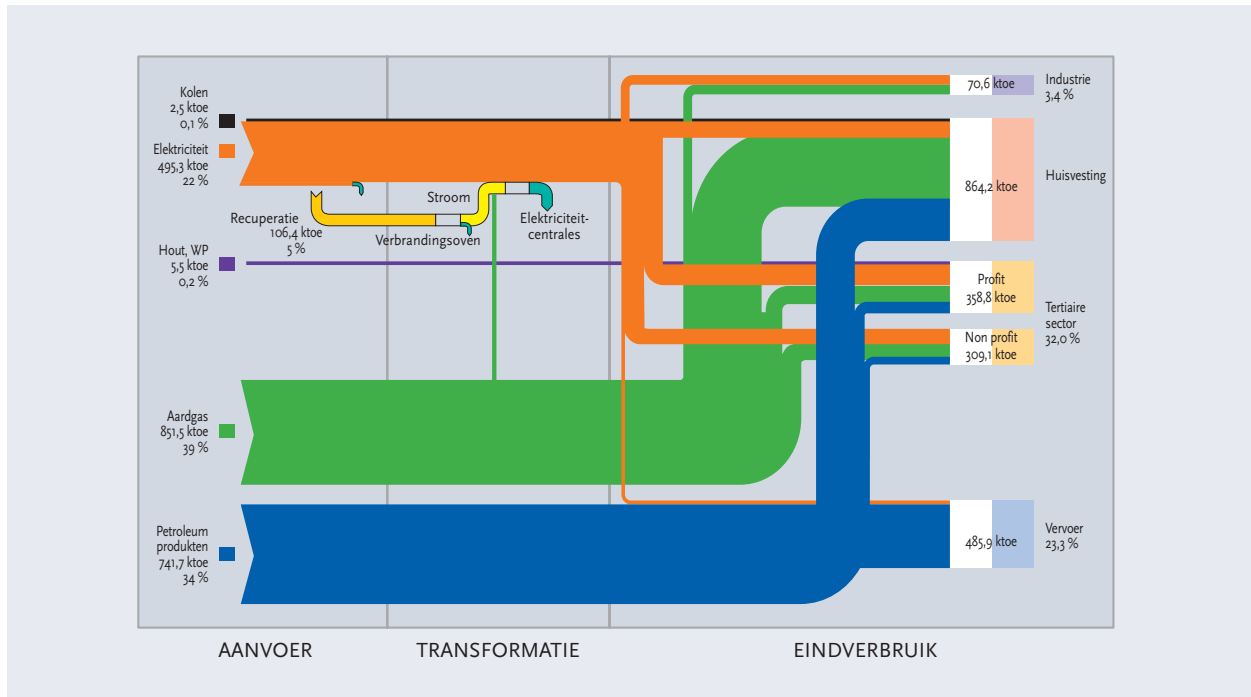

¹⁶ Dit hoofdstuk werd opgesteld door Leefmilieu Brussel – Brussels Instituut voor Milieubeheer (BIM).

Aan de hand van de energiestromen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest van 2006 (grafiek 27) kan men zien hoezeer het Brussels Gewest afhankelijk is van andere gewesten en het buiten-

land voor zijn energievoorziening: het merendeel van de energie wordt extern toegeleverd, wat ook logisch is voor een stedelijk gebied.

GRAFIEK 27: **Energiestromen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (2006)**

Bron : Energiebalans 2006 van het BHG.

Niettemin telt het Brussels Gewest op zijn grondgebied toch een aantal energieproductie-eenheden, waarvan het aandeel licht stijgt ten opzichte van 2005 (5,1 % van de voorziening in plaats van 4,5 %). De voornaamste is de Electrabel-centrale in Schaarbeek, die stoom gebruikt afkomstig van de verbrandingsoven voor huishoudelijk en daarmee gelijkgesteld afval in Neder-over-Heembeek (NOH). De overige productie stemt overeen met de energieproductie door brandhout, warmtepompen en installaties voor zonne- en windenergie.

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wordt de sector van de energietransformatie vertegenwoordigd door de elektriciteitscentrale die hoort

bij de verbrandingsoven voor huishoudelijk afval in NOH (omzetting van stoom in elektriciteit) en een aantal zelfproducerende installaties (in het bijzonder de installaties voor warmtekrachtkoppeling die aardgas omzetten in warmte en elektriciteit).

De energiebevoorrading van het Brussels Gewest wordt gekenmerkt door een groot aandeel van aardgas en elektriciteit. Steenkool kent een terugval ten opzichte van 2005 en is praktisch uit het Brusselse landschap verdwenen.

De totale energiebevoorrading is in 2006 licht gedaald ten opzichte van 2005 (tabel 10).

TABEL 10: Evolutie van de kenmerken van de energiebevoorrading en het energieverbruik in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest tussen 1990 en 2006 (in ktoe)

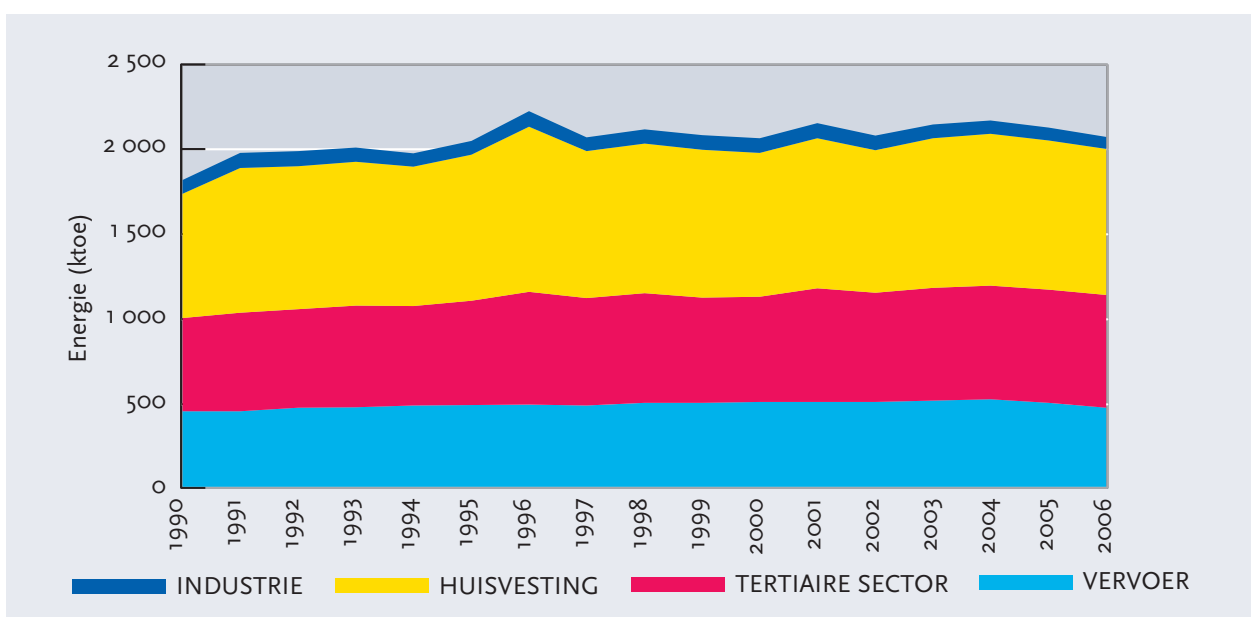
	1990	2003	2004	2005	2006
Totale bevoorrading	1979,5	2278,3	2300,1	2257,7	2202,9
Waarvan elektriciteit	346,6	470,5	485,2	493,7	495,3
Waarvan aardgas	659,6	843,5	867,1	844,0	851,5
Waarvan olieproducten	795,8	843,8	841,1	814,7	741,7
Totaal eindverbruik	1829,1	2163,7	2186,8	2144,4	2088,5
Waarvan elektriciteit	348,6	473,5	488,2	495,8	505,7
Waarvan aardgas	659,6	835,9	846,6	822,8	828,4
Waarvan olieproducten	795,5	843,2	840,2	814,3	741,6
Verbruik woningen	735,6	887,9	898,5	883,4	864,2
Waarvan elektriciteit	83,8	124	125,7	126,6	126,6
Waarvan aardgas	427,7	528,1	528,1	526,3	535,2
Verbruik tertiaire sector	552,5	667,7	673,7	671,4	667,9
Verbruik vervoer	445,9	509,2	536,3	514,5	485,9
Verbruik industrie	82,1	80,1	78,3	75	70,6

Bron : Energiebalans 2006 van het BHG.

Wat het eindverbruik betreft, is de residentiële sector (huisvesting) de grootste energieconsument, met een aandeel van 41 % in het totale

energieverbruik in Brussel in 2006. Daarna volgen de tertiaire sector en het vervoer (tabel 10 en grafiek 28).

GRAFIEK 28: Evolutie van het totaal jaarlijks energieverbruik van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, per type activiteit, tussen 1990 en 2006

Bron : Energiebalans 2006 van het BHG.

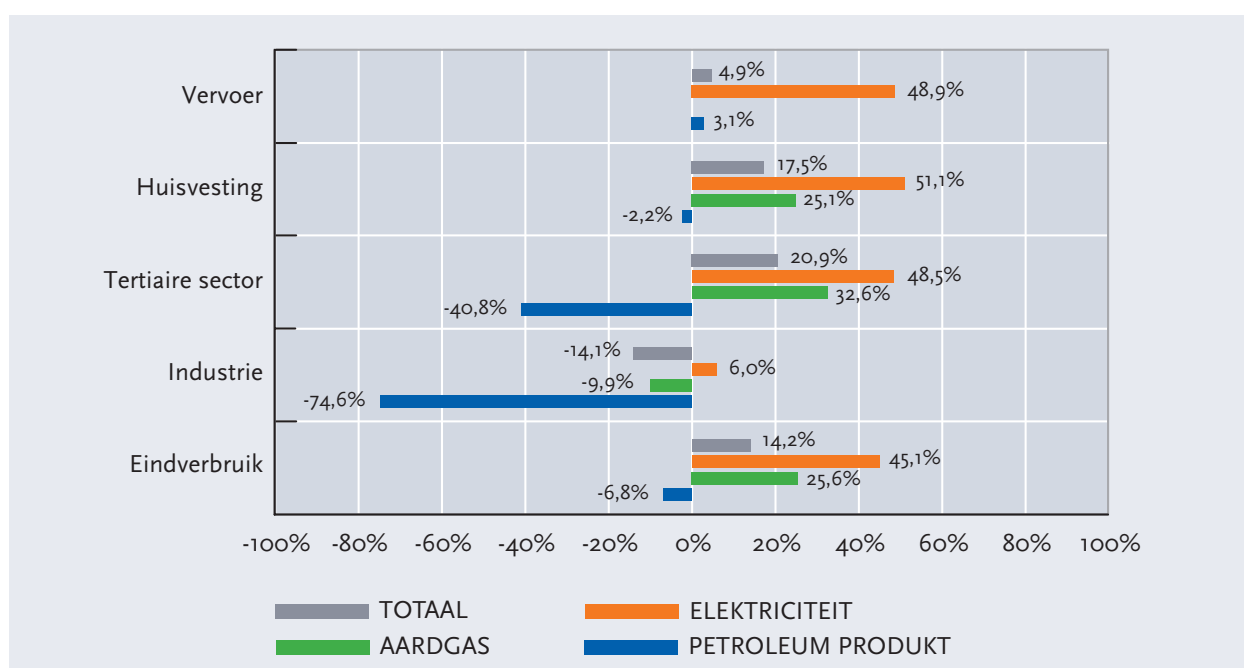
Het energieverbruik van de residentiële sector (huisvesting) kan schematisch worden opgesplitst in brandstoffen voor verwarming en elektriciteit.

De brandstoffen (vooral aardgas, maar ook stookolie) worden gebruikt voor de verwarming van de lokalen, voor de productie van warmwater en om te koken. Het totale verbruik van brandstoffen voor de verwarming hangt af van de weersomstandighe-

den, de omvang van het woningpark (aantal huizen of appartementen in het Brussels Gewest) en van de kwaliteit van het woningpark (al dan niet centrale verwarming, warmte-isolatie...).

De elektriciteit wordt gebruikt voor de verlichting, de huishoudelijke apparaten en, in mindere mate, voor de verwarming en airconditioning van bepaalde gebouwen. Het verbruik hiervan is sinds 1990 met 51 % toegenomen¹⁷ (grafiek 29).

GRAFIEK 29: Vergelijking van het jaarlijks energieverbruik per type van activiteit en energiedrager in 2006 ten opzichte van 1990, voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Bron : Energiebalans 2006 van het BHG.

Ook in de *tertiaire sector* blijft het energieverbruik sinds 1990 stijgen door de toenemende vraag naar kantoorruimte en de toename van elektrische en elektronische uitrusting. Vanaf 2005 is er echter sprake van een daling van het energieverbruik in de tertiaire sector.

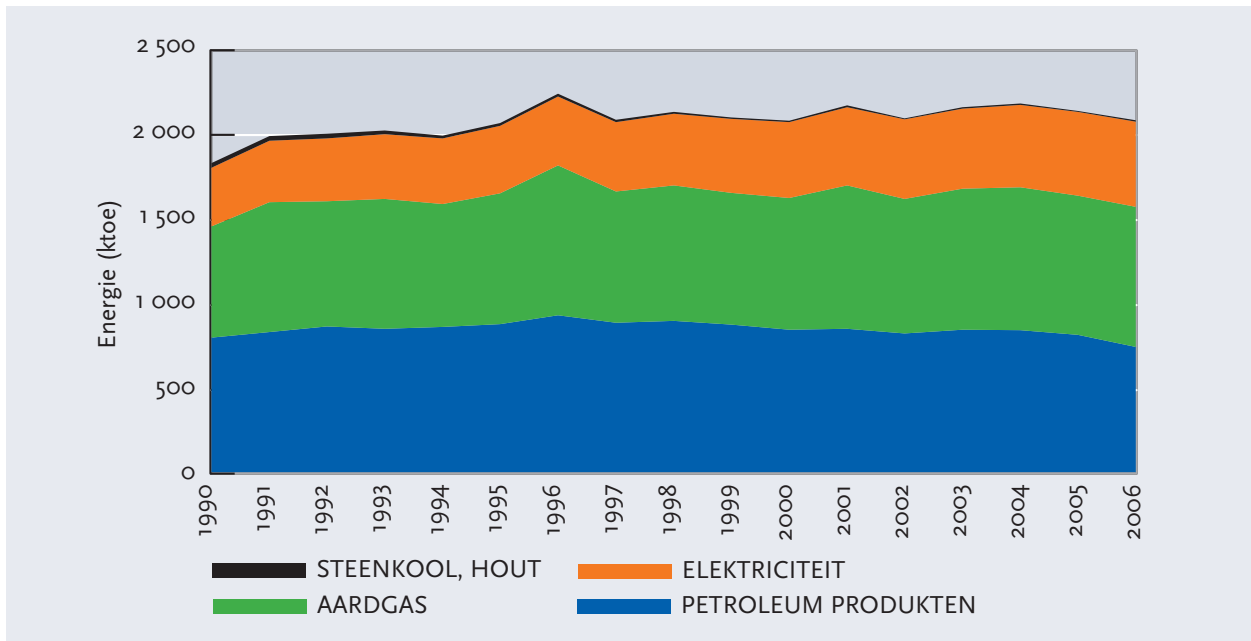
Wat het *vervoer* (openbaar en privé) betreft, vormt het verbruik voor personen- en goederenverkeer op de weg 94 % van het totale energieverbruik door deze sector. Na een bijna continue stijging tussen

1990 en 2004, is er sinds 2005 sprake van een daling van het energieverbruik voor transport (-4 % tussen 2004 en 2005, en -9 % tussen 2005 en 2006).

De *industrie* ten slotte is veruit de kleinste verbruiker in Brussel. De sector van de metaalfabrikanten - met het zwaargewicht Audi (het vroegere Volkswagen, het gaat om de balans van 2006) - neemt hiervan het leeuwendeel voor zijn rekening, gevolgd door de voedings- en drukkerijsector.

¹⁷ 1990 is het een referentiejaar voor de uitstoot van CO₂, CH₄ en N₂O in het kader van het Kyoto-protocol

GRAFIEK 30: Evolutie van het totaal jaarlijks energieverbruik van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, per energiedrager, tussen 1990 en 2006

Bron : Energiebalans 2006 van het BHG.

Het totale eindverbruik van alle sectoren samen is in 2006 met 14 % gestegen ten opzichte van 1990, maar met 3 % gedaald ten opzichte van 2005. Het lijkt erop dat deze daling voornamelijk wordt veroorzaakt door een combinatie van een warm maar regenachtig jaar en een stijging van de energieprijzen (zie tabel 10 en grafieken 29 en 30). Ter vergelijking is het verbruik tussen 1990 en 2006 met 37 % toegenomen in het Vlaamse Gewest en met 4 % in het Waalse Gewest.

Elektriciteit is de energievorm die sinds 1990 het sterkst is toegenomen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (+45 % – zie tabel 10 en grafieken 29 en 30). Het aardgasverbruik is dan weer met bijna 26 % toegenomen. Het verbruik van olieproducten (als geheel beschouwd) is daarentegen met bijna 7 % afgenomen.

Voor meer informatie:

- U vindt de volledige jaarlijkse energiebalansen van het Brussels Gewest op de website van Leefmilieu Brussel: <http://www.leefmilieubrussel.be/Templates/etat/informer.aspx?id=3220&langtype=2067&detail=tab3>
- U vindt een synthese in het kader van de publicatie “Statistische indicatoren van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest” van de BISA-statistieken, in het hoofdstuk Energie op: http://www.bruxelles.irisnet.be/nl/entreprises/maison/statistiques/analyses_et_statistiques/publications/indicateurs_statistiques.shtml

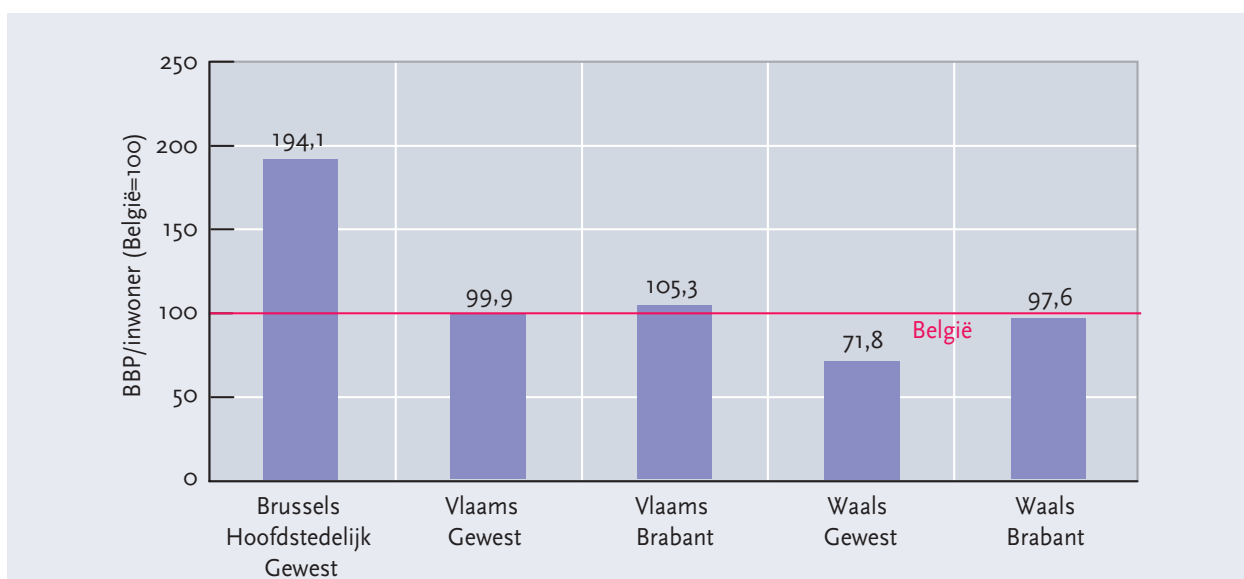

4. Kenmerken van Brussel

Het Brusselse Gewest is een belangrijke economische pool voor ons land. Hoewel de bevolking van het Gewest iets minder dan 10 procent uitmaakt van de Belgische bevolking, heeft ze in 2006 voor 19,1 % bijgedragen tot de bruto toegevoegde waarde van de Belgische economie, volgens de meest recente herzieningen van het Instituut voor de Nationale Rekeningen.

Grafiek 31 toont aan dat het BBP per inwoner van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest twee maal hoger ligt dan het BBP per inwoner van België. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest staat bovendien op de derde plaats in de rangschikking van de Europese regio's, net na Londen en Luxemburg.¹⁸ Het BBP per werknemer ligt ook veel hoger dan het nationale gemiddelde, zoals blijkt uit de cijfergegevens van het INR (tabel 18 in bijlage). Daar kunnen we uit afleiden dat in Brussel een activiteit met een hoge toegevoegde waarde geconcentreerd is.

GRAFIEK 31: Centrumfunctie: BBP per inwoner in 2006

Bron : INR, eigen berekeningen.

Bovendien hebben veel studies aangetoond dat de economische activiteit van het Gewest zijn administratieve grenzen ver overschrijdt en zich uitstrekt tot in de rand (Van Wynsberghe C. et al., 2009). Het BBP per inwoner van Vlaams- en Waals-Brabant is de laatste jaren relatief sneller gegroeid dan het BBP van heel België en van de gewesten. Specifiek tijdens de periode 1995-2006

bedroeg de jaarlijkse groei van de toegevoegde waarde tegen lopende prijzen 5,4 % in Waals-Brabant en 4,6 % in Vlaams-Brabant tegenover 3,9 % in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Brussel heeft als hoofdstad van Europa ook een uitgesproken internationaal karakter, zoals de indicatoren in tabel 11 aangeven.

¹⁸ "Het regionale bruto binnenlands product in de Europese Unie in 2006", perscommuniqué, februari 2009, Eurostat.

TABEL 11: Internationale karakter van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Tewerkstelling in de internationale overheidsinstellingen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest					
	2004	2005	2006	2007	2008
Europese Commissie	19 764	19 746	19 330	19 707	20 452
Europees Economisch en Sociaal Comité (EESC)	525	618	666	714	757
Comité van de Regio's (C.R.)	128	128	453	475	502
Raad van de Europese Unie	2 487	2 619	2 882	2 983	3 059
Europees Parlement	2 194	2 309	2 606	2 841	3 076
Noord Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO)**	1 116	1 131	1 171	1 162	1 176
West-Europese Unie (WEU)	40	40	41	23	20
Plaats in de classificatie van 33 Europese steden gerangschikt naar relatieve aantrekkelijkheid voor het vestigen van een bedrijf***					
	Londen	Amsterdam	BHG		
2006	1	6	5		
2007	1	5	6		
2008	1	6	4		
Plaats in de wereldrangschikking levenskwaliteit****					
	Londen	Amsterdam	BHG		
2006	39	13	14		
2007	39	13	14		
2008	38	13	14		

* Internationaal Secretariaat alleen.

** Index gerealiseerd door Cushman & Wakefield (2008).

*** Index gerealiseerd door Mercer Human Resource Consulting (2008).

Bron: ADSEI, BISA - Mini-Bru (2009), Cushman & Wakefield (2008), Mercer Human Resource Consulting (2008).

De aanwezigheid van internationale instellingen op het grondgebied van het Gewest heeft een niet te verwaarlozen impact op de gewestelijke economie. Uit tabel 11 kunnen we vaststellen dat die instellingen bijna 30.000 mensen tewerkstellen op het Brusselse grondgebied (dat is meer dan 4% van de werkgelegenheid in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest).

Een studie van het IGEAT (Vandermotten C. et al., 2007) herinnert er nochtans aan dat de toegevoegde waarde die gegenereerd wordt door deze banen niet is opgenomen in het RBBP. De auteurs evalueren de rechtstreekse impact van deze banen op een potentieel gewestelijk BBP waarin deze internationale instellingen opgenomen zijn en ramen dit aandeel voor 2004 op 5,1 %.

De studie stelt ook het aantal banen die ontstaan zijn door de aanwezigheid van internationale instellingen naar boven bij. Het gaat om 86.000 werknemers, inclusief journalisten, het personeel van de officiële vertegenwoordigingen, van de Europese scholen, van de dienstverlening aan de ondernemingen, van de handelszaken en de horeca. Dit stemt overeen met 12,6 % van de totale werkgelegenheid in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

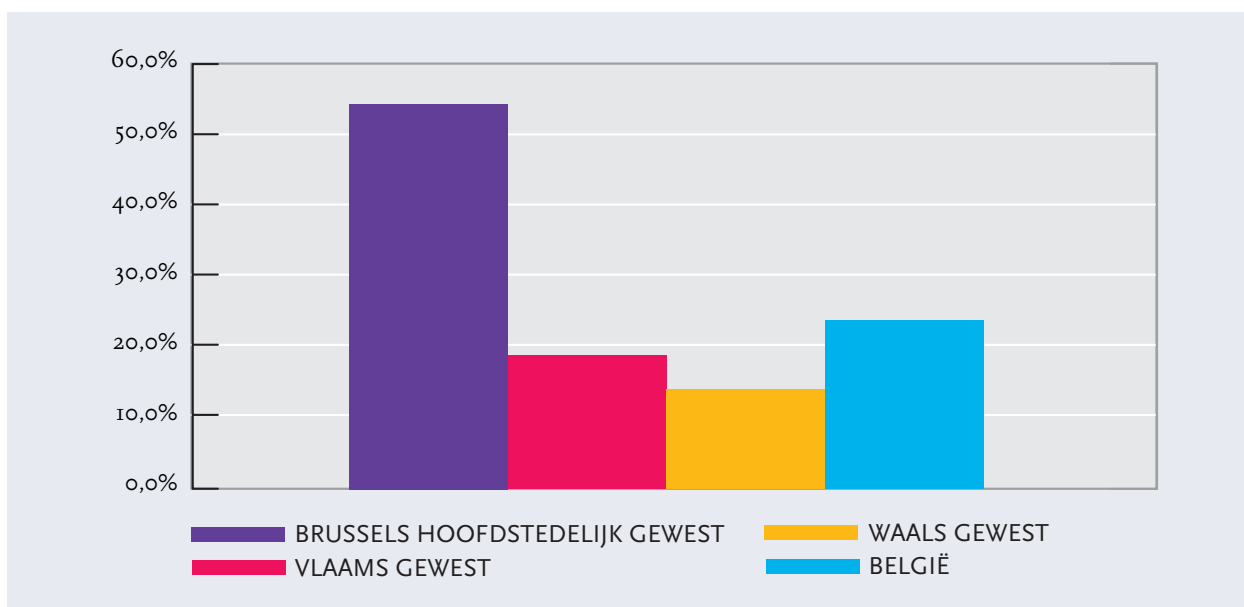
Brussel is ook een van de meest geschikte Europese steden om een bedrijf te vestigen. Volgens de studie van Cushman & Wakefield (2008), met als titel "European Cities Monitor", neemt het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 2008 de vierde plaats in op 33 geanalyseerde Europese

steden, net na Londen, Parijs en Frankfurt. Brussel stijgt daarmee twee plaatsen ten opzichte van 2007 en laat Barcelona en Amsterdam achter zich (tabel 11). De voornaamste troeven van Brussel zijn de bekendheid van de stad, de meertaligheid, de vlotte toegang tot de markt en de klanten en de goede verkeersverbindingen met andere steden. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest krijgt ook een prima score voor de beschikbaarheid van hooggekwalificeerd personeel en voor de kwaliteit van de telecommunicatie. Zwakke punten zijn dan weer de vervuiling en de loonkost. Er valt op te merken dat Brussel in deze studie een hogere score haalt in de meeste onderzochte categorieën ten opzichte van 2007.

Ten slotte staat Brussel, volgens de studie van het kabinet Mercer Human Consulting (2008), op de 14de plaats, net na Amsterdam, in de wereldrangschikking van 215 grootsteden met betrekking tot de levenskwaliteit van expats (tabel 11).

De internationale dimensie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft ook een invloed op het soort van toerisme in het Gewest. Typisch voor Brussel is het erg grote aandeel van het zakentoe-risme, zoals blijkt uit grafiek 32. In 2007 vertegenwoordigt dit respectievelijk 19 % en 14 % van het aantal overnachtingen voor Vlaanderen en Wallonië, waar het in Brussel oploopt tot 54 %.

GRAFIEK 32: Aandeel van de overnachtingen voor zakentoe-risme in het totale aantal overnachtingen (2007)

Bron : ADSEI.

Wat de beschikbaarheid van de kantoren betreft, raamt de studie van Jones Lang LaSalle (2009) de leegstand in het Brussels Gewest gedurende het

vierde kwartaal van 2008 op 9,5 %, wat heel wat meer is dan de 5,1 % van Londen (tabel 12).

TABEL 12: Vastgoedmarkt

Beschikbaarheidsgraad kantoormarkt [%] *			
	Londen	Amsterdam	BHG
2007 - 4 ^{de} kwartaal	3,9	12,8	9,5
2008 - 4 ^{de} kwartaal	5,1	11,8	9,2
Kantoorprijzen**, euro/m ² /jaar (groei ten opzichte van hetzelfde kwartaal van vorig jaar)			
	Londen (City)	Amsterdam	BHG
2007 - 4 ^{de} kwartaal	967	330	300
2008 - 4 ^{de} kwartaal	651 (-32,7%)***	335 (1,5%)	275 (-8,3%)

* De beschikbaarheidsgraad wordt uitgedrukt als de verhouding tussen het aantal m² onverhuurde kantoorruimte en het totale aantal m² kantoorruimte.

** Hier wordt de "prime rent" bedoeld: de huurprijs die voor een toplocatie, minstens 500m² groot, kan worden behaald op de open markt.

*** De val van de huurprijzen in Londen werd versterkt door de verzwakking van het Pond Sterling tegenover de Euro. In Ponden uitgedrukt daalt de gemiddelde Londense huurprijs met 17,4%.

Bron : Jones Lang LaSalle (2008, 2009).

De huurprijzen van de kantoren in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn tijdens het vierde kwartaal 2008 met 8 % gedaald in vergelijking met hetzelfde kwartaal van 2007. In Londen zijn de huurprijzen van de kantoren over dezelfde periode nog sterker terugggevallen, namelijk met 17,4 % in lokale munt. In meer en meer Europese steden is de kantorenmarkt de laatste maanden verslechterd, en daar gaat een daling van de huurprijzen mee gepaard. Daardoor is de gemiddelde huurprijs voor een kantoor in Europa op een jaar tijd met 2,4 % gedaald in het vierde kwartaal van 2008, al zijn de huurprijzen in sommige Europese steden onveranderd gebleven of zelfs gestegen (zoals in Amsterdam).

Een andere bijzonderheid van Brussel is dat het een kleine, grotendeels tertiaire economie vormt. De sectoren die het meest bijdragen tot de economische groei in Brussel over de jongste twaalf jaar waarvoor gegevens beschikbaar zijn, zijn immers in volgorde van belangrijkheid: "vastgoed, verhuur en dienstverlening aan ondernemingen", "overheidssector en onderwijs", "transport en communicatie" en "financiële activiteiten" (tabel 19 in bijlage).

Op nationaal niveau zijn het, na de sector "vastgoed, verhuur en dienstverlening aan ondernemingen", in volgorde, de sectoren "verwerkende nijverheid, energie en bouwnijverheid", "handel" en "overheidssector en onderwijs" die de grootste bijdrage leveren tot de groei.

De sectorale bijdrage tot de groei van de toegevoegde waarde over de periode 1995-2006 verschilt dus aanzienlijk tussen het nationale en het gewestelijke niveau, met uitzondering van de sector "vastgoed, verhuur en dienstverlening aan ondernemingen" die op beide niveaus het leeuwendeel voor zijn rekening neemt.

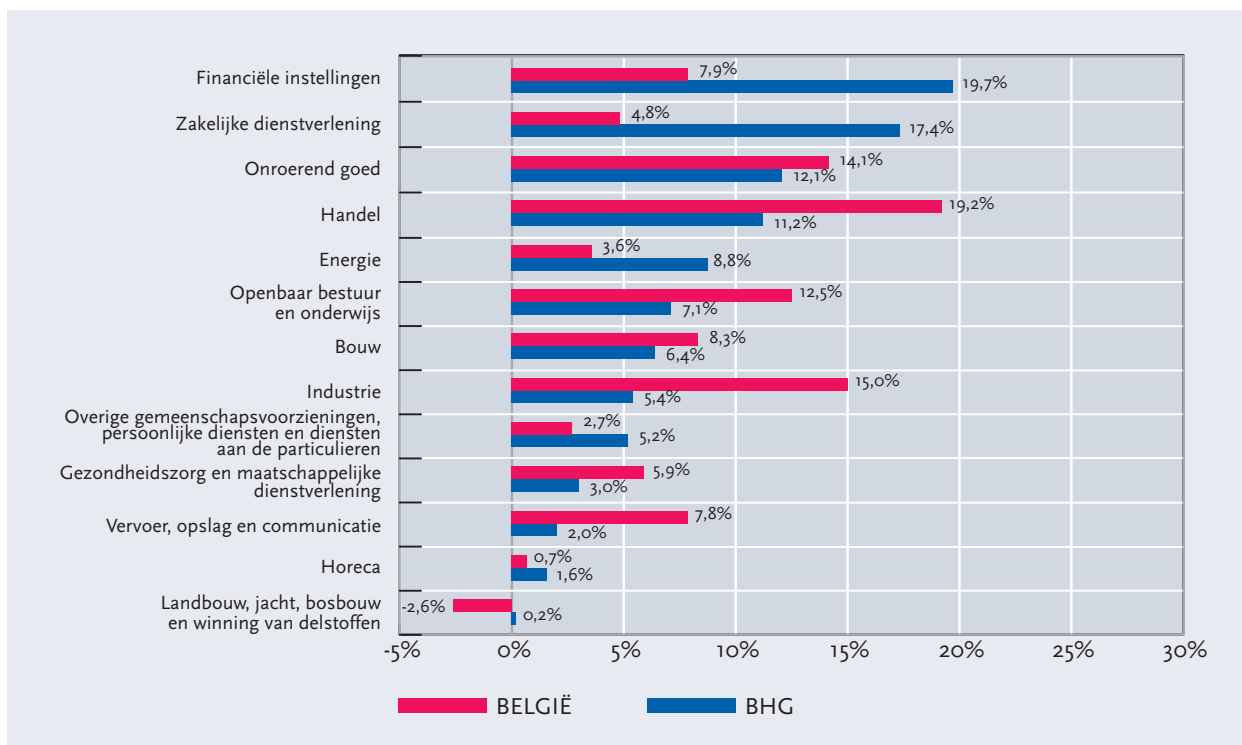
De statistieken over de bijdrage tot de groei in 2006 zijn sterk gewijzigd nadat het INR eind december 2008 de laatste gegevens heeft gepubliceerd volgens de definitieve methode. Deze herziening was, zoals verwacht in de vorige barometer, uitermate gunstig voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In het Gewest zou de bruto toegevoegde waarde immers met 5,1 % toegenomen zijn in plaats van met 3,1 %, zoals aanvankelijk was geraamd. Daarmee blijft de Brusselse economische groei zwakker dan die van heel België, maar het verschil is nu veel kleiner.

Grafiek 33 toont de sectorale bijdragen tot de Belgische en de Brusselse groei in 2006. Die worden voorgesteld op basis van de prijzen van het voorgaande jaar, waardoor een volumeanalyse kan worden uitgevoerd. Uit die analyse komen twee opmerkingen voort. Allereerst merken we grote verschillen op in de bijdragen tot de groei tussen het nationale en het gewestelijke niveau. Voor Brussel zijn de twee belangrijkste handelssectoren "financiële activiteiten" en "diensten aan ondernemingen". Wat België betreft, gaat het om de sector

“industrie” en de sector “handel”. Bovendien leidt de analyse van de bijdrage tot de groei op basis van prijzen van het voorgaande jaar tot heel andere conclusies dan de besluiten die getrokken worden uit een analyse tegen courante prijzen (tabel 19 in bijlage). Uit die laatste analyse valt in het bijzonder af

te leiden dat de financiële sector weinig bijdraagt tot de groei. Ze houdt er wel geen rekening mee dat de prijzen en premies in die sector dan misschien sterk naar beneden zijn bijgesteld in 2006, maar dat de financiële activiteiten in volume een eerder sterke groei hebben gekend.

GRAFIEK 33: Sectorale specialisatie: bijdrage tot de 2006 groei in procent van het totaal

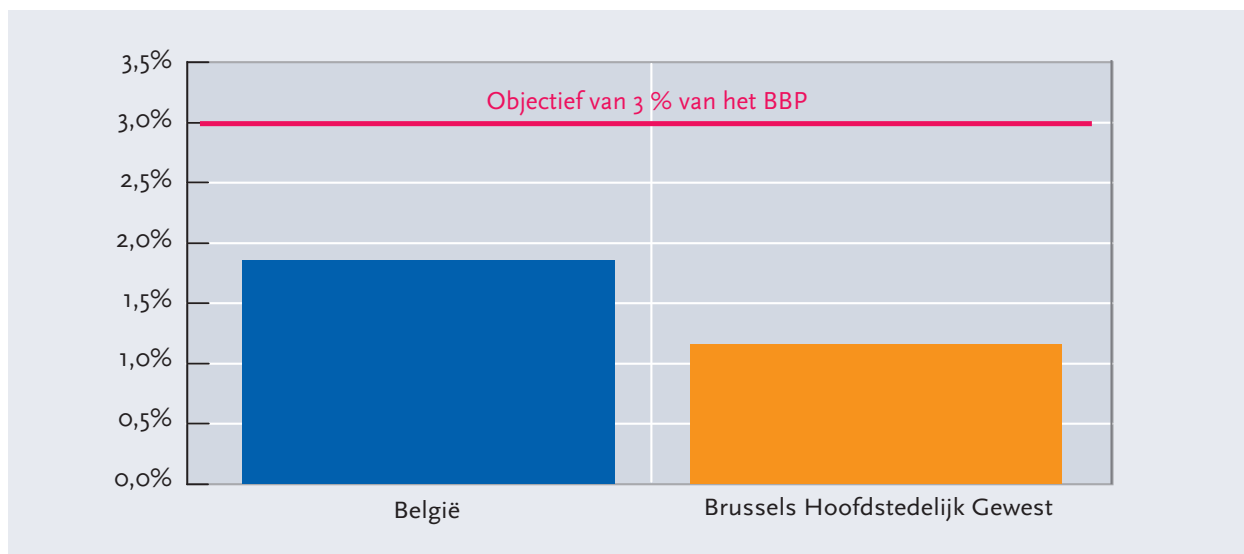

Nota: tegen de prijzen van het voorgaande jaar
Bron: INR, eigen berekeningen.

Wat Onderzoek en Ontwikkeling (O&O) betreft, verklaart de sectorale samenstelling van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gedeeltelijk de minder goede resultaten van het Gewest ten opzichte van het nationale gemiddelde. De tertiaire sectoren ontwikkelen doorgaans immers minder O&O-activiteiten.

Een van de doelstellingen van Lissabon bestaat erin de EU-landen ertoe aan te zetten om vanaf 2010 3 % van hun BBP aan O&O te besteden, waarvan twee derde afkomstig zou moeten zijn van de privésector. Als we de nationale en gewestelijke cijfers bekijken, lijkt de Europese doelstelling nog veraf (grafiek 34). Bovendien vormt deze doelstelling, gezien de omschrijving van de indicator, een heuse uitdaging voor Brussel, omdat het BBP per inwoner er heel hoog is.

GRAFIEK 34: Totale O&O uitgaven in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en in België in 2005 (% van het BBP)

Bron: Belspo, INR, eigen berekeningen.

Zoals blijkt uit tabel 13 blijft de verhouding van de totale O&O-uitgaven ten opzichte van het BBP zowel in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest als in

België afnemen. Een dergelijke daling is niet alleen merkbaar in België. In de EU-15 dalen deze uitgaven ook, maar in mindere mate.

TABEL 13: Evolutie van O&O uitgaven in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en in België

Totale uitgaven voor O&O (% van het BBP)		
	België	Brussels Hoofdstedelijk Gewest
2002	1,94	1,26
2003	1,88	1,19
2004	1,87	1,18
2005	1,84	1,14
2006 (v)	1,88	n.d.
2007 (v)	0,02	n.d.
O&O uitgaven van de private sector (% van het BBP)		
	België	Brussels Hoofdstedelijk Gewest
2002	1,39	0,67
2003	1,34	0,62
2004	1,31	0,63
2005	1,27	0,60
O&O uitgaven van de publieke sector (% van het BBP)		
	België	Brussels Hoofdstedelijk Gewest
2002	0,55	0,59
2003	0,55	0,56
2004	0,55	0,55
2005	0,56	0,54

(v) Voorlopige waarde.

Bron: Belspo, INR, eigen berekeningen.

Tabel 13 leert ons voorts dat het vooral de privésector is die aan O&O doet. Dit verschil is echter minder groot voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest dan voor het land. Zoals eerder aangehaald, zouden de privésector en de openbare sector tegen 2010 respectievelijk een O&O-uitgavniveau van 2 % en 1 % van het BBP moeten bereiken. Dit is weliswaar een financieringsdoelstelling en geen uitvoeringsdoelstelling zoals aangegeven in tabel 13.

Wat O&O betreft, beschikt het Brussels Gewest nochtans over belangrijke universitaire onderzoekscentra en bedrijfszetels die actief zijn in O&O. Het aandeel van het O&O-personeel in de totale tewerkstelling is tussen 2003 en 2005 overigens toegenomen. In 2007 bedroeg dit aandeel in Brussel 2,05 % tegenover 1,86 % in België (tabel 13). Het Gewest stelt zo ongeveer 17 % tewerk van de werknemers die in ons land actief zijn in deze sector.

TABEL 14: Innovatie en ondernemerschap

Aandeel van O&O personeel in het totale personeelsbestand (fysieke personen) (in %)		
	België	Brussels Hoofdstedelijk Gewest
2003	1,78	1,93
2004	1,83	2,03
2005	1,86	2,05
Taux net de création d'entreprises * (%)		
	België	Brussels Hoofdstedelijk Gewest
2003	0,20	0,22
2004	1,50	2,68
2005	1,86	3,03

* De netto creatiegraad is de procentuele verhouding van het aantal ondernemingen dat er in een bepaald jaar is bijgekomen tegenover het totaal aantal ondernemingen van vorig jaar.

Bron : BELSPO (2008), Ecodata, FOD Economie-ADSEI.

In tabel 14 zien we eveneens dat, wat de ondernemingsdynamiek betreft, het aantal actieve bedrijven in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest tijdens de periode 1999-2003 voortdurend gedaald is. In 2004 stelde men echter het begin van een herstel vast dat zich voortzette in 2005. Sindsdien ligt het percentage nieuwe bedrijven duidelijk hoger in het Brussels Gewest dan op nationaal niveau, wat wijst op een meer uitgesproken positieve dynamiek in het proces van oprichting en sluiting dan gemiddeld in het land. Bovendien laat het dynamisme van de bedrijvengroei het in Brussel misschien afweten sinds het begin van de crisis, maar het Brussels Hoofdstedelijk Gewest lijkt zich beter te redden dan de andere twee gewesten. In februari

was de stijging van het aantal faillissementen immers minder groot in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest dan in de rest van België (9 % vs. 20 %).

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest speelt dus een essentiële rol in de ontwikkeling van de Belgische economie. Maar de gevolgen voor zijn bewoners zijn beperkt. Tabel 15 geeft een aantal indicatoren weer die de welzijnsparadox illustreren die eigen is aan het Gewest: Brussel is een belangrijke economische pool in het land, maar deze prestatie speelt niet noodzakelijk in het voordeel van de inwoners van het Gewest en steeds meer Brusselaars leven in moeilijke omstandigheden.

TABEL 15: Welvaartspadox

BBP per inwoner (Index België = 100)			
	BHG	Vlaams Gewest	Waals Gewest
2004	198,5	99,2	72,1
2005	198,4	99,1	72,2
2006	194,1	99,9	71,8
Gemiddeld belastbaar netto-inkomen per inwoner (Index België = 100)			
Inkomen (aanslag)	BHG	Vlaams Gewest	Waals Gewest
2003 (2004)	85,7	106,6	92,6
2004 (2005)	85,5	106,1	93,5
2005 (2006)	84,6	106,1	93,8
Gewestelijke verspreiding van de begunstigen van maatschappelijke integratie (%)*			
	BHG	Vlaams Gewest	Waals Gewest
2005	25,5	29,4	45,2
2006	26,0	29,1	44,9
2007	27,0	28,3	44,8

*leefloon + tewerkstellingsvormen

Bron : INR, FOD Economie-ADSEI, POD Maatschappelijke Integratie.

Zoals we eerder hebben uitgelegd, is het bruto BBP per inwoner tweemaal zo hoog in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest als in de rest van het land. Als we dit hoge niveau van toegevoegde waarde vergelijken met indicatoren, zoals het gemiddeld inkomen per inwoner of het aantal leefloontrekkers, zien we sterke tegenstrijdigheden in Brussel. Zo ligt het gemiddelde inkomen per inwoner onder het Vlaamse en Waalse gemiddelde. In 2006 bereikte het 11.550 euro tegenover een nationaal gemiddelde van 13.655 euro. Hoewel slechts 10 % van de Belgische bevolking in het Brusselse Gewest woont, was 27,2 % van de leefloontrekkers in 2008 geconcentreerd in Brussel, met een stijgende tendens sinds 2004.

Deze welzijnsparadox in Brussel is hoofdzakelijk te verklaren door twee factoren. Het gaat enerzijds om het fenomeen van suburbanisatie dat in de jaren 1960 een aanvang nam en anderzijds om het

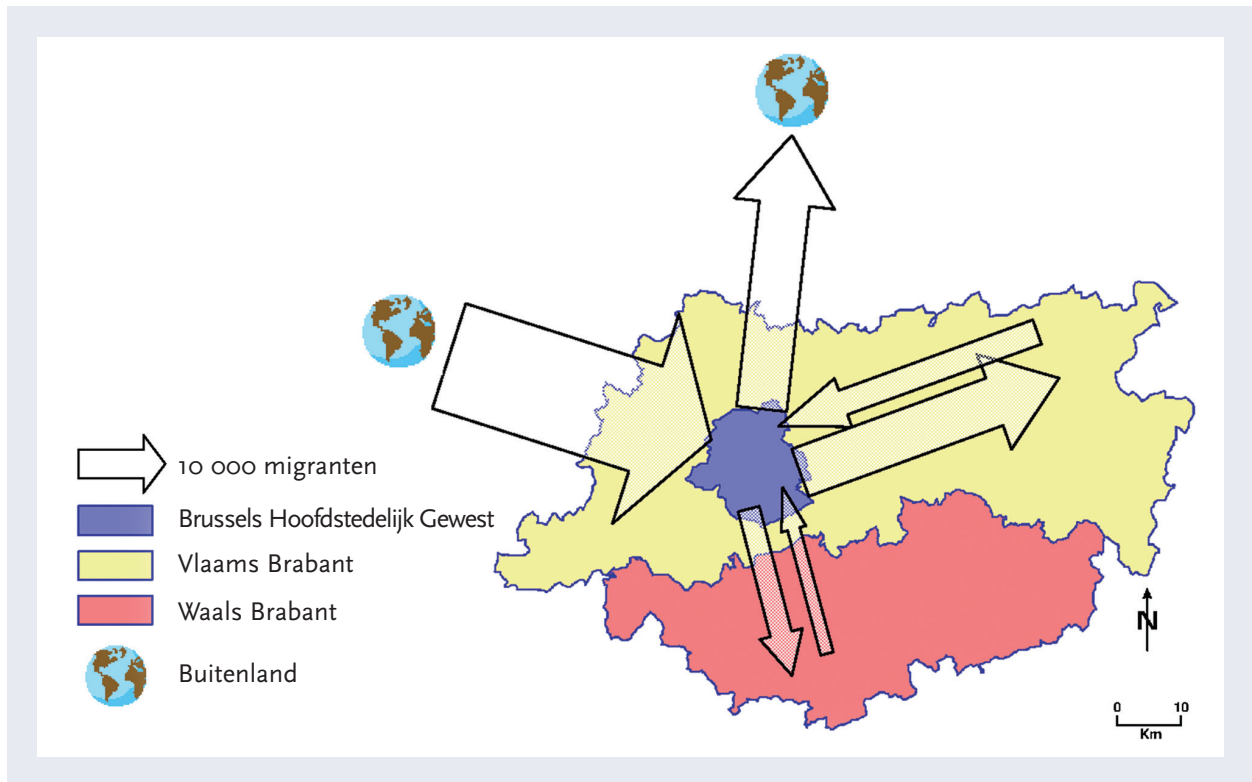
grote aantal pendelaars die op het Brusselse grondgebied werken.

Wat het eerste punt betreft, hebben vanaf het einde van de jaren 1960 een deel van de welgestelde Brusselaars en van de gezinnen met kinderen de stad verlaten om in de rand of op het platteland te gaan wonen waar ze over een ruimere woning en specifieke voordelen beschikken. Deze aanhoudende exodus is één van de oorzaken van de daling van het gemiddelde inkomen in het Gewest die de laatste jaren wordt vastgesteld. Vlaams- en Waals-Brabant zijn de favoriete bestemming van inwoners die het Brusselse Gewest verlaten.

Ondanks dit negatieve saldo van 10.000 inwoners met deze twee provincies, neemt de Brusselse bevolking toe. Deze groei is sinds 1997 merkbaar en is hoofdzakelijk het gevolg van de stijging van het natuurlijke saldo en van de internationale migraties.

GRAFIEK 35: Migrantenstromen van en naar het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (2006)

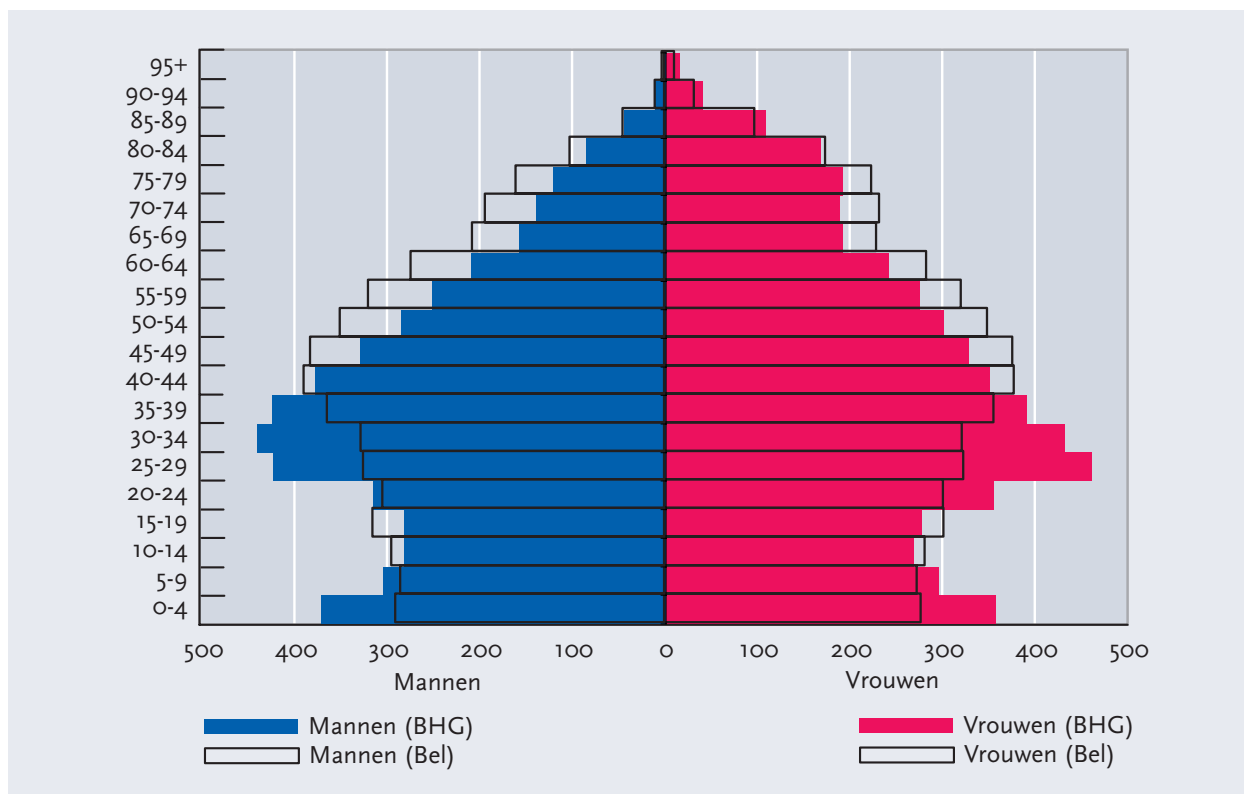

Bron: FOD Economie-ADSEI en BISA.

De kaart van grafiek 35 geeft een beeld van de migratiebewegingen tussen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, het buitenland en Vlaams- en Waals-Brabant in 2006. Wat onmiddellijk opvalt, is de omvang van de uitwisselingen tussen het Gewest en het buitenland. In 2006 zijn 31.972 buitenlanders zich in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest komen vestigen. Het internationale migratiesaldo van dat jaar bedraagt 20.921 personen en compenseert dus ruimschoots het eerder aangehaalde negatieve saldo met Vlaams- en Waals-Brabant.

Sinds het begin van de jaren 2000 is de demografische groei in het Gewest groter dan in Vlaanderen en Wallonië en sinds 2004 wonen er meer dan een miljoen inwoners in Brussel. Op 1 januari 2008 telde het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 1,68 % meer inwoners dan het jaar voordien, wat betekent dat de jaarlijkse groei er tweemaal zo hoog ligt dan in de andere gewesten. Volgens voorspellingen van het Federaal Planbureau zou deze groei de komende jaren niettemin vertragen, wat tot een minder sterke stijging van de Brusselse bevolking zou leiden.

GRAFIEK 36: Leeftijdspiramide van de totale bevolking in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en in België op 01.01.2008 (basis : bevolkingsgroepen van 10.000 inwoners)

Bron : ADSEI.

De leeftijdspiramide van grafiek 36 vergelijkt de leeftijdscategorieën van de bevolking van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest met die van de Belgische bevolking. Hier ziet men duidelijk het overwicht van kinderen van minder dan 10 jaar in Brussel in vergelijking met België. Dit is een teken

van de toenemende vruchtbaarheid in de hoofdstad. Het grotere aandeel van jonge volwassenen (tussen 20 en 40 jaar) in Brussel is ook duidelijk. Dit komt doordat er in verhouding meer buitenlanders in Brussel wonen die voor het merendeel op actieve leeftijd zijn.

TABEL 16: Werkgelegenheid in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest volgens regio van herkomst van de werknemers (op basis van enquêtes)

	Aantal werkenden in het BHG met woonplaats in het BHG		Aantal werkenden in het BHG met woonplaats in Vlaanderen		Aantal werkenden in het BHG met woonplaats in Wallonië	
2004	309 357	(47,3%)	219 382	(33,6%)	125 069	(19,1%)
2005	312 591	(46,2%)	235 536	(34,8%)	128 463	(19,0%)
2006	311 403	(46,7%)	229 705	(34,4%)	126 387	(18,9%)
2007	321 339	(47,3%)	235 848	(34,7%)	122 702	(18,0%)
2008*	330 860	(47,8%)	235 672	(34,1%)	125 149	(18,1%)

* Schatting gebaseerd op het gemiddelde van het laatste kwartaal 2007 en de drie eerste kwartalen 2008.
Bron: FOD Economie-ADSEI (EAK), eigen berekeningen.

De tweede verklaring voor de welzijnsparadox houdt verband met de Brusselse arbeidsmarkt. De concentratie van bedrijvigheid en tewerkstelling in Brussel trekt heel wat pendelaars aan. Volgens de voorlopige gegevens die voortkomen uit de Arbeidskrachtenenquête (EAK) namen de inwoners van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 2008 330.860 banen van de 691.682 beschikbare banen in (zie tabel 16). Dit betekent dat meer dan één baan op twee in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wordt ingenomen door werknemers die afkomstig zijn uit het Waalse en het Vlaamse Gewest. De Vlaamse pendelaars nemen 34 % van de banen voor hun rekening, de Waalse pendelaars 18 %. De pendelaars dragen ook bij tot de productie in Brussel,

maar doen waarschijnlijk het grootste deel van hun uitgaven buiten Brussel. Bovendien worden ze belast in de regio waar ze wonen.

Het voornaamste gevolg hiervan is dat de interne werkgelegenheid in Brussel (aantal personen die in Brussel werken) sterk verschilt van de tewerkgestelde actieve bevolking (aantal Brusselaars die een beroepsactiviteit uitoefenen). Uit de voorlopige gegevens van de arbeidskrachtenenquête 2008 blijkt evenwel dat het aantal Brusselse tewerkgestellten in 2008 toeneemt in vergelijking met 2007. Er zouden meer inwoners van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest werken in het gewest waar ze wonen, maar ook in de twee andere gewesten.

TABEL 17: Arbeidsmarktparadox

Aandeel van de jobs ingenomen door werknemers met een diploma hoger onderwijs (%)**				
	België		Brussels Hoofdstedelijk Gewest	
2006	37,6		51,9	
2007	37,9		53,0	
2008*	37,6		51,5	
Aandeel van de laaggeschoolden in werkloosheid (%)***				
	België		Brussels Hoofdstedelijk Gewest	
2006	42,1		43,7	
2007	41,5		46,3	
2008*	41,6		46,2	
Werkloosheidsgraad : totaal en jongeren (15-24 jaar) (%)****				
	België (totaal)	BHG (totaal)	België (jongeren)	BHG (jongeren)
2006	8,3	17,7	20,5	35,3
2007	7,5	17,2	18,8	34,4
2008*	7,2	16,4	18,1	33,3

* Schatting gebaseerd op het gemiddelde van het laatste kwartaal 2007 en de drie eerste kwartalen 2008.

** Met hoger onderwijs wordt bedoeld dat een hogere opleiding werd gevolgd (na de secundaire studies).

*** Met laaggeschoold wordt bedoeld dat hoogstens een diploma van het lager secundair onderwijs werd behaald.

**** De gegevens zijn afkomstig uit de Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK) die de definitie van de Internationale Arbeidsorganisatie gebruikt. Als werklozen worden beschouwd alle personen die ouder zijn dan 15 en die in de loop van de referentieperiode (de 4 weken voorafgaand aan de enquête) geen werk hebben, beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt en op een actieve wijze naar werk zoeken.

Bron : FOD Economie-ADSEI.

De concurrentiedruk die door de pendelaars uitgeoefend wordt op de arbeidsmarkt verklaart gedeeltelijk de hoge werkloosheidsgraad van het Brussels Gewest. Volgens de voorlopige gegevens van de Arbeidskrachtenenquête bereikte de werkloosheid

in Brussel in 2008 16,4 % tegenover 7,2 % op nationaal niveau (zie tabel 17). Het aanzienlijke verschil tussen die werkloosheidscijfers wordt ook verklaard door de opmerkelijke discrepantie tussen de kwalificaties van de werkzoekenden en de professi-

onele vereisten van de werkgevers. Meer dan de helft van de jobs in het Brusselse Gewest wordt uitgeoefend door werknemers met een diploma hoger onderwijs (voor heel België bedraagt dit percentage 38 %). De vraag naar hooggeschoolde werkrachten vanwege de Brusselse ondernemingen is grotendeels toe te schrijven aan het feit dat de tertiaire sector sinds enkele decennia sterker geconcentreerd is in Brussel dan in de rest van België, zoals eerder toegelicht. Omgekeerd bestaat de populatie

werklozen in de hoofdstad voor 46 % uit laaggeschoolden, wat gedeeltelijk te wijten is aan de achteruitgang van de industriële sector. We zien dus dat niet iedereen dezelfde kansen krijgt op de arbeidsmarkt.

Op basis van tabel 17 zien we ook dat de jeugdwerkloosheid in het Brusselse Gewest zorgwekkend hoog is: in 2008 bedroeg deze 33,3 % tegenover 18,1 % voor het land in zijn geheel.

Bijlagen

TABEL 18: Centrumfunctie

BBP per inwoner (index België = 100)						
	BHG	Vlaams Gewest	Vlaams Brabant	Waals Gewest	Waals Brabant	België
2004	198,5	99,2	104,4	72,1	96,5	100,0
2005	198,4	99,1	104,4	72,2	98,4	100,0
2006	194,1	99,9	105,3	71,8	97,6	100,0
BBP per werknemer (index België = 100)						
	BHG	Vlaams Gewest	Vlaams Brabant	Waals Gewest	Waals Brabant	België
2004	121,8	99,9	109,3	87,5	109,8	100,0
2005	122,9	99,7	109,2	87,3	111,1	100,0
2006	121,1	100,3	109,8	87,1	110,5	100,0

Bron : INR, eigen berekeningen.

TABEL 19: Sectorale specialisatie: bijdrage tot de gemiddelde jaarlijkse groei (% van het totaal)

Bedrijfstak	België (% groei 1995-2006)	BHG (% groei 1995-2006)	België (% 2006)	BHG (% 2006)
Landbouw, jacht, bosbouw en winning van delstoffen	-0,6	0,0	0,2	0,3
Industrie, energie en bouw	16,5	10,6	29,3	30,8
Handel	14,1	6,4	9,1	3,6
Horeca	1,6	2,4	1,2	2,4
Vervoer, opslag en communicatie	8,8	14,4	7,5	1,7
Financiële instellingen	4,3	14,3	2,2	3,2
Onroerend goed, verhuur en zakelijke dienstverlening	30,4	25,1	32,1	45,3
Openbaar bestuur en onderwijs	13,6	18,3	10,0	4,2
Gezondheidszorg en maats- chappelijke dienstverlening	8,4	5,7	5,5	2,8
Overige gemeenschapsvoorzieningen, persoonlijke diensten en diensten aan de particulieren	2,9	2,8	2,9	5,9
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0
Gemiddelde jaarlijkse groei van de toegevoegde waarde	3,8	3,9	5,3	5,1

Nota: reële waarden.

Bron: INR, eigen berekeningen.

Bronnen

- Agentschap voor Territoriale Ontwikkeling (2009), “Brussel over 20 jaar”, Cahier va het ATO nr. 7, Agentschap voor Territoriale Ontwikkeling.
- Nationale Bank van België (2008), “Economische vooruitzichten voor België”, Economisch Tijdschrift, herfst 2008.
- Bassilière D., Bossier F., Caruso F., Hoorelbeke D. en O. Lohest (2008), “Vingt-cinq ans d’évolutions régionales: Un aperçu au départ de la base de données du modèle HERMREG”, Federaal Planbureau, Brussel.
- Federaal Planbureau (2008), “Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060”, Planning Papers No 105, Federaal Planbureau.
- Federaal Planbureau (2009), “Economische begroting 2009”, persbericht 29-01-2009, Federaal Planbureau.
- Federaal Planbureau (2009), “Economische begroting 2009 – Aanpassing van 13 februari 2009”, persbericht 16-02-2009, Federaal Planbureau.
- Cushman & Wakefield (2008), “European Cities Monitor 2008”, Cushman & Wakefield.
- De Lannoy W., Lammens M., Lesthaeghe R. en D. Willaert (1999), “Brussel in de jaren negentig en na 2000. Een demografische doorlichting”, in: E. Witte et al. (eds.), Het Statuut van Brussel - Bruxelles et son statut, De Boeck & Larcier, Brussel & Gent, 101-154.
- DEXIA Bank (2009), “Economische vooruitzichten”, DEXIA Bank, januari 2009, februari 2009.
- Directorate-General for Economic and Financial Affairs (2009), “Interim Forecast-January 2009”, European Economy, European Commission.
- Internationaal Monetair Fonds (2009), “World Economic Outlook: an update of the key WEO projections”, Economic and Financial Studies, januari 2009.
- Henau A. (2002), “La démographie récente de la Région de Bruxelles-Capitale”, Dossier IRIS N°38, Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.
- ING Bank, Economics Department (2009), “Monthly Forecast Update”, ING Bank, februari 2009.
- International Energy Agency (2009), “Oil Market Report”, International Energy Agency, 16 January 2009.
- IRES (Service d’analyse économique) (2009), “Perspectives économiques 2009”, Regards Économique, nr. 65, januari 2009.
- Jones Lang LaSalle (2009), “European Office Property Clock Q4 2008”, Jones Lang LaSalle.
- Jones Lang LaSalle (2009), “Key Market Indicators Q4 2008”, Jones Lang LaSalle.
- Mercer (2008), “Quality of living global city rankings”, Mercer.
- Brussels Observatorium van de Arbeidsmarkt en de Kwalificaties (2001), “De Brusselse arbeidsmarkt: tendensen en diagnose van de jaren '90”, Brusselse Gewestelijke Dienst voor Arbeidsvoorziening.
- Brussels Observatorium van de Arbeidsmarkt en de Kwalificaties (2003), “Evolutie van de Brusselse arbeidsmarkt: tussen dynamisme en dualiteit”, Brusselse Gewestelijke Dienst voor Arbeidsvoorziening.
- Brussels Observatorium van de Arbeidsmarkt en de Kwalificaties (2004), “Analyse van de socio-economische toestand in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest”, Brusselse Gewestelijke Dienst voor Arbeidsvoorziening.
- Brusselse Gewestelijke Dienst voor Arbeidsvoorziening, (1995), “Evolutie van de werkgelegenheid in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest sinds 1980”, Brusselse Gewestelijke Dienst voor Arbeidsvoorziening.
- Société Générale (2009), “Analyse mensuelle de la situation économique : Janvier 2009, perspectives 2009”, Société Générale, Service des Études Économiques.
- Thys S. (2009), “Werkgelegenheid en werkloosheid in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest: feiten en uitdagingen”, in Agentschap voor Territoriale Ontwikkeling (2009), “Brussel over 20 jaar”, Cahier va het ATO nr. 7, Agentschap voor Territoriale Ontwikkeling.

- Van Wynsberghe C., Poirier J., Sinardet D. en Tulkens F. (2009), “Le développement politique et institutionnel de la Zone métropolitaine de Bruxelles : constats et perspectives”, Note de synthèse n°10, IRSIB.
  - Vandermotten C., Biot V., Van Hamme G., Decroly J.-M. en Wayens B. (2007), “Impact socio-économique de la présence des institutions de l’Union européenne et des autres instances internationales en Région de Bruxelles-Capitale”, ULB-IGEAT, maart 2007.
-

Lijst van tabellen

TABEL	1:	Groeicijfer van de bevolking per leeftijdsgroep (in %), 1989-2008	9
TABEL	2:	Vergelijking van de activiteitsgraden en de werkgelegenheidsgraden, 1989-2007	18
TABEL	3:	De evolutie van de wisselkoers van de US dollar tegenover de euro	31
TABEL	4:	Jaarlijkse groeipercentages van het BBP in volumes: vergelijking tussen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, het Rijk en EU-15	33
TABEL	5:	Evolutie van het indexcijfer van de consumptieprijzen	35
TABEL	6:	Totale binnenlandse werkgelegenheid (% jaarlijkse groei)	38
TABEL	7:	Vergelijking van de werkgelegenheidsgraad in % van de bevolking tussen 15 en 64 jaar	39
TABEL	8:	Aantal niet-werkende werkzoekenden (administratieve gegevens)	41
TABEL	9:	Werkloosheidsgraad (op basis van enquêtes) (%)	41
TABEL	10:	Evolutie van de kenmerken van de energiebevoorrading en het energieverbruik in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest tussen 1990 en 2006 (in ktoe)	44
TABEL	11:	Internationale karakter van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	48
TABEL	12:	Vastgoedmarkt	50
TABEL	13:	Evolutie van O&O uitgaven in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en in België	52
TABEL	14:	Innovatie en ondernemerschap	53
TABEL	15:	Welvaartsparadox	54
TABEL	16:	Werkgelegenheid in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest volgens regio van herkomst van de werknemers (op basis van enquêtes)	56
TABEL	17:	Arbeidsmarktparadox	57
TABEL	18:	Centrumfunctie	59
TABEL	19:	Sectorale specialisatie: bijdrage tot de gemiddelde jaarlijkse groei (% van het totaal)	59

Lijst van grafieken

GRAFIEK	1: Demografische evolutie en migratiebewegingen	6
GRAFIEK	2: Buitenlandse bevolking per nationaliteitsgroepering	7
GRAFIEK	3: Leeftijdspiramide van de totale bevolking van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 1989 en 2008	8
GRAFIEK	4: Gewestelijke evoluties van het beschikbare inkomen per inwoner	9
GRAFIEK	5: Inkomen per inwoner van de Brusselse gemeenten in 1989	10
GRAFIEK	6: Gewestelijke evoluties van de afhankelijkheid van het leefloon	11
GRAFIEK	7: Conjuncturele cyclus van het BBP in volume (relatieve afwijking van de trend)	13
GRAFIEK	8: Conjuncturele cyclus van de bruto vorming van vast kapitaal (relatieve afwijking tegenover de trend)	13
GRAFIEK	9: Sectorale concentratie : Lorenzcurve	14
GRAFIEK	10: Relatieve groei van de verschillende activiteitstakken, Brussels Hoofdstedelijk Gewest (in %)	15
GRAFIEK	11: Relatieve groei van de verschillende activiteitstakken, rest van België (in %)	15
GRAFIEK	12: Kenmerkend dynamisch effect op het groeipercentage (in volume)	17
GRAFIEK	13: Evolutie van het aantal niet-werkende werkzoekenden, 1989-2008	20
GRAFIEK	14: Vergelijking van de scholingsgraad van de niet-werkende werkzoekenden en van de inwoners van 15 jaar en ouder, 1989-2008	21
GRAFIEK	15: Vergelijking van de vooruitlopende samengestelde indicator van de economische activiteit met de evolutie van de conjunctuur volgens de indicator van de economische activiteit en het BBP van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	24
GRAFIEK	16: Vergelijking van de vooruitlopende arbeidsmarktindicator met de conjunctuurcomponent van het aantal niet-werkende werkzoekenden in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	26
GRAFIEK	17: Vergelijking van de productie-index, 2002-2008	27
GRAFIEK	18: Kwartaalverloop van het BBP in kettingeuro's	29
GRAFIEK	19: Evolutie van de prijs van ruwe olie (Brent Noordzee)	31
GRAFIEK	20: Jaarlijkse groei van de bruto toegevoegde waarde in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, in de arrondissementen van de rand* en in België	34
GRAFIEK	21: Evolutie van de industriële productie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en in België	36
GRAFIEK	22: Conjunctuurenquête van de verwerkende nijverheid en van de bouw in het BHG	37
GRAFIEK	23: Conjunctuurenquête van de bedrijfstak dienstverlening aan bedrijven in het BHG	38
GRAFIEK	24: Evolutie van de binnenlandse werkgelegenheid in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	39
GRAFIEK	25: Index van het aantal niet-werkende werkzoekenden in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en in België	40
GRAFIEK	26: Schematische voorstelling van de bronnen en het gebruik voor een willekeurige energiedrager	42
GRAFIEK	27: Energiestromen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (2006)	43
GRAFIEK	28: Evolutie van het totaal jaarlijks energieverbruik van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, per type activiteit, tussen 1990 en 2006	44
GRAFIEK	29: Vergelijking van het jaarlijks energieverbruik per type van activiteit en energiedrager in 2006 ten opzichte van 1990, voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	45
GRAFIEK	30: Evolutie van het totaal jaarlijks energieverbruik van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, per energiedrager, tussen 1990 en 2006	46

GRAFIEK	31: Centrumfunctie: BBP per inwoner in 2006	47
GRAFIEK	32: Aandeel van de overnachtingen voor zakentoeerisme in het totale aantal overnachtingen (2007)	49
GRAFIEK	33: Sectorale specialisatie: bijdrage tot de 2006 groei in procent van het totaal	51
GRAFIEK	34: Totale O&O uitgaven in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en in België in 2005 (% van het BBP)	52
GRAFIEK	35: Migrantenstromen van en naar het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (2006)	55
GRAFIEK	36: Leeftijdspiramide van de totale bevolking in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en in België op 01.01.2008 (basis : bevolkingsgroepen van 10.000 inwoners)	56